

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ-ΙΣΤΟΡΙΑ-
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Διπλωματική Εργασία

«Ο Παραδοσιακός Χορός μέσα από τα Αναλυτικά Προγράμματα
Φυσικής Αγωγής στην Πρωτοβάθμια-Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση
την χρονική περίοδο από το 1975 έως σήμερα»

Ευάγγελος Στεφανάκης

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Καλλιόπη Ορφανάκη

Πάτρα, Φεβρουάριος 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/ δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Ο Παραδοσιακός Χορός μέσα από τα Αναλυτικά Προγράμματα
Φυσικής Αγωγής στην Πρωτοβάθμια-Δευτεροβάθμια εκπαίδευση την
χρονική περίοδο από το 1975 έως σήμερα »

Ευάγγελος Στεφανάκης

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Καλλιόπη Ορφανάκη

Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

«Αλεξάνδρα Πατρικίου»

«Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ»

Πάτρα, Φεβρουάριος 2023

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας την προσπάθεια για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, στα πλαίσια της φοίτησης μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Αθλητικές Σπουδές: Κοινωνιολογία, Ιστορία, Ανθρωπολογία του Αθλητισμού» του ΕΑΠ, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια Κα Ορφανάκη Καλλιόπη, για την άριστη συνεργασία μας, που με την διαρκή καθοδήγηση της και το συνεχές ενδιαφέρον της, συνέβαλλαν στην εκπόνηση αυτής της εργασίας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω την συν-επιβλέπουσα καθηγήτρια Κα Πατρικίου Αλεξάνδρα για την συμβολή της στην διαμόρφωση της εργασίας.

Περίληψη

Ο κύριος ερευνητικός στόχος της έρευνας μας είναι η ανάδειξη της διαφοροποίησης στο πεδίο των Ελληνικών Παραδοσιακών Χορών με την μελέτη και κριτική ανάλυση των Αναλυτικών Προγραμμάτων Φυσικής Αγωγής σε Πρωτοβάθμια-Δευτεροβάθμια εκπαίδευση το χρονικό διάστημα 1975 έως σήμερα. Η έρευνα στηρίχθηκε σε πηγές: νομοθεσία, αρχειακό υλικό εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, περιοδικός τύπος και σε βιβλιογραφικό υλικό. Η μέθοδος ανάλυσης δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε είναι η ποιοτική μέθοδος και συγκεκριμένα της ανάλυσης περιεχομένου αρχειακού υλικού. Σύμφωνα με τη διεξαχθείσα έρευνα, υπάρχει διαφοροποίηση στο χώρο των Ελληνικών Παραδοσιακών Χορών ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια, τα αγόρια όταν χορεύουν μπροστά ή αντικριστά έχουν τα χέρια ψηλά, τα κορίτσια όταν χορεύουν μπροστά ή αντικριστά έχουν τα χέρια στη μεσολαβή φανερώνοντας την κομψότητα και χάρη των γυναικών. Ως προς τη μέθοδο διδασκαλίας, στο ΦΕΚ του 1977 δεν υπάρχει συγκεκριμένη μέθοδος διδασκαλίας του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού, ενώ στο ΦΕΚ του 2003 είναι η προοδευτική μερική και τέλος βλέπουμε ότι με βάση τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Φυσικής Αγωγής και της ενότητας του Παραδοσιακού Χορού υπάρχει καθετοποίηση και έλεγχος στην διδασκαλία των σχολείων όλης της Ελλάδος που συμβάλουν στην καλλιέργεια της διαμόρφωσης των Εθνικών έμφυλων προτύπων.

Λέξεις – Κλειδιά

Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση ,Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός, Αναλυτικά Προγράμματα Φυσικής Αγωγής.

«The traditional dance through the Analytical Physical Education Programs for in Primary-Secondary education in the time period from 1975 to today»

«Evangelos Stefanakis»

Abstract

The main research purpose of our research is the highlighting of differentiation in the field of Greek Traditional Dances through the study and critical analysis of the Analytical Physical Education Programs in Primary-Secondary education between 1975 and today. The research was based on sources: legislation, archival material of educational institutions, periodicals and bibliographic material. The data analysis method that was used is the qualitative method and specifically the content analysis of archival material. According to the research that was carried out, there is differentiation in the field of Greek Traditional Dances between boys and girls, boys have their hands up when they dance in the front or when they do dance moves, girls have their hands on their waist when they dance in the front or when they do dance moves, which shows the elegance and grace of women. Regarding the teaching method, in the Official Government Gazette 1977 there is not a particular teaching method of Greek Traditional Dance, whereas in the Official Government Gazette 2003 it is the progressive partial (teaching «Tsamikos» teacher book for 2nd grade middle school) and finally we see that according to the Analytical Physical Education Programs and the unit of Traditional Dance there is verticalization and control in the teaching of schools all over Greece which contribute to the cultivation of the formation of the National gender standards.

Keywords:

Primary Education, Secondary Education, Greek Traditional Dance, Analytical Physical Education Programs.

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα.....	vii
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	ix
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1.Η ΔΟΜΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΧΟΡΟΥ	3
1.1 Η τέχνη του χορού.....	3
1.2 Στοιχεία και λειτουργίες του Παραδοσιακού Χορού.....	4
1.3 Οι απαρχές του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού.....	5
1.4 Η Διδασκαλία του Παραδοσιακού Χορού	6
2.ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ.....	9
2.1 Ιστορική αναδρομή Φυσικής Αγωγής στην εκπαίδευση 19 ^{ος} αιώνας έως 1974.....	9
2.2 Ιδεολογικές προεκτάσεις.....	12
2.2.1 Ιδεολογία και εκπαίδευση.....	12
2.2.2 Τα αναλυτικά προγράμματα ως φορείς ιδεολογίας.....	13
2.2.3 Ιδεολογία και Εθνικισμός-Εθνική ταυτότητα, μέσα από το μάθημα της Φυσικής Αγωγής(Παραδοσιακός Χορός).....	13
2.3 Ο Παραδοσιακός Χορός στα διδακτικά εγχειρίδια Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού και μαθητή από το 1990 έως σήμερα.....	16
2.3.1 1990:Βιβλίο(οδηγός εφαρμογής στη διδασκαλία Αναλυτικών Προγραμμάτων για τον εκπαιδευτικό)Φυσικής Αγωγής Γυμνασίου, Λυκείου.....	16
2.3.2 1997:Η Φυσική Αγωγή στο Δημοτικό Σχολείο-βιβλίο για τον διδάσκοντα.....	17
2.3.3 2006: Βιβλία Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού και μαθητή για τις τάξεις Α` και Β` δημοτικού Σχολείου.....	18
2.3.4 2006: Βιβλία Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού και μαθητή για τις τάξεις Γ` και Δ` δημοτικού Σχολείου.....	21
2.3.5 2006: Βιβλία εκπαιδευτικού και μαθητή για τις τάξεις Ε` και ΣΤ` δημοτικού Σχολείου.....	21
2.3.6 2006: Βιβλίο Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού για την τάξη Α` Γυμνασίου.....	22
2.3.7 2006: Βιβλίο Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού για την τάξη Β` Γυμνασίου.....	22
2.3.8 2006: Βιβλίο Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού για την τάξη Γ` Γυμνασίου.....	23
2.3.9 2006: Βιβλίο Φυσικής Αγωγής μαθητή για τις τάξεις Α`,Β`,Γ` Γυμνασίου.....	25
2.4 Ο Παραδοσιακός Χορός στην εκπαίδευση με βάση: Νόμους, Υπουργικές Αποφάσεις, Προεδρικά Διατάγματα, ΦΕΚ, ΑΠΣ Φυσικής Αγωγής από το 1975 έως σήμερα.....	26
2.4.1 ΦΕΚ 111/9-6-1975 άρθρο 16, παρ. 2,(Σύνταγμα 1975) "[η] παιδεία αποτελεί βασικήν αποστολήν του κράτους, έχει δε ως σκοπόν την ηθική, πνευματικήν, επαγγελματικήν και φυσικήν αγωγήν των Ελλήνων, την ανάπτυξιν της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως και την διάπλασιν αυτών ως ελευθέρων και υπεύθυνων πολιτών".....	26
2.4.2 Ν. 309/1976 "Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσης".....	27
2.4.3 ΦΕΚ 347/12-11-1977, Διδασκόμενα μαθήματα, αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα Δημοτικού Σχολείου.....	27
2.4.4 ΦΕΚ 107/31-8-1982, Αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα Α` και Β` τάξης Δημοτικού Σχολείου.....	28

2.4.5 ΦΕΚ 35/23-3-1984 Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα των σχολείων Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης.....	29
2.4.6 ΦΕΚ 168/12-8-1988, Αναλυτικό πρόγραμμα μαθήματος Φυσικής Αγωγής των Γ', Δ', Ε', και ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου.....	30
2.4.7 ΦΕΚ 5/22-1-1990, Π.Δ υπ. αριθ. 11. Τροποποίηση και συμπλήρωση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.....	32
2.4.8 ΦΕΚ 209/10-10-1995, Αναλυτικό πρόγραμμα Φυσικής Αγωγής του Δημοτικού Σχολείου.....	32
2.4.9 2001, Ολυμπιακή Παιδεία- 2005, Καλλιπάτειρα.....	33
2.4.10 ΦΕΚ 1471/22-11-2002, Ορισμός προγραμμάτων σπουδών, ωραρίου λειτουργίας και ωρολογίου προγράμματος ολοήμερου δημοτικού σχολείου-ο Χορός ως "αυτόνομο" μάθημα.....	35
2.4.11 ΦΕΚ 303/13-3-2003, Διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και αναλυτικά προγράμματα σπουδών Δημοτικού-Γυμνασίου, "Μελέτη περιβάλλοντος-ο πολιτισμός του τόπου μου.....	36
2.4.12 ΦΕΚ 304/13-3-2003, τεύχος β', Διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών και αναλυτικά προγράμματα σπουδών Δημοτικού-Γυμνασίου, "Φυσικής Αγωγής".....	36
2.4.13 ΦΕΚ 804/9-6-2010, ο χορός ως αυτόνομο μάθημα στα σχολεία ΕΑΕΠ.....	40
2.4.14 ΦΕΚ 1139/28-7-2010, Διδασκαλία-πρόγραμμα σπουδών των νέων διδακτικών αντικειμένων που θα εισαχθούν στα Σχολεία με Ενιαίο Αναμορφωμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα.....	40
2.4.15 ΦΕΚ 197/23-1-2015, τεύχος β', Αριθμ. 8561/Δ2. Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος "Φυσική Αγωγή" της Α', Β', Γ' τάξης Γενικού Λυκείου.....	41
2.4.16 ΦΕΚ 1324/11-5-2016, Ωρολόγιο πρόγραμμα ενιαίου τύπου Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου.....	41
2.5 Σύνοψη Αναλυτικών Προγραμμάτων.....	42
3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ.....	46
3.1 Τι είναι ποιοτική έρευνα.....	46
3.2 Τι είναι ανάλυση περιεχομένου αρχειακού υλικού.....	47
4. Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	49
4.1 Διαφορές στον Παραδοσιακό Χορό ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια.....	49
4.2 Διαφορές στη μέθοδο διδασκαλίας του Παραδοσιακού Χορού ανάλογα με την χρονολογία των ΦΕΚ 347/12-11-1977 και του ΦΕΚ 304/13-3-2003, τεύχος β' με βάση τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Φυσικής Αγωγής.....	49
4.3 Με ποιους τρόπους καλλιεργούνται τα Εθνικά έμφυλα πρότυπα μέσα από τον Παραδοσιακό Χορό στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής.....	56
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	57
Βιβλιογραφία.....	58

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια:

ΑΠΣ	Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών
ΔΕΠΠΣ	Διαθετικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών
ΔΕ	Διπλωματική Εργασία
ΔΣ	Δημοτικό σχολείο
ΕΑΠ	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
ΕΑΣΑ	Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής
ΕΑΕΠ	Ενιαίο Αναμορφωμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΠ	Εκπαιδευτική Πολιτική
ΕΠΧ	Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός
ΘΕ	Θεματική Ενότητα
ΙΕΠ	Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
ΚΕΜΕ	Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως
ΠΔΠ	Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο
ΠΙ	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
ΠΣ	Πρόγραμμα Σπουδών
ΠΕ	Πτυχιακή Εργασία
ΤΕΦΑΑ	Τμήμα επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
ΥΠΕΠΘ	Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
ΥΠΠΕΘ	Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων
ΥΠΔΒΜΘ	Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων
ΦΕΚ	Φύλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΦΑ	Φυσική Αγωγή

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία επιχειρεί μια διερεύνηση στον Παραδοσιακό Χορό μέσα από το μάθημα της Φυσικής Αγωγής από το 1975 έως σήμερα. Η προσοχή στρέφεται στην διδακτική ενότητα του χορού μέσα από το μάθημα της Φυσικής Αγωγής στην Πρωτοβάθμια- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση .Το ενδιαφέρον της εργασίας εστιάζει στα επίσημα έγγραφα της Πολιτείας (ΦΕΚ) που ορίζουν τα Αναλυτικά και τα Ωρολόγια προγράμματα της Πρωτοβάθμιας- Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης από το 1977 που ψηφίστηκε το πρώτο μετά το σύνταγμα του 1975 έως σήμερα, και αναφέρονται στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής και κατ' επέκταση στη διδακτική ενότητα του χορού τα οποία καταγράφει και παρουσιάζει. Αποτυπώνοντας τη διαμόρφωση των βασικών χαρακτηριστικών του Χορού (ονομασία, σκοπό, διδακτική ύλη, μεθοδολογία, ωρολόγιο πρόγραμμα) στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Η ανάλυση βασίστηκε σε αρχειακή έρευνα α) των ΦΕΚ που ορίζουν το Αναλυτικό κι Ωρολόγιο πρόγραμμα της Πρωτοβάθμιας-Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του μαθήματος Φυσικής Αγωγής στο οποίο ο χορός αποτελεί θεματική της ενότητα, β) των ΦΕΚ στα οποία ο Χορός αποτελεί αυτόνομο διδακτικό αντικείμενο, και γ) των βιβλίων του εκπαιδευτικού και του μαθητή που έχουν διανεμηθεί στα σχολεία, από το 1975 έως σήμερα. Τα παραπάνω αποτελούν τις πρωτογενείς πηγές, στις οποίες επιχειρείται αποδελτίωση παρουσιάζοντας όλα τα στοιχεία που αναφέρονται στο χορό. Ως δευτερογενείς πηγές χρησιμοποιήθηκαν τα συγγράμματα, καθώς και οι διατριβές (μεταπτυχιακές- διδακτορικές), που πραγματεύονται, τόσο το περιεχόμενο των Αναλυτικών Προγραμμάτων όσο και οποιαδήποτε βιβλιογραφική πηγή που σχετίζεται με το παραπάνω θέμα της εξεταζόμενης περιόδου. Οι διδακτορικές- μεταπτυχιακές εκπονήσεις των: Λυκεσάς Γιώργος το 2002, Καντζίδης Δημήτρης το 2002, Ταμβάκος Ιωάννης το 2018, Τσαμπουράκης Εμμανουέλας το 2020 στάθηκαν πολύτιμοι αρωγή.

Η διπλωματική εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο Α` Μέρος έχουμε δύο κεφάλαια που παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο από το οποίο αντλεί η εργασία, ενώ στο Β` Μέρος έχουμε δύο κεφάλαια που αφορούν τη μεθοδολογία και την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας.

Στο πρώτο κεφάλαιο έχουμε την δομή του παραδοσιακού χορού, πως δηλαδή είναι μία μορφή τέχνης , για τη συνέχεια έχουμε στοιχεία και λειτουργίες του Παραδοσιακού Χορού και ακολουθεί αναφορά στην ιστορία του χορού στην αρχαία Ελλάδα, και το κεφάλαιο κλείνει με τη διδασκαλία του παραδοσιακού χορού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ξεκινά με μια ιστορική αναδρομή της ΦΑ στην εκπαίδευση από την ένταξη της στην εκπαίδευση τις αρχές του 19^ο αιώνα έως το 1974, ακολουθούν οι ιδεολογικές προεκτάσεις γύρω από το μάθημα της ΦΑ και του Παραδοσιακού Χορού στην εκπαίδευση και πως γίνεται η διάπλαση της Εθνικής ταυτότητας, έπεται η παρουσίαση των διδακτικών εγχειριδίων εκπαιδευτικού και μαθητή στον παραδοσιακό χορό μέσα από το μάθημα της Φυσικής Αγωγής από το 1990 έως σήμερα, ακολουθεί η παρουσίαση των ΦΕΚ, Νόμοι, Υπουργικές Αποφάσεις, Προεδρικά Διατάγματα ΑΠΣ Φυσικής Αγωγής από το 1975 έως σήμερα και στο τέλος του κεφαλαίου υπάρχει μια σύνοψη των Αναλυτικών Προγραμμάτων στο χρονικό διάστημα που μελετάμε.

Στο τρίτο κεφάλαιο έχουμε την επιλογή ως προς την μεθοδολογία της ποιοτικής μεθόδου έρευνας και ποιο συγκεκριμένα της ανάλυσης περιεχομένου αρχειακού υλικού προερχόμενο από τεκμήρια, προσωπικά έγγραφα, επιστολές και γενικά την βιβλιογραφία. Στο τέταρτο κεφάλαιο έχουμε ανάλυση των δεδομένων της έρευνας και απάντηση στα ερευνητικά

ερωτήματα: 1) Διαφορές στον παραδοσιακό χορό ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια;
2) Διαφορές στην μέθοδο διδασκαλίας του Παραδοσιακού Χορού ανάλογα με τη χρονολογία
,[πχ 1)1977, 2)2003] με βάση τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Φυσικής Αγωγής;
3) Με ποιους τρόπους καλλιεργούνται τα εθνικά έμφυλα πρότυπα μέσα από τον
Παραδοσιακό Χορό στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΧΟΡΟΥ

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκαν ποικίλες προσπάθειες επιστημονικής μελέτης του παραδοσιακού χορού, οι οποίες τέθηκαν κυρίως κάτω από τη σκέπη των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Σε θεματικές περιοχές που άπτονται ποικίλων κατευθύνσεων, όπως π.χ. την προσέγγιση της δομής και λειτουργίας του παραδοσιακού χορού, την προσέγγιση των χορευτικών δρώμενων ως προϊόντων της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ανάδειξη του χορού ως εργαλείου της τοπικής κοινότητας που αποσκοπεί στη συγκρότηση ποικίλων ταυτοτήτων (π.χ. εθνικής, έμφυλης, πολιτισμικής, πολυπολιτισμικής, ταξικής, φυλετικής), που οδήγησαν σε ουσιαστικές ανακατατάξεις στην ανάγνωση και προσέγγιση του (Τυροβολά, 2012).

1.1 Η τέχνη του χορού.

Ο χορός είναι η «πρώτη μορφή τέχνης» (όπως αναφέρεται στο Βαβρίτσας, Γ., Ν., 2008, υπήρχε πριν τη δημιουργία των τεχνών) στην ανθρώπινη ιστορία και ο παλαιότερος τρόπος «κοινωνικής και συναισθηματικής έκφρασης», καθώς και «θρησκευτικής λατρείας». Η «χορευτική κίνηση» προήλθε από τη «νεανική δύναμη και επιθυμία για ζωή» (Λυκεσάς, Χ., Γ., 1993). Αποτελεί ένα από τα τρία μέλη της «όρχησης» (Μαλκογιώργος, Α., Μαυροβουνιώτης, Φ. & Αργυριάδου, Ε., 1997). Σύμφωνα με τον Μπεζάρ, είναι μία πλήρης αθλητική δραστηριότητα που συνδυάζει μουσική και κίνηση και όπου το άτομο δίνει όλο του το «είναι (σώμα, νους, ψυχή)». Αποτελεί ένα μη λεκτικό γεγονός που εμπεριέχει σημαντικά κοινωνικά μηνύματα. Είναι ένα γεγονός κατά το οποίο οι χορευτές/χορεύτριες παρουσιάζουν τον εαυτό τους μέσω σημείων στο κοινό, το οποίο αξιολογεί την προσπάθεια τους. Συνιστά ένα είδος «κοινωνικότητας», κατά το οποίο παρουσιάζονται τα κοινωνικά νοήματα και συμπεριφορές. Το χορευτικό σώμα προβάλλει τις εκάστοτε κοινωνικές δομές και πρακτικές.

Οι κινήσεις του σώματος (χεριών, ποδιών, κεφαλιού, ματιών) μεταφράζονται από τον κάθε θεατή/ αναγνώστη ανάλογα με τις κοινωνικές του εμπειρίες. Η «σημειολογία» των κινήσεων αυτών δείχνει τη σημασία του πολιτισμικού γεγονότος, τις σχέσεις των χορευτών μεταξύ τους (σχέσεις εξουσίας κ.τ.λ.), τα συναισθήματα και τις σκέψεις εκάστου («προσωπική έκφραση»), τις (κοινωνικές) τους ταυτότητες, τις διάφορες κοινωνικές δομές (έμφυλες ταυτότητες κ.α.), («επικοινωνιακή έκφραση») την ιστορική πορεία του τόπου. Οι κινήσεις του «κεφαλιού» φανερώνουν την «ψυχική κατάσταση» του χορευτή/χορεύτριας, η θέση και οι κινήσεις των «χεριών» δηλώνουν το βαθμό και είδος «συνεργασίας» μεταξύ τους και το «μαντίλι» -όταν χρησιμοποιείται- δείχνει την «εκφραστικότητα» και την «εορταστική τους διάθεση». Σύμφωνα με τον Κομφούκιο, «ο χορός είναι η ταυτότητα του πολιτισμού ενός λαού, καθώς το μεγαλείο ή η παρακμή ενός χορού εκφράζει και το αντίστοιχο μεγαλείο ή παρακμή του πολιτισμού του λαού στον οποίο ανήκει». Οι πιο γνωστές μορφές χορού είναι: «Μπαλέτο», «Μοντέρνος ή Σύγχρονος Χορός», «Κοινωνικός Χορός», «Μουσικός Χορός σκηνης», «Ψυχαγωγικός Χορός», «Εθνικός Χορός» (Μαλκογιώργος, Α., κ.ά., 1997: 30-31). Κάθε χορός βέβαια εκφράζεται διαφορετικά από κάθε χορευτή/χορεύτρια, σε διαφορετικό τόπο, χρονική στιγμή, κοινωνικό συμβάν και συναισθηματική κατάσταση του ατόμου.

1.2 Στοιχεία και λειτουργίες του Παραδοσιακού χορού.

Οι Παραδοσιακοί Χοροί (ή αλλιώς «Εθνικοί ή Λαϊκοί Χοροί») είναι οι χοροί που διατήρησαν τη «χορογραφία» (βήματα και ρυθμός χορού) τους όπως την παρέλαβαν από τους προγόνους («πηγές») φανερώνοντας τις διαφορές «θρησκευτικές, πρακτικές και κοινωνικές συνήθειες» τους. Έχουν ποικίλο «χορευτικό ρεπερτόριο» ανάλογα με τα «έθιμα» τα οποία συνοδεύουν. Πληρούν την ανάγκη του ανθρώπου για «επικοινωνία» και τον εντάσσουν ταυτόχρονα σε μία «κοινωνική/ εθνική ομάδα».

Τα κύρια στοιχεία του χορού είναι μουσική, κίνηση, λόγος. Οι βασικές «λειτουργίες» (Μαλκογιώργος, Α. κ.ά., 1997) του χορού είναι: η «Γνωστική λειτουργία» (Διδάσκει σχετικά με το παρελθόν κάθε λαού), η «Αισθητική Λειτουργία» (αεράτες κινήσεις, κομψή ενδυμασία), η «Εκπαιδευτική Λειτουργία» (Συμβάλει στην κοινωνικοποίηση του ατόμου), η «Ανανεωτική Λειτουργία» (Προσφέρει ανάπαυση, χαλάρωση, ψυχαγωγία), η «Θεραπευτική Λειτουργία» (Δίνει διέξοδο στην πνευματική ένταση και το στρες), η «Φυσική Διορθωτική Λειτουργία» (Βελτίωση της φυσικής κατάστασης).

Ο Παραδοσιακός Χορός είναι μια πολιτισμική διαδικασία των αγροτικών περιοχών που όμως μεταδόθηκε και στη σύγχρονη αστική πραγματικότητα. Έχει πρωταγωνιστικό ρόλο σε κάθε ανθρώπινη εκδήλωση (είτε αυτή είναι γέννηση, είτε βάπτισμα, είτε ενηλικίωση, είτε γάμος ή οτιδήποτε άλλο). Στα πλαίσια του χορού το κάθε άτομο παρουσιάζει όχι μόνο την «προσωπική του ιδιοσυγκρασία», αλλά και τη «σχέση που έχει με την κοινωνία» στην οποία ζει (Κρητσιώτη, Μ., 2000). Κατά τη διάρκειά του εκδηλώνονται οι εκάστοτε «ανταγωνιστικές και ερωτικές» τάσεις και προθέσεις του κάθε χορευτή/χορεύτριας. Ο χορός συνδέεται κυρίως με τη «γιορτή» και τη «χαρά» και λιγότερο με τον πόλεμο (στην τρίτη περίπτωση συμβάλλει στην «ολοκληρωτική αφοσίωση των πολεμιστών σε μάχες», χρησιμοποιείται από «κατακτημένους λαούς» με στόχο την αναδιαμόρφωση της πολιτισμικής τους ταυτότητας και να δείξουν γενναιότητα γενικά. Είναι στοιχείο προβολής της ταυτότητας και της ιστορίας των παραδοσιακών κοινωνιών. Ενώνει το παρελθόν με το παρόν του εκάστοτε πολιτισμού, εκφράζει προσωπικά βιώματα και φανερώνει την «κοινωνική και πολιτισμική ιστορία» ενός τόπου. Επιπρόσθετα, η θέση του κάθε ατόμου στο χορευτικό σχήμα και οι χορευτικές κινήσεις αναδεικνύουν τις «οικογενειακές, συγγενικές, κοινωνικές, διαπροσωπικές σχέσεις, όπως και τις αντίστοιχες μεταξύ ανδρών και γυναικών». Κάθε κίνηση συμβολίζει ένα «θεσμό», καθορίζει τι είναι «σεμνό ή αρεστό» και τι όχι και εκδηλώνει τις «αξίες κάθε κοινωνικής τάξης». Μέσω της επανάληψης του εκάστοτε χορού διευκολύνεται η «μετάδοση» των σχετικών ιστορικών «γνώσεων» και η «βίωση» των απαιτούμενων «συναισθημάτων». Το ανθρώπινο σώμα έχει την τάση μέσω της επανάληψης και της συνήθειας να «οικειοποιεί» εμπειρίες και συμπεριφορές που αποκτώνται δια μέσου των αισθήσεων («οσμές, εικόνες, ρυθμούς, γεύσεις, αίσθηση της ισορροπίας, της ομορφιάς, της ευθύνης, της ευπρέπειας, του αστείου και του παραλόγου, της ηθικής, αίσθημα του ιερού»), οι οποίες γίνονται «σωματικές μνήμες», άσχετα αν δεν έχουν μετατραπεί σε «νοητικές».

Ο χορός επίσης συνδέεται, εκτός από την ιστορική και πολιτισμική, και με την εκάστοτε «γλωσσική κοινότητα» (Λάζου, Α., 2000). Αποτελεί μια «μορφή εμπρόθετης κίνησης», όπως και «αναπαράσταση και δομή γλωσσικών σημείων» που συνάδουν με την εκάστοτε «γλωσσική κοινότητα». Ο χορός μαθαίνεται αυθόρμητα σε μικρή ηλικία, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τη γλώσσα (Μαλκογιώργος, Α., κ.ά. 1997). Είναι ένας «αντικειμενικός

σχηματισμός σημείων» (όσον αφορά την κοινωνία και τη γλώσσα επικοινωνίας), και ταυτόχρονα μια «υποκειμενική σύνθεση νοημάτων και δράσεων» (που αφορούν το κάθε άτομο της κοινωνίας). Μέσω των κινήσεων ο χορευτής/χορεύτρια συνδέει το «χώρο του χορού» με το «χώρο της κοινωνίας», δημιουργώντας μια καινούργια «πραγματικότητα».

Στην επαρχία οι χορευτές/χορεύτριες συμμετέχουν «βιωματικά» στο χορευτικό δρώμενο μέσα από ποικίλες εκδηλώσεις και άτομα (συγγενείς, γνωστοί, φίλοι). Στην αντίπερα όχθη βρίσκονται οι κάτοικοι μεγάλων πόλεων, που μαθαίνουν τους χορούς σε πολιτιστικούς συλλόγους-πνευματικά κέντρα από τον εκάστοτε δάσκαλο-α μέσα από τη διαδικασία «απομνημόνευσης και επανάληψης». Στην επαρχία ο χορός αποτελεί μέσω χαλάρωσης των ανθρώπων, ενώ στις μεγαλουπόλεις αποτελεί ένα τρόπο εκγύμνασης των σωμάτων εκ νέου. (Μωυσιάδης, Π., 1994. στο: Δαλκαβούκης, Β., κ. ά). Επίσης στην πρώτη ο χορός αποτελείται από κινήσεις που έχουν διαφορετικό νόημα από τόπο σε τόπο και από γενιά σε γενιά, ενώ στη δεύτερη υπάρχει μία ψυχρή ομοιομορφία στις κινήσεις. Στην επαρχία είναι εμφανείς «οι σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα φύλα, οι πολιτικές και κοινωνικές διακρίσεις, η κοινωνική κατασκευή ταυτοτήτων», ενώ στις πόλεις τέτοιες έννοιες θεωρούνται «ξεπερασμένες» (άντρες και γυναίκες πιάνονται μεταξύ τους, φλερτάρουν, γυναίκες -ιδίως οι νεότερες σε ηλικία- πραγματώνουν αντρικές φιγούρες, κάτι που δεν ισχύει όμως σε προχωρημένα χορευτικά τμήματα και στα αντίστοιχα των μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων). Στην περίπτωση των χορευτικών τμημάτων, τα πρόσωπα, ο χώρος, και ο χρόνος είναι πολύ συγκεκριμένα, ενώ μπορούν να μεταβληθούν μόνο σε περιπτώσεις εορτών (οργανωμένες συγκεντρώσεις, πάρτι κ.τ.λ.). Παρ' όλα αυτά όμως, τα χορευτικά τμήματα αποτελούν ολοκληρωμένες κοινωνικές ομάδες, από όπου προκύπτουν γνωριμίες και πραγματοποιούνται δραστηριότητες (εκδρομές, δρώμενα κ.τ.λ.). Ο παραδοσιακός χορός συνιστά πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο έχει προσεγγιστεί και ερευνηθεί τόσο στον ελληνικό όσο και στο διεθνή χώρο. Τόσο από τις κοινωνικές όσο και από τις ανθρωπιστικές επιστήμες, ο χορός αντιμετωπίστηκε ως μια ιδιαίτερη πτυχή του πολιτισμού, καθώς και ως πολιτισμός.

1.3 Οι απαρχές του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού.

Οι ελληνικοί χοροί επιβιώνουν εδώ και 3000 χρόνια, από την εποχή της «αρχαιότητας». Ο χορός λοιπόν ξεκίνησε σαν άθλημα των «αρχαίων ελληνικών αγώνων». Κατά την περίοδο αυτή ο χορός δεν ήταν αυτόνομη τέχνη, αλλά μαζί με τη «μουσική» και την «ποίηση» αποτελούσε τη «μουσική (τέχνη των Μουσών)». Σύμφωνα με τη μυθολογία, την τέχνη του χορού εφηύραν οι Μούσες Πολύμνια, Τερψιχόρη (το όνομα της οποίας δηλώνει τη «χαρά στο χορό») και Ουρανία («προστάτιδα της αστρονομίας και του χορού»). Ο Πλάτωνας συνέδεσε τις λέξεις «χορός» και «χαρά», στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει την επιθυμία των ανθρώπων για έκφραση της ευτυχίας τους μέσα από τους χορούς. Αποτελούσε έκφραση της «συναισθηματικής φόρτισης» των Ελλήνων και ήταν παρών σε όλες τις «κοινωνικές εκδηλώσεις (γάμος, τρύγος, θερισμός)» τους. Στη Σπάρτη ο χορός είχε «στρατιωτικό χαρακτήρα», καθώς χρησιμοποιούνταν σε κάθε πολεμική άσκηση και πριν από κάθε μάχη («χορεία»). Στην Αθήνα, από την άλλη, ο χορός χρησιμοποιήθηκε όχι μόνο στη στρατιωτική, αλλά και στη γενικότερη εκπαίδευση των νεαρών ατόμων. Σύμφωνα με πολλούς φιλοσόφους (Πλάτωνα, Σωκράτη, Αριστοτέλη), ο χορός προσέφερε όχι μόνο «σωματική υγεία και ομορφιά», αλλά και «ηθική και πνευματική καλλιέργεια». Όποιος δε γνώριζε χορό, όπως αναφέρει ο Πλάτωνας, ήταν «αμόρφωτος» (Μαλκογιώργος, Α. κ.ά., 1997).

Οι αρχαίοι ελληνικοί χοροί διακρίνονταν σε: α) θρησκευτικούς (είχαν άμεση σχέση με τη λατρεία των θεών γι' αυτό και πολλοί χοροί ήταν αφιερωμένοι σε αυτούς, με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτούς προς τιμήν του θεού Διονύσου, οι οποίοι διαδραματίζονταν πάντα υπό

την επήρεια κρασιού, γι' αυτό και ήταν εκστατικοί, θυμίζοντας σημερινά δρώμενα, όπως τα «αναστενάρια»), β) πολεμικούς/ ενόπλους (με σημαντικότερο τον Πυρρίχιο), γ) γυμναστικούς, δ) θεατρικούς («Εμμέλεια» που χρησιμοποιούνταν στην τραγωδία, «Κόρδαξ» για την κωμωδία και «Σίκιννις» όσον αφορά το δράμα) ε) ακροβατικούς, βίαιους (για άτομα με γερή ιδιοσυγκρασία), στ) κωμικούς, ηδυπαθείς (π.χ. Χορός της κοιλιάς), ζ) συμποσιακούς, γαμήλιους, πένθιμους» (Λυκεσάς, Γ., Χ., 1993: 32-55). Επίσης, οι χοροί χρησιμοποιούνταν για την επαφή των ανθρώπων με τα ζώα, γι' αυτό και κατασκεύαζαν χορούς ειδικά σχεδιασμένους γι' αυτά. Κάποιοι χοροί είχαν «συγκεκριμένο κινητικό μοτίβο» (π.χ. «οι κύκλιοι χοροί γύρω από το βωμό του Διονύσου»), ενώ κάποιοι άλλοι χορεύονταν «ελεύθερα». Ορισμένοι ήταν «σεμνοί και σοβαροί», ενώ άλλοι περισσότερο «φαιδροί». Διακρίνονταν σε «ανδρικούς (βασίζονταν στη σωματική δύναμη κυρίως, π.χ. άλματα, καθίσματα, διασκελισμοί)» και «γυναικείους (χαρακτηρίζονταν, με κάποιες εξαιρέσεις, από ήρεμες, απαλές και περιορισμένες κινήσεις)» (Λυκεσάς, Γ., Χ., 1993: 32-55). Οι χοροί αυτοί λάμβαναν διάφορες «ονομασίες», ανάλογα με «τους στίχους του τραγουδιού που τους συνόδευε», «από τον ήχο του οργάνου που χρησιμοποιούνταν για το σκοπό της μελωδίας», και από «το όνομα του ευρετή» (Λυκεσάς, Γ., Χ., 1993: 32-55). Στην αρχαία εποχή οι «θρησκευτικές λατρείες» (στις οποίες κυριαρχούσε ο χορός) ήταν ενοποιημένες με τη «διασκέδαση». Μετά την κλασική εποχή, ο χορός απέκτησε «ψυχαγωγικό χαρακτήρα». Αργότερα, στη ρωμαϊκή εποχή, ο χορός περιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό (αρκετοί χοροί απαγορεύτηκαν λόγω του ότι το περιεχόμενο τους θεωρήθηκε «άσεμνο» και «χαμηλότερου επιπέδου») και χρησιμοποιούνταν μόνο από «επαγγελματίες». Με την έλευση του χριστιανισμού, η εκκλησία καταδίκασε τους χορούς που είχαν «ειδωλολατρικό χαρακτήρα», ενώ αποδέχθηκε και χρησιμοποίησε αυτούς που σχετίζονται με τη «λαϊκή παράδοση» (χορεύονται από την εποχή εκείνη χοροί στα «προαύλια των εκκλησιών στις μεγάλες χριστιανικές γιορτές» όχι μόνο από τους λαϊκούς, αλλά και από ιερείς – Πάσχα, Χριστούγεννα, επίσημες εορτές Αγίων-) και «εθνική παράδοση» (αποτέλεσαν το «έναυσμα των Ελλήνων για την επανάσταση εναντίων των Τούρκων και άλλων κατακτητών»). (Βαβρίτσας, Γ., Ν., 2008).

1.4 Η Διδασκαλία του Παραδοσιακού Χορού.

Ο ελληνικός λαϊκός παραδοσιακός χορός, όπως άλλωστε και κάθε άλλη λαϊκή πολιτισμική δημιουργία, έχει ως φορέα την «τοπική συμβιωτική ομάδα» και ως περιβάλλον την παραδοσιακή κοινωνία, δηλαδή μια κοινωνία σχετικά κλειστή όπου η προφορικότητα συνιστά τον κύριο τρόπο μετάδοσης γνώσεων και εμπειριών από γενιά σε γενιά. Στο πλαίσιο αυτό, ο χορός συνιστούσε και συνιστά μια από τις κυριότερες εκφάνσεις της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτισμικής ζωής. Η εκμάθηση του πραγματοποιείται μέσα από παραδοσιακές όπως συνηθίζουν να λέγονται διαδικασίες, μέσα δηλαδή από τη συνεχή παρακολούθηση από τα παιδιά και τους νέους εκείνων που χόρευαν και χορεύουν σε κάθε περίπτωση, όπως για παράδειγμα, στο πανηγύρι, στο γάμο και στα βαφτίσια, στις εθνικές και ονομαστικές εορτές κ.α., αλλά και μέσα από την άμεση επαφή και εκτέλεση.

Η βιομηχανική επανάσταση, η οποία και εκφράστηκε στην Ελλάδα με τη μορφή της αστικοποίησης επέφερε μεγάλες αλλαγές στις παραδοσιακές κοινότητες. Οι αλλαγές αυτές οδήγησαν στον εκμοντερνισμό του λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τον ελληνικό λαϊκό παραδοσιακό χορό, ο οποίος στις νέες συνθήκες αποκτά περισσότερο ψυχαγωγικό και εμπορευματικό χαρακτήρα. Παράλληλα μετασχηματίζεται σταδιακά και ο τρόπος εκμάθησής του, ο οποίος οργανώνεται μέσα από συγκεκριμένες εκπαιδευτικές διαδικασίες. Ποικίλες απόψεις έχουν κατατεθεί από διάφορους ερευνητές για

τον ελληνικό λαϊκό παραδοσιακό χορό κατά τη μετάβαση του από την παραδοσιακή κοινότητα στις αίθουσες διδασκαλίας και στη σκηνή με τη μορφή παράστασης .

Σε όλες τις εποχές και σε όλους τους λαούς ο χορός αποτελούσε και αποτελεί σημαντικό κομμάτι ποικίλων εκφάνσεων της κοινωνικής ζωής (πολιτιστικής, θρησκευτικής, εκπαιδευτικής, ψυχαγωγικής κ.α.). Μπορεί να αναφέρεται στον έρωτα, τη δουλειά, τον πόλεμο, την θρησκεία ακόμη και το θάνατο. Στην παραδοσιακή κοινωνία η εκμάθηση του χορού ξεκινούσε από πολύ μικρή ηλικία μέσα από παραδοσιακές διαδικασίες. Σήμερα η εκμάθηση του ελληνικού παραδοσιακού χορού, εκτός από την πρωτογενή μορφή διδασκαλίας, στην παραδοσιακή κοινότητα, πραγματοποιείται και στους πολιτιστικούς συλλόγους, την δημόσια εκπαίδευση (Α/μια, Β/μια, Γ/μια), σε Πνευματικά Κέντρα των Δήμων κ.α. Υπάρχουν δύο μορφές αναπαραγωγής της γνώσης του χορού, η πρωτογενής και η δευτερογενής. Η πρωτογενής μορφή αφορά την αναμετάδοση της χορευτικής γνώσης από γενιά σε γενιά, ενώ στη δευτερογενή λειτουργεί το διδακτικό τρίγωνο εκπαιδευτικός- ύλη- μαθητής. Μάλιστα, η διδασκαλία του ελληνικού παραδοσιακού χορού μέσα από δομημένες εκπαιδευτικές διαδικασίες αποτελεί τον κατ' εξοχήν τρόπο εκμάθησης του συγκριμένου γνωστικού αντικειμένου.

Ως προς τις μεθόδους διδασκαλίας του ελληνικού παραδοσιακού χορού αναφέρονται επιγραμματικά ορισμένες ενδεικτικές μέθοδοι: 1) Η δασκαλοκεντρική μέθοδος, 2) Η παιδοκεντρική μέθοδος, 3) Η Ολική μέθοδος, 4) Η μερική μέθοδος, 5) Η μιμητική μέθοδος 6) Η μέθοδος κοινών κινητικών μοτίβων, 7) Η μορφολογική μέθοδος 8) Η μέθοδος της ρυθμo-κινητικής ανάλυσης σε συνδυασμό με λεκτική έκφραση της σχέσης των ρυθμικών και κινητικών στοιχείων (με πρώτη και δεύτερη ρυθμική αρίθμηση), 9) Η μέθοδος της μουσικό-κινητικής αγωγής (μέθοδος Emile Jaques Dalcroze- σύστημα Laban-μέθοδος Kodaly-σύστημα Carl Orff), 10) Η διαθεματική προσέγγιση στη διδασκαλία του παραδοσιακού χορού που μπορεί να γίνει σε επιλεγμένα θέματα με τις εξής μεθόδους διδασκαλίας: α) Η ομαδοσυνεργατική μέθοδος διδασκαλίας, β) Το σχέδιο εργασίας ή project, γ) Το διδακτικό σενάριο: Ένα μοντέλο εφαρμογής εναλλακτικών προσεγγίσεων στη διδασκαλία- μάθηση του παραδοσιακού χορού, δ) Η διδασκαλία- μάθηση του παραδοσιακού χορού μέσα από λαϊκά δρώμενα τελετουργιών.

Από τις παραπάνω μεθόδους καμία δεν μπορεί να θεωρηθεί καλύτερη ή χειρότερη για τη διδασκαλία του ελληνικού παραδοσιακού χορού. Η κάθε μία έχει τους δικούς της σκοπούς και τη δική της προσέγγιση διδασκαλίας του χορού. Το ζητούμενο άλλωστε δεν είναι η μεμονωμένη αποτίμηση τους, αλλά η ικανότητα επιλογής τους ανάλογα με τις υπόλοιπες παραμέτρους μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας (το σκοπό και το στόχο του κάθε μαθήματος ,την ύλη, τους μαθητές, την ηλικία, τα μέσα κλπ). Απώτερος σκοπός δε, σε κάθε περίπτωση είναι το τελικό αποτέλεσμα που είναι η σωστή και αποδοτική εκμάθηση του ελληνικού παραδοσιακού χορού. Για το λόγο αυτό και με δεδομένο ότι ο δάσκαλος χορού έχει γνώση όλων των μεθόδων διδασκαλίας, θα πρέπει κάθε φορά να επιλέγεται εκείνη η μέθοδος διδασκαλίας που θα εξυπηρετεί καλύτερα τον απώτερο αυτό σκοπό.

Επίσης αποδείχθηκε(βάση ερευνών),ότι με την υιοθέτηση του παιδαγωγικού συστήματος της μουσικό-κινητικής αγωγής όπου κυριαρχεί ο μαθητοκεντρικός, ενεργητικός, βιωματικός τρόπος μάθησης, η δημιουργικότητα, ο αυτοσχεδιασμός σε συνδυασμό με το στίλ της καθοδηγούμενης ανακάλυψης ή εφευρετικότητας και με αυτό της αποκλίνουσας παραγωγικότητας, η διδασκαλία του ελληνικού λαϊκού παραδοσιακού χορού έχει καλύτερα αποτελέσματα σε σχέση με τη συνήθη δασκαλοκεντρική, παθητική μέθοδο διδασκαλίας τουλάχιστον στο πλαίσιο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (Λυκεσάς 2002). Τέλος, θα πρέπει

να σημειωθεί ότι ο ελληνικός χορός ως πολιτισμικό αγαθό που διαμορφώνει και διαμορφώνεται από το πολιτισμικό γίγνεσθαι μέσα από μια αδιάκοπη διαλεκτική σχέση, συνιστά ένα είδος πολιτισμικής ποικιλίας που απαντάται στον ελλαδικό χώρο όσο αφορά την κίνηση, τη μουσική, το λόγο, το τρίπτυχο δηλαδή που τον συνιστά (Κουτσούμπα,2015:5).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ.

2.1 Ιστορική αναδρομή φυσικής αγωγής στην εκπαίδευση 19^{ος} αιώνας έως 1974.

Στην παρούσα ενότητα θα προσπαθήσω να σας ταξιδέψω στην ιστορία της Φυσικής Αγωγής από την γέννηση του ελληνικού κράτους έως το 1974. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα λόγω των μεταβαλλόμενων αλλαγών σε πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό επίπεδο έχουμε μεταβολές και στην εκπαίδευση οι οποίες επηρέαζαν και τη σωματική άσκηση. Ο Ιωάννης Καποδίστριας (πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας) παρέλαβε την παιδεία εκ του μηδενός με τη γυμναστική να υπάρχει μέσα στα 18 μαθήματα στο κεντρικό σχολείο της Αίγινας στο σχέδιο Νόμου της 20-11-1829 που ψηφίστηκε λίγες μέρες αργότερα επί Ι. Καποδίστρια. Η γυμναστική με την ονομασία «σωμασκία» εντάχθηκε στη δημοτική εκπαίδευση το 1834, στην μέση εκπαίδευση το 1836 και στο πανεπιστήμιο το 1837, βασιζόμενοι στην ευρωστία που δίνει στο σώμα, μέσω των σωματικών ασκήσεων. Μολονότι ο νόμος του 1834 προέβλεπε την εκπαίδευση διδασκάλων και διδασκαλισσών στα διδασκαλικά, αυτά κατέληξαν να έχουν μόνο διδασκάλους με αποτέλεσμα τη δημιουργία σημαντικού κενού στη στελέχωση της εκπαίδευσης του γυναικείου φύλου.

Το 1837 έχουμε την ίδρυση διδασκαλείου γυναικών από την Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία και έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έχουμε ίδρυση τριών ακόμα διδασκαλείων σε Λάρισα, Πάτρα και Κέρκυρα. Η εκπαίδευση των κοριτσιών ήταν διετής, συμπληρωνόταν με διάφορες κινητικές και χειροτεχνικές δραστηριότητες όπως ο χορός και τα εργόχειρα. Στο νόμο του 1834 αναφέρεται για τη σωματική άσκηση ως προς τη γυναικεία εκπαίδευση η ενασχόληση με γυναικεία εργόχειρα, ράψιμο, κέντημα κτλ. Σύμφωνα με το άρθρο 58 του νόμου 1834 τα κορίτσια μπορούσαν να φοιτούν στα σχολεία των αγοριών αν δεν υπήρχαν σχολεία θηλέων.

Σύμφωνα μάλιστα με την Ελένη Φουρναράκη, ιδιαίτερα ο χορός προβαλλόταν ως το καταλληλότερο μέσο «για την ανάδειξη της φυσικής χάριτος του γυναικείου σώματος, είτε σε αντιδιαστολή προς τη γυμναστική, είτε συχνότερα, απλώς ως μια γυναικεία δεξιότητα ανάμεσα στις τόσες άλλες». Οι δραστηριότητες αυτές αποτελούσαν τις μοναδικές κινητικές δραστηριότητες που θεωρούνταν «κατάλληλες» να συμπεριλαμβάνονται στην εκπαίδευση των κοριτσιών. Ιδιαίτερα τα εργόχειρα αποτελούσαν την πλέον διαδεδομένη και πολύωρη απασχόληση των μαθητριών «κατά τας λοιπάς εργασίμους ώρας». Εργόχειρα ήταν τα διάφορα χειροτεχνήματα όπως το «ράψιμο, πλέξιμο και κεντήματα και μετέπειτα ψαθόπλεκτική (των γυναικείων καπέλων)».

Οι δραστηριότητες αυτές, μάλιστα, φαίνεται ότι εντάσσονταν και στην εξεταστική διαδικασία των μαθητριών όπως αναφέρεται στην εφημερίδα Ελληνικός Ταχυδρόμος. Το 1850 απαγορεύεται η συνεκπαίδευση με βασική αιτιολογία την ηθική διάπλαση των φύλων και τα κορίτσια στερούνται την εκπαίδευση, εφόσον δεν λειτουργούν αμιγή σχολεία. Τα σχολεία αρρένων και θηλέων, που ιδρύθηκαν αργότερα, διαφοροποιούνταν ως προς το πρόγραμμα διδασκαλίας, με τα κορίτσια να διδάσκονται περισσότερο μαθήματα οικοκυρικών και «ασκήσεων των εις τον πρακτικό βίο απαιτουμένων», ενώ όπου υπήρχε αναγκαστική συνεκπαίδευση, χωρίζονταν από τα αγόρια στο μάθημα της γυμναστικής. Το 1858 με απόφαση του διοικητικού συμβουλίου έχουμε εισαγωγή του μαθήματος γυμναστικής στο Αρσάκειο. Το 1862 η γυμναστική εντάσσεται και στα υπόλοιπα σχολεία της φιλεκπαιδευτικής εταιρείας, χρονιά που αναγνωρίστηκαν επίσημα ως διδασκαλία από το Κράτος (Τσούμας, 2016:128,129).

Σημαντικό σταθμό στην πορεία της σχολικής γυμναστικής αποτέλεσε το Β. Διάταγμα που εκδόθηκε στις 18-2-1871 με το οποίο εισάγονταν οι στρατιωτικές ασκήσεις στα σχολεία, στα γυμνάσια και στα σχολαρχεία: «εις την διδασκαλία ταύτη υποχρεούνται πάντες οι υπέρ τα 14 έτη μαθηταί .....εξετάζονται δε και εις ταύτη και βαθμολογούνται». Μετά από λίγο χρόνο ακολούθησε η εγκύκλιος 1235, 1784/25-3-1871 με την οποία δίδονταν οδηγίες για την ομαλή διεξαγωγή του μαθήματος και την εφαρμογή των ασκήσεων. Στρατιωτικές ασκήσεις είχαμε μέχρι το 1893 όπου μετά από ενέργειες του Ι. Φωκιανού στον τότε υπουργό παιδείας Αθανάσιο Ευταξία ψηφίστηκε στις 20-3-1893 η απόφαση με την οποία καταργήθηκαν οι στρατιωτικές ασκήσεις στα γυμνάσια. Την θέση τους πήραν, η παιδαγωγική γυμναστική και οι παιδιές.

Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι όπως υπήρχαν οι οδηγοί διδασκαλίας για τα αγόρια έχουμε και αναφορές για το Εγκόλπιο του Γυναικείου Φύλου που κυκλοφόρησε το 1874, σχετικό με τα της γυναικείας εκπαίδευσης (Τσούμας, 2016:147-152). Περί τα 1880 το πρόγραμμα του μαθήματος της γυμναστικής στα σχολεία θηλέων ακολουθούσε στα βασικά του χαρακτηριστικά το πρόγραμμα των σχολείων αρρένων, με μικρές μόνο διαφορές οι οποίες αφορούσαν ασκήσεις που δεν άρμοζαν στη γυναικεία φύση (Τσούμας, 2016:195-196). Με το διάταγμα της 17 Μαΐου 1884 έχουμε διαφορετικά αναλυτικά προγράμματα, ένα για τα σχολεία αρρένων, και ένα για τα θηλέων, γεγονός που τονίζει emphatically την κατά φύλο διαφοροποίηση της παρεχόμενης γνώσης, αλλά και την πρόβλεψη για αναβάθμιση και κανονικό-ποίηση της εκπαίδευσης των κοριτσιών.

Με το νόμο ΒΧΚΑ' 1899 η γυμναστική έγινε υποχρεωτική σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης από το δημοτικό έως το πανεπιστήμιο, και στο πλαίσιο του νόμου λαμβάνονται μέτρα προς την ομαλή ένταξη των κοριτσιών στο σύνολο των εκπαιδευτικών δράσεων στις οποίες περιλαμβάνεται και η γυμναστική. Καταρχήν οι ώρες διδασκαλίας του μαθήματος της γυμναστικής στα σχολεία αρρένων και θηλέων για αγόρια και για κορίτσια είναι ίδιες. Αλλά και οι ασκήσεις οι οποίες προβλεπόταν μέχρι την Γ' τάξη ήταν κοινές για τα δύο φύλα, στην Δ' τάξη παρουσιάζονται κάποιες αλλαγές, καθώς υποδεικνύονταν με αστερίσκο οι ασκήσεις οι οποίες έπρεπε να εκτελούνται υπό μόνο των αρρένων (Τσούμας, 2016:248-249).

Με την ψήφιση του Νόμου ΓΥΛΗ΄ του 1909 και την εισαγωγή του Σουηδικού συστήματος από τον Ι. Χρυσάφη η γυμναστική με βάση το νέο αναλυτικό πρόγραμμα για τα σχολεία αρρένων και θηλέων είναι υποχρεωτική, με ελάχιστες μόνο τροποποιήσεις: «αποκλειομένων μόνο των ασκήσεων εις το θήλυ γένος μη προσηκουσών». Επιχειρούνταν δηλαδή η εξασφάλιση και η εξίσωση της γυναικείας άσκησης, ως φυσικής σχολικής δραστηριότητας, με αυτή των αγοριών. Μέσω της εκπαίδευσης προετοιμάζονταν οι αντιλήψεις ενός μελλοντικού κοινωνικού χώρου που θα συνέβαλλε στην ευρύτερη κοινωνική αποδοχή της γυναίκας. Ένα από τα πρώτα βήματα προς αυτή την κατεύθυνση ήταν και η αποδοχή του δικαιώματος της στην άσκηση και την άθληση.

Σημαντικό σταθμό στα θέματα της παιδείας στην συνέχεια αποτέλεσε η μεταρρύθμιση του 1917. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια λήφθηκαν μέτρα για την καλύτερη μόρφωση, τη μετεκπαίδευση, τη βελτίωση της αμοιβής των δασκάλων και την κατάργηση των αρχαίων ελληνικών στο δημοτικό σχολείο, όπως και μέτρα για την αποκέντρωση και τη βελτίωση της σχολικής διοίκησης. Με το νόμο 1406 του 1918 εισάγονταν νέα μέτρα για τον εκσυγχρονισμό της σωμαστικής, ενώ στη συνέχεια ιδρύθηκε το Διδασκαλείο της Γυμναστικής που λειτούργησε με διευθυντή τον Ι. Χρυσάφη μέχρι το 1920. Ακολούθησε η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1922, που τελικά υλοποιήθηκε κατά το 1929-1932, με την οποία καλύφθηκαν οι ανάγκες της εκπαίδευσης σε σχολικά κτίρια και αθλητικές εγκαταστάσεις. Είχαμε αυτή την εποχή την αποτυχημένη εκστρατεία στη Μ. Ασία το 1922 με τα θλιβερά επακόλουθα της και την ανταλλαγή πληθυσμών.

Από το 1930 μέχρι το 1950 μεσολάβησε μια χρονική περίοδος γεμάτη από ιστορικές και πολιτικές ανακατατάξεις και γεγονότα που επηρέασαν αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη της χώρας και παράλληλα την πρόοδο της εκπαίδευσης. Η ψήφιση του κατά τ' άλλα σημαντικότερου αθλητικού νόμου 5620/1932, έμελλε να επηρεάσει για αρκετές δεκαετίες την πρόοδο του ελληνικού αθλητισμού. Η δικτατορία του Μεταξά (1936-1940), ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος (1940-1944) και ο εμφύλιος (1946-1949) στη συνέχεια υπήρξαν μερικές από τις πιο δύσκολες περιόδους που γνώρισε το σύγχρονο ελληνικό κράτος. Παρόλα αυτά, στο διάστημα αυτό επιχειρήθηκαν κάποιες προσπάθειες για ν' αλλάξουν τα πράγματα στην ελληνική εκπαίδευση.

Μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, η Ελλάδα είχε ν' αντιμετωπίσει τεράστια αναπτυξιακά προβλήματα, και η παιδεία της γύρισε χρόνια πίσω αφού στηρίχθηκε και πάλι στην νομοθεσία του 1929, και έπρεπε να αναδιοργανωθεί. Επί κυβερνήσεως Κ. Καραμανλή και την ψήφιση του Ν.Δ 3971/ 2-9-1959 που αφορούσε την οργάνωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και το Ν.Δ 3973/ 2-9-1959. Το νομοθετικό διάταγμα 4379/64 αφορούσε καθαρά στην Οργάνωση και τη Διοίκηση της γενικής εκπαίδευσης, της στοιχειώδους και της μέσης εκπαίδευσης, η οποία θα έμπαινε πλέον σε διαφορετικά πλαίσια με πολλές καινοτομίες και βελτιώσεις, ώστε να μπορέσει να διαμορφώσει και να διαπαιδαγωγήσει ένα Έλληνα πολίτη, ελεύθερο και δημοκρατικό. Από τα μαθήματα της μέσης εκπαίδευσης απορρέει το συμπέρασμα πως η εθνική παιδεία της χώρας απέβλεπε να έχει ανθρωπιστικό χαρακτήρα. Κύρια νομοθετήματα είναι η ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, το εξατάξιο γυμνάσιο

έγινε γυμνάσιο-λύκειο, η υποχρεωτική εκπαίδευση από έξι χρόνια έγινε εννιά, δωρεάν παιδεία κτλ.

Στα χρόνια της δικτατορίας(1967-1974), οι περισσότερες αν όχι όλες οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 1964 καταργήθηκαν. Έγινε αναδιάρθρωση της εκπαίδευσης σύμφωνα με τις εντολές της χούντας που εστίαζαν στην αλλοτρίωση της σκέψης, την καταπάτηση των δημοκρατικών ελευθεριών και στην εφαρμογή της λογοκρισίας. Μέσα για την αναδιάρθρωση ήταν: 1)η μείωση των ετών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, 2)η απόσυρση όλων των σχολικών εγχειριδίων που είχαν διανεμηθεί με την μεταρρύθμιση του 1964, 3)η έκδοση νέων εγχειριδίων αρεστά στο καθεστώς, 4) κατάργηση του ΠΙ. Επίσης επανήλθαν παλαιά παιδαγωγικά συστήματα, η Δημοτική, που ονομαζόταν «μητρική γλώσσα», διδασκόταν μόνο στις τρεις πρώτες τάξεις κι η καθαρεύουσα, που ονομαζόταν «Ελληνική Γλώσσα», διδασκόταν από κει κι έπειτα, ενώ καθιέρωσε προγράμματα που παραπέμπουν στα πριν από τη μεταρρύθμιση του 1929 πρότυπα.

Στη λογική αυτή, η οργάνωση διδασκαλίας του μαθήματος, ο ρόλος του εκπαιδευτικού, η λειτουργία του μαθήματος μέσω των πρακτικών του και κάθε γυμναστική εκδήλωση του σχολείου θα έχουν ως αποκλειστικό στόχο την «εθνική διαπαιδαγώγηση». Το συνηδικό γυμναστικό σύστημα επηρέασε βαθύτατα τα γυμναστικά εκπαιδευτικά δρώμενα, τουλάχιστον το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, και παρέμεινε αμετάβλητο για 56 ολόκληρα χρόνια, οπότε και αντικαταστάθηκε από το αναλυτικό πρόγραμμα του 1969. Εκπαιδευτικοί και πολιτικοί υποστήριζαν ότι τα μικτά σχολεία θα μείωναν τον αναλφαβητισμό και θα λειτουργούσαν καταλυτικά στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας των φύλων.

Γενικά η ΦΑ από τη γένεσή της και την εισαγωγή της στην εκπαίδευση πέρασε από πολλές διακυμάνσεις έως να φτάσει στην σημερινή της μορφή. Διαμορφώθηκε με βάση τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές συνθήκες της εκάστοτε εποχής με σταθερή ανοδική πορεία όπως και η εκπαίδευση στο σύνολο της .

2.2 Ιδεολογικές προεκτάσεις.

2.2.1 Ιδεολογία και εκπαίδευση.

Ένας από τους βασικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους είναι η εκπαίδευση, η οποία αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη διατήρηση των σχέσεων κυριαρχίας μέσα στην κοινωνία (Apple, 1986). Ο ρόλος του είναι διττός καθώς μαθαίνει στα παιδιά διάφορες γνώσεις αλλά και κανόνες ηθικής, αρχές συμπεριφοράς και κανόνες σεβασμού των ιδεών που έχουν επιβληθεί από την κυρίαρχη τάξη, δηλαδή τρόπους συμπεριφοράς απέναντι στην κυρίαρχη ιδεολογία. Το σχολείο λοιπόν με την εκμάθηση τρόπων συμπεριφοράς σύμφωνα με την επικρατούσα ιδεολογία αναπαράγει τις σχέσεις παραγωγής ενός καπιταλιστικού συστήματος, τις σχέσεις εκμεταλλευτή προς εκμεταλλεζόμενο και τις σχέσεις εκμεταλλεζόμενου προς εκμεταλλευτή. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι, ενώ το σχολείο παρουσιάζεται ιδεολογικά ουδέτερο, δεν ευσταθεί ο χαρακτηρισμός, εφόσον οι γνώσεις που διδάσκονται σ' αυτό αποτελούν επιλογή από ένα ευρύτερο σώμα γνώσεων, οι οποίες αντανακλούν τις πεποιθήσεις κάποιων ισχυρών τμημάτων του κοινωνικού συνόλου. Μ' αυτό

τον τρόπο η κυρίαρχη ιδεολογία υιοθετείται και αναπαράγονται οι απόψεις μιας κυρίαρχης κοινωνικής τάξης, δεδομένου του γεγονότος ότι η διδασκαλία είναι συστηματική, επιβεβλημένη και για πολλά έτη (Apple, 1986).

2.2.2 Τα αναλυτικά προγράμματα ως φορείς ιδεολογίας.

Τα αναλυτικά προγράμματα αποτελούν το σύνολο των μορφωτικών αγαθών τα οποία εκφράζουν τους σκοπούς της αγωγής, όπως καθορίζονται από την επίσημη πολιτεία. Εμπεριέχουν δηλαδή το σύνολο της σχολικής μόρφωσης και αποτελούν ένδειξη του επιπέδου της παιδείας και του πολιτισμού ενός λαού. Σχεδιάζονται βάσει απόψεων και αντιλήψεων για το οικονομικό-κοινωνικό υπόβαθρο μιας κυρίαρχης κοινωνικής τάξης και αντανακλούν το ιδεολογικό, κοινωνικό, πολιτικό σύστημα και τις κυρίαρχες αξίες και παραδόσεις κάθε χώρας (Apple, 1986).

Σύμφωνα με τον Apple το αναλυτικό πρόγραμμα διακρίνεται σε «κρυφό» και «φανερό». Ο πρώτος όρος αφορά στους κανόνες και αξίες που διδάσκονται στα σχολεία και οδηγούν στην εκμάθηση τρόπων συμπεριφοράς, ενώ ο δεύτερος αναφέρεται στην επίσημη διδακτέα ύλη που είναι καθορισμένη. Το κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα δε σχεδιάζεται και γι' αυτό το λόγο η επίδραση του καθίσταται ισχυρή καθώς οι μαθητές/μαθήτριες και οι εκπαιδευτικοί χωρίς να το αντιλαμβάνονται γίνονται δέκτες και πομποί των αντιλήψεων που αυτό παρουσιάζει έμμεσα (Apple, 1986).

Τα αναλυτικά προγράμματα λοιπόν προωθούν τη γνώση, η οποία συμβάλλει στην ανάπτυξη συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Η γνώση που επιλέγεται να διδαχθεί, αυτή που παραμελείται ή που αποσιωπάται ή τέλος που ερμηνεύεται με διαφορετικό τρόπο συνιστά την ιδεολογία του σχολείου, η οποία κατευθύνεται από την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα. Επομένως η εκπαίδευση ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους μέσω των αναλυτικών προγραμμάτων προωθεί την ιδεολογία των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων, η οποία εφόσον αποτελεί αντικειμενική πηγή γνώσης δεν μπορεί να αμφισβητηθεί (Apple, 1986).

2.2.3 Ιδεολογία και Εθνικισμός-Εθνική ταυτότητα, μέσα από το μάθημα της Φυσικής Αγωγής (Παραδοσιακός Χορός).

Εύλογα αναδεικνύεται το ερώτημα με ποιους μηχανισμούς συνδέεται η ιστορία με την ταυτότητα. Για τη χώρα μας, αλλά και τις περισσότερες χώρες τέτοιοι μηχανισμοί είναι τα εθνικά σύνορα, η ονομασία των πόλεων, η επένδυση των τόπων με ιστορίες και μύθους κτλ. Μαθαίνοντας μέσω της ιστορίας για το παρελθόν μας, αυτό απέκτησε μια νέα αξία, έγινε πιο «οικείο» ενώ προϋπήρχε. Έγινε λοιπόν το «δικό μας» παρελθόν και νοηματοδοτήθηκε ως εθνικό μας παρελθόν. Με άλλα λόγια οι θεσμοί του 19^{ου} αιώνα και ειδικότερα το εθνικό κράτος άντλησε την νομιμοποίηση του από την εθνική ιστορία. Κατά τη διαδικασία ζυμώσεων του παρελθόντος αλλά και εθνικό-ιστορικών επινοήσεων προέκυψε η αναδιάρθρωση του ιστορικού χρόνου. Τότε η εθνική ταυτότητα παρουσιάζει χρονική δομή και επιβάλλει την αναδόμηση της αντίληψης του χρόνου (Λιάκος, 2007:199-200).

Μέσα από τις πρακτικές της εθνικής διαπαιδαγώγησης που γίνονται από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα στην Ελλάδα στόχος ήταν η ανάπτυξη του εθνικού κράτους. Η εκπαίδευση ήταν αρωγός προς αυτό το σκοπό και η ένταξη του παραδοσιακού χορού στο σχολικό πρόγραμμα, έγινε πράξη μέσα από μια μακρά διαδικασία. Σε αυτή συνετέλεσε το γεγονός, ότι ο ελληνικός παραδοσιακός χορός είναι στοιχείο συγκρότησης της ελληνικής ταυτότητας, η οποία βασισμένη σε στοιχεία λαϊκού πολιτισμού υπό την επίδραση της επιστήμης της

λαογραφίας, έχει αναδειχθεί σε δείκτη εθνικής ταυτότητας. Έκτοτε εντάσσεται στο μάθημα της φυσικής αγωγής και καταγράφεται ως διδακτικό αντικείμενο στα σχολικά προγράμματα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κάθε φορά παίρνει και διαφορετική ονομασία, στην αρχή αναφέρεται ως «εθνικοί χοροί», αργότερα «ελληνικοί χοροί», και από το 1980 «ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί». Οι παραπάνω όροι συσχετίζονται με διαφορετικά ιδεολογικά και πολιτικά πλαίσια αλλά έχουν κοινό στόχο τη πολιτισμική συνέχεια, και εθνική αυτογνωσία (Γκαρτζονίκα, 2016: 23-24).

Τα εθνικά συναισθήματα δεν είναι πάντα αυθόρμητα, αλλά πολλά υποβάλλονται ή επιβάλλονται μέσα από τους δρόμους της επίσημης παιδείας. Η επίσημη ιστορική παιδεία που παρέχει η πολιτεία διαμορφώνει συγκεκριμένες εκδηλώσεις στις οποίες, κάτω από τους όρους και τις συνθήκες της επίσημης κρατικής διδασκαλίας και κατεύθυνσης, προσδίδει ιδεολογικό χαρακτήρα, που διαφέρει από τα πρωτογενή γνήσια λαϊκά και παραδοσιακά τελούμενα. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, διαφαίνεται η ανάγκη της χρήσης της σωματικής αγωγής με σκοπό την «αναγέννηση του έθνους». Με ιδεολογικές αναφορές στην αγωνιστική των Αρχαίων Ελλήνων, η φυσική αγωγή καλείται να εμψυχώσει τους «Έλληνες» και στον απελευθερωτικό αγώνα τους, αλλά και στα μετέπειτα μεταβατικά στάδια ως προς την οργάνωση του κράτους. Με βάση τα παραπάνω ήταν κοινή κατεύθυνση της ελληνικής διανόησης να χρησιμοποιηθεί η σωματική άσκηση ως παιδαγωγικό μέσο (Τσούμας, 2016: 34,35).

Χαρακτηριστική ήταν η επιστολή του διδασκάλου Α. Ψαλίδα προς το Μαυροκορδάτο, και την αναφορά του στα «πατριωτικά τραγούδια» και τις συμβολικές αναπαραστάσεις όπου εμπεριέχουν. Έτσι, ο ομαδικός χορός του πατριώτη, του αρματωμένου νέου, αποτελούν πρότυπο για τη νέα γενιά με σκοπό τον προσδιορισμό της νεοελληνικής τους ταυτότητας, πάντα σε συνάρτηση με τον αρχαίο ελληνισμό. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας θα πρέπει να εντάξουν σωματικές ασκήσεις όπως, η πάλη, ο δρόμος, η κολύμβηση, στρατιωτικές ασκήσεις, ιππασία και τον χορό. Ο χορός ειδικά για τις μαθήτριες θεωρήθηκε ως το καταλληλότερο μέσο ανάδειξης της φυσικής «χάρης» που διαθέτει το γυναικείο σώμα (Τσούμας, 2016:78, 126-127).

Ως προς τον εθνικισμό και την εθνική ιδεολογία έχει σημασία να επιμείνουμε στο ρόλο του εκπαιδευτικού συστήματος, που ευνοεί στην ανάδυση της εθνικής ιδεολογίας με τρόπους που αυτή συλλαμβάνεται, κατανοείται και τίθεται σε κίνηση και εφαρμογή. Οι άνθρωποι πλέον διαμορφώνονται με βάση τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές συνθήκες του κράτους, στους παιδικούς σταθμούς, στη συνέχεια στα νηπιαγωγεία, και στις βαθμίδες εκπαίδευσης που ακολουθούν. Πράγματι από την βρεφική ηλικία συμμετέχουν σε εθνικές γιορτές του εκπαιδευτηρίου τους, μπορεί να ακούν, να τραγουδούν ή να χορεύουν τραγούδια που υμνούν την Εθνική Επανάσταση, να φτιάχνουν εθνικά σύμβολα, να φορούν εθνικές φορεσιές, να χορεύουν παραδοσιακούς χορούς κτλ. Επειδή όλα αυτά γίνονται με παιγνιώδη τρόπο, ενώ ταυτόχρονα κινητοποιούν ισχυρούς μηχανισμούς ταύτισης, συγκροτώντας μια σχετική, πρόωπη ταυτότητα, είναι εξαιρετικής σημασίας. Το νήπιο, ή ακόμα και το βρέφος επενδύει συναισθηματικά στη σημαία, τον εθνικό ύμνο, με πλείστες εκδοχές της εθνικότητας, κατά τρόπο ασυνείδητο, και καθοριστικό. Διότι, χωρίς να είναι σε θέση να επεξεργαστεί λογικά το νόημα των μηνυμάτων στα οποία εκτίθεται μέσω αυτών των δράσεων, αναπτύσσει ένα ισχυρό δεσμό προς το έθνος ο οποίος εκλαμβάνεται ως δεδομένος και φυσικός.

Μέσα από τις επετείους ιστορικών γεγονότων (28^η Οκτωβρίου, 25^η Μαρτίου), γίνονται το μέσω ως προς την εγγραφή της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων (Φουρναράκη, 2015:331). Οι εθνικές σχολικές γιορτές παίζουν σημαντικό ρόλο στον εκπαιδευτικό θεσμό που με τη

σειρά του συμβάλλει στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας για την εκπαιδευόμενη νεολαία. Στην ταυτότητα του έθνους και στην συγκρότηση της, συμβάλουν η γλώσσα, η κουλτούρα, τα εθνικά σύμβολα και η συμμετοχή στα τελετουργικά. Οι σχολικές γιορτές εισήχθησαν επίσημα στις αρχές του 20ου αιώνα μέσα από τη λειτουργία της ελληνικής εκπαίδευσης και ορίζεται σχετικό προεδρικό διάταγμα, που αποστέλλεται μέσω νομαρχιών στις εκπαιδευτικές διευθύνσεις και στα σχολεία (Μπονίδης, 2008: 3).

Στο σημείο αυτό θα προχωρήσουμε στη σύνδεση εθνικής συνείδησης και πολιτισμικής παράδοσης στην εκπαίδευση. Στα πλαίσια αυτής της «εθνοποιητικής» διαδικασίας διαμορφώθηκε ένα επιλεκτικό «εθνικό ρεπερτόριο» που ξεκομμένο από το τοπικό περιβάλλον, είχε ως αποτέλεσμα την ομογενοποίηση των χορών. Ωστόσο δεν ήταν όλοι οι χοροί των τοπικών ή εθνοτικών χορευτικών συστημάτων που επιλέχθηκαν για τη διαμόρφωση του εθνικού ρεπερτορίου, αλλά εκείνοι που παρουσίαζαν ομοιότητες με τους αρχαίους ή σχετίζονταν με την αντίσταση κατά των Τούρκων. Προάγεται έτσι μέσω του σχολείου και κατοχυρώνεται δημόσια η «εθνική χορευτική γλώσσα», που υποστηρίζει τη γενικότερη ιδεολογική γραμμή του έθνους-κράτους στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης μέσω της ομογενοποιητικής διαδικασίας. Ακόμα και σήμερα η έκφραση «αυτό είναι σχολικό» ακούγεται συχνά σε παραστάσεις παραδοσιακού χορού.

Ως πολιτισμικό προϊόν ο χορός επιτελείται διαφορετικά κάθε φορά, και οριοθετείται σύμφωνα με τον χρόνο και τον χώρο επιτέλεσης. Το νόημα και οι σημασίες που δίνονται στο χορευτικό φαινόμενο διαφέρουν σύμφωνα με το φύλο, την ηλικία, την περίσταση και βέβαια την κοινωνική κατάσταση. Το χορευτικό φαινόμενο αποτελεί «κοινή συνισταμένη» σε πολλές γιορτές, κοινωνικές περιστάσεις (γάμοι, βαφτίσια), επίσημες και ανεπίσημες γιορτές καθώς και θρησκευτικές τελετουργίες. Έτσι λοιπόν το διδακτικό αντικείμενο του παραδοσιακού χορού συμπεριλαμβάνεται στο ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου, και πρωταγωνιστεί στις εθνικές εορτές καθώς και σε άλλες σχολικές, πολιτιστικές εκδηλώσεις (Φεστιβάλ, προγράμματα ανταλλαγής κτλ) (Γκαρτζονίκας, 2016: 52-53). Όσον αφορά το ιστορικό πλαίσιο, όπου οι παραδοσιακοί χοροί εμπεριέχονται στο αναλυτικό πρόγραμμα, θα μπορούσαμε να το αναγάγουμε σε τέσσερις περιόδους: Η πρώτη: 1914-1934, η δεύτερη: 1935-1960, η τρίτη: 1961-1974 και η τέταρτη 1975-2002, και έκτοτε παρατηρείται μια σύγχρονη διδασκαλία του παραδοσιακού χορού (Γκαρτζονίκας, 2016).

Με τον ερχομό της μεταπολίτευσης (1977) μαζί με τις γενικότερες πολιτικές αλλαγές αναδιαρθρώνεται και το αναλυτικό πρόγραμμα. Οι Ελληνικοί χοροί, ορίζονται, ως διακριτό αντικείμενο διδασκαλίας για την Α' τάξη (Καλαματιανός-Τσάμικος). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί η αντικατάσταση του όρου «Εθνικοί χοροί» από τον όρο «Ελληνικοί χοροί». Αποτυπώνεται με αφορμή το αντικείμενο του χορού, το γενικότερο κλίμα αλλαγής και απομάκρυνσης της εκπαίδευσης από εθνικιστικές συνδέσεις που κατά κόρον χρησιμοποιήθηκαν την περίοδο της δικτατορίας. Φτάνοντας στο αναλυτικό πρόγραμμα του 1984 διαπιστώνουμε ότι η πολιτική αγωγή του 1980, αφορά και την εκπαίδευση. Συγκεκριμένα τα χρόνια εκείνα ξεκινά η ολοκληρωμένη μεταρρύθμιση του 20^{ου} αιώνα, που καθιερώθηκε το μονοτονικό και εκδόθηκαν νέα βιβλία (Γκαρτζονίκας, 2016: 135-136).

Βρισκόμαστε στον 21^ο αιώνα με την ιστορία να μεταβάλλεται και σχετικά νέα ζητήματα να προκύπτουν. Αναφερόμενοι στις έννοιες του έθνους, της πατρίδας και του πατριωτισμού, έκδηλη προβάλλει η ανάγκη προσαρμογής στις νέες απαιτήσεις του παρόντος. Με άλλα λόγια πρέπει να εφαρμόζεται ο σεβασμός στις διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες των λαών. Ο νέος στόχος δεν θεωρείται εύκολος, δεδομένου ότι το έθνος έχει συγκροτήσει μια κλειστή ιστορική αφήγηση, που πάντα περιστρέφεται γύρω από το ένδοξο παρελθόν. Τότε

είναι που τα μέλη αυτής της «εθνικής ομάδας» παρουσιάζουν ομοιογένεια και καθιστούν την αντίθεση μεταξύ του «εμείς» και οι «άλλοι» (Φραγκουδάκη, 2004: 13-14).

Επίσης για την ελληνική εθνική ταυτότητα και ποιος θα πρέπει να είναι κάτοχος της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη στις μέρες μας διαπιστώνουμε το εξής: Παρόλο την έννοια της συνέχειας και της συνοχής που αναλύσαμε ως προς την ελληνικότητα, η ιστορία επιβεβαιώνει την ρευστότητα των τοποθετήσεων. Γίνεται αντιληπτό πως η εθνική ταυτότητα δεν μπορεί να στηριχθεί σε κριτήρια όπως εθνικό φρόνημα, καταγωγή, γλώσσα κτλ. Επηρεάζεται από συγκυρίες και συνθήκες, αλλά χρήζει πολιτικής διαχείρισης. Χαρακτηριστικά θα αναφέρουμε ότι μέχρι το 1923 «Έλληνας γινόσουν μετά Έλληνας γεννιόσουν». Το ζήτημα αυτό αποτελεί εφιαλτήριο πολιτικών συγκρούσεων και αντιφάσεων. Δεν θα μπορέσουμε όμως να υποβαθμίσουμε το γεγονός της παγκοσμιοποίησης που λαμβάνει χώρα στις μέρες μας, με τις μεταναστευτικές ροές και τις πολυπολιτισμικές κοινωνίες να εισάγουν νέα δεδομένα στον ορισμό της ιθαγένειας που καλείται να διαχειριστεί το κράτος-έθνος. Με τη χώρα μας να πρέπει να επανεξετάσει τα κριτήρια προσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας και κατ' επέκταση της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη (Κουλούρη, 2009:10-11).

2.3 Ο Παραδοσιακός Χορός στα διδακτικά εγχειρίδια Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού και μαθητή από 1990 έως σήμερα.

2.3.1 1990: Βιβλίο(οδηγός εφαρμογής στη διδασκαλία ΑΠ για τον εκπαιδευτικό) Φυσικής Αγωγής Γυμνασίου, Λυκείου.

Στο Γυμνάσιο για την Θεματική Ενότητα του ΕΠΧ στο ΑΠ του 1990 ο χορός θεωρείται ως γνωστική-κινητική μορφή ισότιμη με τις άλλες, πχ. Μπάσκετ, Στίβο κτλ, και απόδειξη είναι ότι αποτέλεσε αυτοτελή ενότητα. Έτσι, ο καθηγητής μπορεί τώρα-και πρέπει- να αφιερώσει ολόκληρη διδακτική ώρα για τη διδασκαλία του χορού. Προβλέπεται η διάθεση συνολικού χρόνου 8% για τη διδασκαλία του αντικείμενου του ΕΠΧ, η οποία εντάσσεται στην επίτευξη του κινητικού- εκφραστικού στόχου μέσω «της διατήρησης της λαϊκής κινητικής παράδοσης», και του πνευματικού στόχου «μέσω της απόκτησης γνώσεων των λαογραφικών στοιχείων».

Στο ΑΠ του 1990, η διδακτέα ύλη για τον ΕΠΧ ορίζεται στο Β' τρίμηνο κατά τάξεις ως εξής: Για την Α' τάξη προβλέπεται η διδασκαλία των χορών: Μακελάρικος (γρήγορος χασάπικος), Καλαματιανός (Συρτός 7/8), και ένας τοπικός χορός, ενώ ως εξεταστέο αντικείμενο ορίζεται ο Καλαματιανός. Για την Β' τάξη προβλέπεται η διδασκαλία των χορών: Σαμαρίνας και Τσάμικος, καθώς και επανάληψη των χορών της Α' τάξης, ενώ ως εξεταστέο αντικείμενο ορίζεται ο Τσάμικος. Για την Γ' τάξη προτείνεται η διδασκαλία των χορών: Πεντοζάλη (Κρητικός) και Τις (Ποντιακός), καθώς και επανάληψη των χορών της Α' και Β' τάξης, ενώ ως εξεταστέο αντικείμενο ορίζεται ένας από τους δύο διδαχθέντες χορούς.

Η επιλογή της διδακτέας ύλης των ΕΠΧ έγινε όχι με κριτήρια γεωγραφικά, λαογραφικά ή χορογραφικά όπως γινόταν ως τώρα, αλλά κυρίως κοινωνικά και προετοιμασίας για τη ζωή. Συγκεκριμένα οι χοροί που επιλέχθηκαν είναι κυρίως αυτοί που χορεύονται αυθόρμητα στις συνεστιάσεις, στις χοροεσπερίδες, στους γάμους, στα πανηγύρια, στις εθνικές γιορτές, και σε άλλες κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, ενώ τονίζεται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας

της διδασκαλίας τους για το σύνολο των μαθητών και όχι μόνο για τη χορευτική, επίλεκτη ομάδα του σχολείου. Σημαντική καινοτομία θεωρείται το γεγονός ότι για πρώτη φορά ένα ΑΠ φυσικής αγωγής συνοδεύεται από οδηγίες για τη διδασκαλία του ΕΠΧ. Αυτές είναι μακροσκελείς και εκτεταμένες, και προτείνουν μεθόδους διδασκαλίας με τη μορφή τεχνικών συστάσεων, πολλές από τις οποίες παραπέμπουν στον τρόπο διδασκαλίας με βάση τη μιμητική μέθοδο του Χ. Σακελλαρίου, ενώ συναντώνται και σε όλα σχεδόν τα βιβλία-οδηγούς για τον ΕΠΧ. Υπάρχουν επίσης οδηγίες για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να τοποθετούνται και να κινούνται οι μαθητές στο χώρο(ημικύκλιο, κύκλος, δύο ομόκεντροι κύκλοι), ενώ προτείνεται να αφιερώνεται ειδικός χρόνος για την άσκηση των διαφόρων ρυθμών(2/4, 3/4, 7/8 κ.α.) και στη μετάδοση ορισμένων ιστορικό-λαογραφικών στοιχείων πριν την κινητική διδασκαλία του χορού. Ακολουθούν ιστορικά, λαογραφικά, χορογραφικά και άλλα στοιχεία των χορών που περιέχονται στο ΑΠ και αναφέρονται κυρίως στην ονομασία του χορού, στις περιοχές όπου χορεύεται, στη σχέση με χορούς προγενέστερων εποχών (αρχαιότητα, Βυζάντιο), στον τρόπο με τον οποίο πιάνονται οι χορευτές κ.α.

Όλες οι παραπάνω ρυθμίσεις σηματοδοτούν μια νέα περίοδο για το αντικείμενο του ΕΠΧ στη σχολική εκπαίδευση και συσχετίζονται άμεσα με την ανάπτυξη της μελέτης του χορού ως επιστημονικού αντικειμένου στον ελληνικό χώρο, την εκπόνηση των πρώτων διδακτορικών διατριβών για τον ΕΠΧ, τον πολλαπλασιασμό των σωματείων που ασχολούνται με την εκμάθηση του χορού, αλλά και πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται την περίοδο αυτή από την ακαδημαϊκή κοινότητα για τη διδακτική προσέγγιση του ΕΠΧ στην εκπαιδευτική διαδικασία.

2.3.2 1997: Η Φυσική Αγωγή στο Δημοτικό Σχολείο-βιβλίο για τον διδάσκοντα.

Στο σύγγραμμα αναφέρονται τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία έγινε η επιλογή των ΕΠΧ στο ΑΠ ως εξής: α) βασικοί χοροί που αντιπροσωπεύουν όλες τις επιμέρους γεωγραφικές περιοχές και πολιτιστικές ενότητες της Ελλάδας. β) «επιβιώνουν» στις ελληνικές εκδηλώσεις. γ) αφορούν είτε όλες τις εορταστικές εκδηλώσεις ή συγκεκριμένες περιστάσεις και δ) αντιπροσωπεύουν τους βασικούς ελληνικούς ρυθμούς. Τα κριτήρια αυτά σύμφωνα με τους συγγραφείς, εξασφαλίζουν την παροχή βασικών γνώσεων στους μαθητές για τον ΕΠΧ, τον πολιτισμό, το ρυθμό, την κίνηση, το τραγούδι, τα έθιμα. Στη συνέχεια αναλύονται οι χοροί που θα διδαχτούν, παρουσιάζοντας κι ορισμένα θεωρητικά τους στοιχεία, ενώ ακολουθεί και δειγματική διδασκαλία. Θα πρέπει να τονιστεί ο εκτενής τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η ενότητα του «Νεοελληνικού Παραδοσιακού Χορού». Ο όρος αυτός δηλώνει το «χορευτικό φαινόμενο της Ελλάδας» επιδιώκοντας να αναδυθεί η συνέχεια της ελληνικής χορευτικής παράδοσης καθιστώντας τους μαθητές φορείς της. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού απαιτείται: α) η καλλιέργεια της σχέσης του μαθητή με την μουσική και το τραγούδι. β) η καλλιέργεια της ατομικής χορευτικής έκφρασης στα πλαίσια που ορίζει η συλλογικότητα και γ) η προαγωγή της ελληνικής πολιτισμικής συνείδησης. Στη συνέχεια, εστιάζει στην παρουσία της τοπικής χορευτικής παράδοσης και στην ευχάριστη επαφή με το χορό. Ακολουθώντας, προτείνεται η δημιουργία μικρότερων ομάδων, προκειμένου να βιώσουν οι μαθητές τα συναισθήματα που προκαλούνται από όλες τις θέσεις του κύκλου, να συνειδητοποιήσουν την δυσκολία κάθε μίας, και να αναπτυχθεί η αλληλεγγύη και η συνεργασία. Διακρίνουμε ως στόχο του μαθήματος τη σύνδεση με το παρελθόν ενώ τονίζεται το τρίπτυχο λόγος-κίνηση-μουσική. Επιπλέον δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην θέση που λαμβάνουν τα παιδιά στον κύκλο και στα συναισθήματα που αποκομίζουν. Ο καθένας στον κύκλο λαμβάνει διαφορετικό ρόλο, βιώνει θετικά και αρνητικά συναισθήματα και διαχειρίζεται καταστάσεις, ενώ όλοι συνεργάζονται προκειμένου να εξελιχθεί ο χορός.

2.3.3 2006: Βιβλία Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού και μαθητή για τις τάξεις Α' και Β' δημοτικού Σχολείου.

Για τη ΘΕ του ελληνικού παραδοσιακού χορού στο βιβλίο του εκπαιδευτικού, σκοπός της θεματικής ενότητας είναι:

- Α) Να εισαγάγει τους μαθητές στην ελληνική χορευτική παράδοση, στην κατανόηση της σημασίας του χορού για την ανθρώπινη ζωή και τη σχέση του με τη φύση, την κοινωνία και τον πολιτισμό.
- Β) Να δώσει τη δυνατότητα στους μαθητές να συνειδητοποιήσουν ότι ο χορός δεν είναι μόνο μια μουσικό-κινητική δραστηριότητα ή μια μορφή έκφρασης που αφορά αποκλειστικά το ταλέντο του ατόμου-χορευτή, αλλά και μια συλλογική δημιουργία, ένας συμβολικός τρόπος έκφρασης και επικοινωνίας.
- Γ) Να μυήσει τους μαθητές έμπρακτα στα ειδικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του παραδοσιακού χορού, όπως ορίζει η τρισυπόστατη ενότητα του (κίνηση-μελωδία-λόγος), η συλλογικότητα και η τεχνική του απλότητα.
- Δ) Να αναπτύξει το νεύρο-μυϊκό συντονισμό και την οπτικοακουστική αντίληψη των μαθητών.
- Ε) Να διεγείρει τις συναισθηματικές αποχρώσεις που λανθάνουν στη διαδικασία μύησης της ομαδικής δημιουργίας.

Ο χορός είναι μια από τις ανθρώπινες δραστηριότητες με τις οποίες ο άνθρωπος εξέφραζε και εκφράζει τις χαρές, τους καημούς, τους πόθους, τα πιστεύω και τις ανησυχίες του. Οι μελετητές του χορού συμφωνούν ότι πρόκειται για μια δημιουργική δραστηριότητα που γεννιέται μαζί με τον άνθρωπο, εφόσον πηγή του χορού είναι η ανθρώπινη ρυθμική σωματική κίνηση. Το τρίπτυχο μουσικής, χορού και λόγου είναι τα συστατικά στοιχεία του χορού. Ο χορός έχει θεωρηθεί ως παγκόσμια γλώσσα αλλά πρόκειται για ένα σύνθετο φαινόμενο. Είναι ένα πολύπλοκο σύστημα σημείων-μηνυμάτων άμεσα συνδεδεμένο με το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον ενός συγκεκριμένου ιστορικού σχηματισμού. Η διερεύνηση του χορού στους πρωτογενείς λαούς και στους λαϊκούς πολιτισμούς της Δύσης δείχνει ότι οι κινήσεις και η σημασία τους διαφέρουν από τόπο σε τόπο και από πολιτισμό σε πολιτισμό. Έτσι και αν οι λαοί χρησιμοποιούν, για να εκφραστούν, τις κινήσεις του ενός και μοναδικού ανθρώπινου σώματος, δεν μπορούμε να μιλάμε για μια παγκόσμια, οικουμενική γλώσσα αλλά για διαφορετικές γλώσσες, εφόσον οι κινήσεις και οι συνδυασμοί τους διαφέρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό και από εποχή σε εποχή και «είναι κατανοητές στο πολιτισμικό σύστημα που ανήκουν».

Στη σύγχρονη ανθρωπολογική οπτική, ο χορός θεωρείται ως ένα σύστημα επικοινωνίας που μεταφέρει πληροφορίες, αντικατοπτρίζοντας ή διαθλώντας τις κοινωνικές δομές και μπορεί να υποστηρίζει ή να αντικρούει τις γλωσσικές ή παρά-γλωσσικές μορφές επικοινωνίας. Κατά τον Lomax, ο χορός είναι το πλέον επαναλαμβανόμενο και τυπικά οργανωμένο σύστημα σωματικής επικοινωνίας που παρουσιάζεται στον πολιτισμό. Η επικοινωνιακή δραστηριότητα του χορού βρίσκεται στην ικανότητα του να ενεργοποιεί όλο το σώμα, υπό τους όρους μιας πολλαπλής εντύπωσης που καταγράφεται μέσω της συνέργειας όλων των αισθήσεων (της όρασης, της ακοής, της αφής, της οσμής και κυρίως της κιναισθησης). Η ανάπτυξη της αντιληπτικής-κινητικής ικανότητας και της ένταξης στην ομάδα, συνιστούν και βασικούς στόχους της ΦΑ. Ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες, η ανάπτυξη αυτών των ικανοτήτων δημιουργεί κατάλληλο υπόβαθρο για την οικοδόμηση της προσωπικότητας του παιδιού. Έχει γίνει πλέον συνείδηση ότι το λαϊκό παραδοσιακό δημιούργημα δεν είναι ένας κόσμος «ορμών και ενστίκτων» στον οποίο βρίσκεται διέξοδο η λαϊκή ψυχή, αλλά μια πολιτισμική έκφραση που κοινωνεί και μεταφράζει ότι στην κοινωνία περιπλέκεται. Είναι μια μορφή

ενσώματης γλώσσας, που όπως η καθημερινή μας γλώσσα, είναι κατανοητή από τα μέλη που τη χρησιμοποιούν. Ο Ελληνικός παραδοσιακός χορός αποτελεί ένα τομέα της Χορολογίας και της Λαογραφίας-Εθνολογίας αρκετά ενδιαφέροντα από πολλές απόψεις:

1) Αντιπροσωπεύει ένα κλάδο με μεγάλη παράδοση, αν τοποθετήσουμε τις πηγές του στην περίοδο της τουρκοκρατίας. Οι τεχνικές κίνησης τις οποίες το σώμα αποκτά, δύσκολα αλλάζουν λαμβάνοντας υπόψη ότι στους παραδοσιακούς πολιτισμούς οι διαδικασίες αλλαγής συντελούνται αργά και σταδιακά στο πλαίσιο της σχετικά κλειστής αγροτικής κοινότητας. Αρκετά ερεθίσματα της ελληνικής χορευτικής παράδοσης δίνουν ερείσματα για συνδέσεις με προγενέστερες ιστορικές περιόδους. Οποσδήποτε, η έννοια της συνέχειας στην οποία στηρίχτηκε η διαμόρφωση της ελληνικής εθνικής συνείδησης στο πλαίσιο του αναδυόμενου σύγχρονου ελληνικού έθνους-κράτους ήταν ιστορικά αναγκαία. Ωστόσο, η μεταφορά της χορευτικής παράδοσης από γενιά σε γενιά, μέσα από το παράδειγμα και τη μίμηση, επιτρέπει να θεωρήσουμε ως μια συγκροτημένη πρακτική στην οποία έχει συσσωρευτεί μια πολύχρονη εμπειρία, κρατώντας αντιλήψεις, νοοτροπίες και αξίες οικουμενικές. Ως προς την έμφυλη διάσταση, οι νοοτροπίες και οι συμπεριφορές, για να αλλάξουν, απαιτούν πολύ περισσότερο χρόνο απ' όσο οι κοινωνικές και οικονομικές δομές.

2) Ο Ελληνικός παραδοσιακός χορός εμπεριέχει τρία στοιχεία: κίνηση, μουσική και λόγο. Η αλληλεξάρτηση μεταξύ τους δημιουργεί προϋποθέσεις αυτονόμησης και ένταξης των χορευτικών προτύπων σε διάφορα περιβάλλοντα. Ακόμα και ένας χορογράφος, γράφει ο Baud-Bovy, «δεν τα βγάζει πέρα με τους χορούς που το όνομα τους αλλάζει από τόπο σε τόπο ή που με το ίδιο όνομα χορεύονται σε άλλο ρυθμό και με άλλα βήματα». Τα παραδείγματα αφθονούν και αυτή η ετερομορφία οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στην ιδιομορφία του ελλαδικού τοπίου με τα νησιώτικα συμπλέγματα και τις αποκομμένες από βουνά και θάλασσα περιοχές, σε συνδυασμό με τις μεταναστεύσεις και την επαφή με όμορες πολιτισμικές ομάδες. Η μορφολογική αυτή ποικιλία χρωματίζει τα επί μέρους χορευτικά συστήματα, τα οποία από δομική και λειτουργική άποψη εμφανίζουν σχετική ομοιογένεια.

Συνοψίζοντας, ο χορός είναι ένα δημιουργικό φαινόμενο το οποίο έλκει την καταγωγή του από τη ζωή και τη σχέση του με την κοινωνία, τη φύση και τον πολιτισμό. Είναι ένα πολύπλοκο σύστημα σημείων μηνυμάτων, ένας κώδικας προς αποκρυπτογράφηση και είναι κατανοητός στο πολιτισμικό σύστημα που ανήκει. Από το πλήθος των χορευτικών συστημάτων ο ΕΠΧ συνιστά μια από εκείνες τις πολιτισμικές εκφάνσεις που έχει μια μακρά ιστορία και εκφράζει τον Έλληνα ακόμα και σήμερα σε όλες τις στιγμές της ζωής του. Μεταφερόμενος, από γενιά σε γενιά, μέσα από το παράδειγμα και τη μίμηση έχει ενσωματώσει τους πόθους και τις ανησυχίες ενός λαού που δεν έπαψε να αγωνίζεται. Είναι ένας ευχάριστος τρόπος έκφρασης που κάθε παιδί πρέπει να δοκιμάσει και να νιώσει τη χαρά της δημιουργικής χρήσης του σώματος του, ενσωματώνοντας προσδοκίες, συναισθήματα και αξίες δεμένες με την ιστορία του τόπου του.

Οι χοροί που διδάσκονται στην Α'-Β' τάξη δημοτικού με βάση το ΑΠ είναι το «Χασάπικο γρήγορο», ο «Συρτός στα τρία-Σαμαρίνα», και ο «Αϊ Γιώργης». Το γρήγορο Χασάπικο ή χασαπιά λέγεται σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Στη Θράκη το Χασάπικο είναι από τους πιο γρήγορους χορευτικούς σκοπούς. Ωστόσο είναι πιο αργό από τα «γρήγορα χασάπικα» της υπόλοιπης Ελλάδας και διαφορετικό από το χασάπικο της Μικράς Ασίας. Η χορευτική φόρμα απαντά με τη μορφή «τύπου στα τρία», το χορευτικό σχήμα είναι κυκλικό με κατεύθυνση προς τα δεξιά. Στο χορό συμμετέχουν ανάμικτα, άνδρες και γυναίκες αντίθετα με το καθαρά ανδρικό «αργό χασάπικο». Τα παιδιά της Α'-Β' τάξης σκόπιμο είναι

να διδαχθούν το γρήγορο χασάπικο με βάση το κινητικό πρότυπο «στα τρία», το μέτρο του χορού είναι 2/4 και οι κινήσεις στο εσωτερικό του χορευτικού μοτίβου ισόχρονες.

Με το όρο «Συρτό στα τρία» αναφερόμαστε σε μια κατηγορία χορευτικών μορφών των οποίων η χορογραφική σύνθεση δομείται με βάση την ταυτόσημη επανάληψη μιας και της ίδιας κινητικής αλληλουχίας. Η ονομασία «τρία» προέρχεται από τον ίδιο το λαό της Ηπείρου. Στο Συρράκο των Ιωαννίνων τον ονόμαζαν και πατητό, επειδή μετρούσαν «μόνο τα τρία προς τη φορά του χορού βήματα και όχι τα επί τόπου». Με διάφορες ονομασίες αντίστοιχες με τα συνοδευτικά τραγούδια απαντάται όχι μόνο στην Ήπειρο αλλά και στη Θεσσαλία, τη Ρούμελη, την Πελοπόννησο και τη δυτική Μακεδονία.

Η Σαμαρίνα χορευόταν κυρίως στην περιοχή της Ηπείρου και έλκει την καταγωγή της από τη βλαχόφωνη Σαμαρίνα. Με βάση τους στοίχους του συνοδευτικού τραγουδιού, είναι ένας ύμνος στον ηρωισμό των παλικαριών της Σαμαρίνας. Το χορευτικό σχήμα είναι αυτό του ημικυκλίου. Οι άνδρες χορεύουν σε διαφορετικούς κύκλους από τις γυναίκες ή όταν ο κύκλος είναι ένας, οι γυναίκες χορεύουν μετά από τους άνδρες, η χορευτική φόρμα μπορεί να παρουσιαστεί και με το σχήμα του διπλό-κάγκελου ή τετραπλό-κάγκελου. Η λαβή του χορού είναι από τις παλάμες και με λυγισμένους τους αγκώνες ή χαλαρά τεντωμένους προς τα κάτω και το μέτρο του χορού είναι 4/4 με αργή ρυθμική αγωγή.

Ο χορός «Αϊ Γιώργης» είναι μια χορευτική φόρμα που συναντάμε στη Λευκίμη της Κέρκυρας, δηλαδή στα Επτάνησα. Το νησί του Ιονίου δέχθηκε τουρκικές πολιορκίες που σε μία από αυτές είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο ενός παλικαριού, που αναφέρεται στο τραγούδι(στίχους) με το οποίο συνοδεύεται ο χορός. Χορεύεται μόνο από γυναίκες σε σχήμα ημικυκλίου, η λαβή των χεριών του χορού είναι από τις παλάμες με ελαφρά ανοιγμένους τους αγκώνες προς τα κάτω και το άνοιγμα των χεριών είναι περίπου στο άνοιγμα των ώμων, συναντάται και με λαβή σταυρωτή. Στις παρουσιαζόμενες σκηνικές εκδοχές οι χορεύτριες κρατούν η μια με την άλλη τις άκρες τρίγωνων μαντηλιών και κινούν τα χέρια αριστερά-δεξιά-αριστερά αντίστοιχα με τις μετακινήσεις των ποδιών.

Επίσης παρατίθενται οκτώ ενδεικτικά μαθήματα για μαθητές Α΄-Β΄ τάξης δημοτικού (Μπουρνέλλη κ.α.,2006:139-146). Τα παραδοσιακά παιχνίδια καλό είναι να εμπλουτίζουν τα μαθήματα παραδοσιακού χορού. Τα παραπάνω μαθήματα δομούνται με βάση τους διδακτικούς στόχους και την διδακτική μεθοδολογία όπως αναλύονται στο βιβλίο(Μπουρνέλλη κ.α.,2006: 134-135).

Το βιβλίο του μαθητή (Μπουρνέλλη κ.α.,2006), στην ενότητα του ΕΠΧ έχουμε μια σειρά από εικόνες που μας καθοδηγούν. Πρώτα βλέπουμε μια γιαγιά να χορεύει με τα εγγόνια της, στην συνέχεια βλέπουμε μία μπάντα από μικρά παιδιά και ακολουθεί το ταχτάρισμα που γίνεται στα περισσότερα παιδιά από γονείς –γιαγιά –παπού κλπ. χορεύοντας τα στα γόνατα με τραγούδια αυτοσχέδια που μέσω αυτών μυούνται τα παιδιά στο χορό. Αυτά τα παιχνιδοτραγούδα τα λέμε ταχταρίσματα και είναι για όλους μας, ο πρώτος χορός που χορέψαμε. Ακολουθούν εικόνες από πανηγύρια, γιορτές, γάμους, βαφτίσια με χορούς και τραγούδια που σε πολλές περιπτώσεις χορεύονται σε δύο ή και τρεις κύκλους. Έχουμε για την συνέχεια χορούς που σε κάποιες περιοχές (Καλαμπάκα: που με βάση το έθιμο χορεύουν οι άνδρες μπροστά και οι γυναίκες ακολουθούν) χορεύονται το Πάσχα. Για τη συνέχεια βλέπουμε φωτογραφίες με τον τρόπο που πιανόμαστε στο χορό: σταυρωτή λαβή, λαβή από τους ώμους, λαβή από τις παλάμες με λυγισμένα τα χέρια στους αγκώνες κλπ.

Βλέπουμε στην συνέχεια μια φωτογραφία που πιάνονται σε κύκλο άνδρες, γυναίκες και τα παιδιά πιάνονται στο τέλος του κύκλου.

Η «Περπερούνα» ,είναι ένα δρώμενο(κάτι σαν λιτανεία) των παλιών χρόνων που όταν είχε πολύ καιρό να βρέξει έντυναν ένα κοριτσάκι περπερούνα (δηλαδή το στόλιζαν με φύλλα και χλωρά κλαδιά), που γύριζε από πόρτα σε πόρτα τα σπίτια του χωριού και τραγουδούσαν το τραγούδι της περπερούνας. Όταν τελείωνε το τραγούδι έριχναν λίγο νερό πάνω στην περπερούνα, για το γούρι και περίμεναν να έρθει βροχή. Συνεχίζοντας το παραμύθι με τον βοσκό που έχασε τα πρόβατα του και ψάχνοντας τα τον έπιασαν τα καλικάτσαράκια και τον πήγαν στην σπηλιά τους. Η δοκιμασία για να τον αφήσουν ελεύθερο ήταν να χορέψει ένα χορό τον οποίο ο βοσκός χόρεψε καλά και τον άφησαν ελεύθερο. Και ζήσανε αυτοί καλά και εμείς καλύτερα. Μια συλλογή από γραμματόσημα με ελληνικές παραδοσιακές φορεσιές από διάφορα μέρη της Ελλάδας είναι το επόμενο θέμα. Για το τέλος υπάρχει ένα σταυρόλεξο με εύκολες λέξεις που σχετίζονται με ονομασίες χορών, μουσικών οργάνων.

2.3.4 2006: Βιβλία Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού και μαθητή για τις τάξεις Γ΄ και Δ΄ δημοτικού Σχολείου.

Το βιβλίο του εκπαιδευτικού για τις Γ΄ και Δ΄ τάξεις του δημοτικού σχολείου για την θεματική ενότητα του ΕΠΧ ορίζει εξ αρχής ως κύριο σκοπό την καλλιέργεια της ελληνικής πολιτισμικής συνείδησης ενώ οι επιμέρους στόχοι διαμορφώνονται ως εξής: α) σύνδεση της ΦΑ με τον παραδοσιακό χορό και τον πολιτισμό, β) γνωριμία με την ελληνική χορευτική παράδοση, γ) προσέγγιση του χορού ως τρόπου έκφρασης κι επικοινωνίας, δ) ανάπτυξη του γνωστικού, του συναισθηματικού και ψυχοκινητικού τομέα των παιδιών μέσω των χορευτικών μορφών, ε) κατανόηση των ρυθμικών σχημάτων και τέλος συμμετοχή σε δρώμενα που σχετίζονται με την ελληνική παράδοση. Η ενότητα συνεχίζει με τη θεωρητική τεκμηρίωση του λαϊκού παραδοσιακού χορού, τους διδακτικούς στόχους- μεθοδολογία, το συνοπτικό διάγραμμα μιας ολικής περιγραφικής εικόνας του χορού και την ανάλυση των διδακτέων χορών. Στο τέλος της ενότητας παρουσιάζονται τα ημερήσια μαθήματα (Μπουρνέλλη κ.ά., 2006: 129-146).

Το βιβλίο του μαθητή, στην θεματική ενότητα του χορού, παρουσιάζεται ο μύθος του Δία με τον χορό των Κουρητών, στη συνέχεια πραγματοποιείται μία ανασκόπηση για τη θέση του χορού στην Αρχαία Ελλάδα, και τέλος παρουσιάζονται χορευτικά δρώμενα από διάφορα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας. Στο κεφάλαιο αυτό, εμπεριέχεται και πάλι πλήθος φωτογραφιών που απεικονίζουν χορευτικές επιτελέσεις, και χορευτικά δρώμενα, εικόνες από εδώλια και αγγεία που αναπαριστούν διάφορους χορούς (Μπουρνέλλη κ.ά., 2006: 87-98). Η πλούσια αυτή εικονογράφηση δίνει αφορμή για προβληματισμό και γόνιμη συζήτηση για τα προαναφερθέντα θέματα.

2.3.5 2006: Βιβλία Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού και μαθητή για τις τάξεις Ε΄ και ΣΤ΄ δημοτικού Σχολείου.

Το βιβλίο του εκπαιδευτικού για τις τάξεις Ε΄-ΣΤ΄ οι ΕΠΧ αποτελούν μέρος του περιεχομένου της ΦΑ και επικεντρώνονται στην ανάπτυξη του ψυχοκινητικού, του συναισθηματικού και του γνωστικού τομέα. Στις προτεινόμενες οδηγίες για τη διδασκαλία του ΕΠΧ αναφέρεται η αλλαγή των θέσεων των μαθητών και η επιλογή ποικιλίας μουσικών ακουσμάτων. Επιπλέον, στόχο αποτελεί η κατανόηση της έννοιας του χορευτικού κύκλου και η δημιουργία μικρών ομάδων ώστε όλα τα παιδιά να χορεύουν ως «πρωτοχορευτές». Η ενδεδειγμένη μέθοδος είναι η ολική-μερική-ολική, η διδασκαλία στηρίζεται στην ενότητα

κίνηση-μελωδία-λόγος, επιδιώκεται η εξοικείωση με το ρυθμό, και τονίζεται η ενίσχυση της διαθεματικότητας με τη διατύπωση αντίστοιχων προτάσεων. Αναφέρονται οι χοροί που περιλαμβάνονται στη διδακτέα ύλη, και παρουσιάζονται υποδειγματικά σχέδια μαθημάτων. Τα μαθήματα αυτά αποτελούνται από το εισαγωγικό, το κύριο και το τελικό μέρος (Διγγελίδης κ.ά., 2006). Οι οδηγίες σε γενικές γραμμές είναι ίδιες με τις υποδείξεις που δόθηκαν το 1997.

Το βιβλίο του μαθητή για τις τάξεις Ε΄-ΣΤ΄, στο κεφάλαιο των ΕΠΧ, τονίζεται ότι οι μαθητές θα διδαχθούν στοιχεία για τα πολιτισμικά και τα ιστορικά-περιγραφικά χαρακτηριστικά των χορών. Στη συνέχεια, συνοπτικά παρατίθενται πληροφορίες για το χορό στην Αρχαία Ελλάδα (Διγγελίδης κ.ά., 2006), γεγονός που επιτρέπει την υπόθεση περί σύνδεσης με τις «απαρχές της ένταξης του ΕΠΧ στην εκπαίδευση και στην πρωταρχική ταύτιση του με τα περιεχόμενα της εθνικής ταυτότητας» (Γκαρζονίκα, 2016: 202) ή να θεωρηθεί μέρος της επιστημονικής εγκυρότητας και τεκμηρίωσης με την οποία το βιβλίο πραγματεύεται το αντικείμενο. Επιπλέον, παρουσιάζονται στοιχεία για τις πολιτισμικές κοινότητες και τους παραδοσιακούς χορούς, την ονοματολογία των χορών και τις παραδοσιακές φορεσιές (Διγγελίδης κ.ά., 2006).

Είναι η πρώτη φορά που δημιουργείται διδακτικό υλικό για το μάθημα της ΦΑ σε τέτοια έκταση στην Ελλάδα και αποτελεί παράγοντα αναβάθμισης του μαθήματος (Μουντάκης, 2005: 142). Στο αντικείμενο των ΕΠΧ, τα βιβλία στάθηκαν πολύτιμος βοηθός καθώς έδωσαν αφορμή για την ανάπτυξη συζήτησης σε θέματα σχετικά με το χορό και την παράδοση. Επιπλέον, η ύπαρξη βιβλίου προσδίδει κύρος στο μάθημα στην συνείδηση των μαθητών και των γονέων.

2.3.6 2006: Βιβλίο Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού για την τάξη Α΄ Γυμνασίου.

Το βιβλίο ΦΑ του εκπαιδευτικού για την Α΄ Γυμνασίου όσον αφορά την ενότητα του ΕΠΧ μας δίνει την ευκαιρία να πραγματευτούμε με θέματα γεωγραφίας, ιστορίας, κοινωνιολογίας και λαογραφίας και έτσι προσφέρεται για διαθεματική διδασκαλία. Οι χοροί που περιλαμβάνονται στο ΑΠ για την Α΄ Γυμνασίου είναι οι εξής: 1) Συρτός- Καλαματιανός, χορεύεται σε όλη την Ελλάδα με τοπικές παραλλαγές σε κάθε περιοχή. Ονομάστηκε έτσι από το τραγούδι «Σαν πας στην Καλαμάτα και ρθείς με το καλό κράτα μου ένα μαντίλι να δέσω στο λαιμό». Την ονομασία την συναντάμε και σε αρχαία κείμενα και επιγραφές με χαρακτηριστικότερη αυτή που ανακαλύφθηκε στο Ακραιφνίο της Βοιωτίας: «Τας δε πατρίους πομπάς μεγάλας και την των συρτών πάτριον ὄρχησιν θεοσεβώς ἐπιτέλεσε». Τα τεκμήρια αυτά δεν μπορούν να μας οδηγήσουν σε ασφαλή συμπεράσματα για τη μορφή του χορού στην αρχαία Ελλάδα. 2) Χασάπικος γρήγορος, χορεύεται σήμερα σε αρκετές περιοχές της Ελλάδας με διαφορετικές μελωδίες σε ρυθμό 2/4. Θα τον συναντήσουμε με διάφορες ονομασίες π.χ. Χασάπικο γρήγορο, Χασάπικο, Χασαποσέρβικο, Χασαπιά. Το «Zorbas Dance» ή Συρτάκι είναι ο ποιο διάσημος Ελληνικός χορός στο εξωτερικό βρίσκοντας μεγάλη προβολή και αποδοχή μέσω της κινηματογραφικής ταινίας του Μιχάλη Κακογιάννη «Αλέξης Ζορβάς» σε μουσική Μίκη Θεοδωράκη με τον Άντονι Κούνιν (πρωταγωνιστής της ταινίας) να εκφράζεται χορεύοντας μέσω της μελωδίας του Ζορβά την δεκαετία του 1960. 3) Καραγκούνα- Σβαρνιάρα, το ΑΠ της Α΄ Γυμνασίου ορίζει την διδασκαλία τοπικών χορών και αυτός που επιλέχθηκε είναι η Καραγκούνα-Σβαρνιάρα που χορεύεται στην Θεσσαλία με μουσικό μέτρο 4/4. Ο ΚΦΑ πρέπει να επιλέξει τοπικούς χορούς από την ευρύτερη περιοχή που βρίσκεται το σχολείο που διδάσκει.

2.3.7 2006: Βιβλίο Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού για την τάξη Β΄ Γυμνασίου.

Το βιβλίο του εκπαιδευτικού για την Β Γυμνασίου στην ενότητα των παραδοσιακών χορών σε αυτό το εγχειρίδιο ορίζονται με βάση το ΑΠ οι εξής χοροί: 1)Συρτός στα τρία: Οι ανθρωπολόγοι του χορού θεωρούν ότι ο γεννήτωρ χορός, με το μοτίβο του χορού στα τρία, αποτελεί το παλιότερο χορευτικό πρότυπο που εμφανίζεται σε όλη την Ανατολική Ευρώπη και την Δυτική Ασία. Είναι ο ποιο γνωστός χορός στα Βαλκάνια, και διαμορφώνει το βασικό βήμα σε πολλούς γνωστούς απλούς χορούς. Χορεύεται από άνδρες και γυναίκες με λαβή των χεριών από τις παλάμες με λυγισμένους τους αγκώνες. Το μουσικό μέτρο είναι 4/4 και χαρακτηριστικό τραγούδι είναι το «Παιδιά της Σαμαρίνας» συναντάται σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα με τις κατά τόπους κομπανίες και φορεσιές. 2)Τσάμικος: είναι λεβέντικος χορός που εμφανίζεται να συνδέεται με τους αγωνιστές της λευτεριάς, τους κλέφτες και τους αρματολούς και θεωρείται ως ο αντιπροσωπευτικός χορός της Ελλάδας. Θεωρείται πανελλήνιος χορός, και χορεύεται από άνδρες και γυναίκες με τους πρωτοχορευτές να εκτελούν φιγούρες όπως πηδήματα, ψαλίδια, χτυπήματα των ποδιών, καθίσματα κλπ σε αντίθεση με τη γυναίκα που ως πρώτη συνήθως εκτελούσε το βασικό μοτίβο του χορού, το οποίο παράλλαζε με στροφές. Υπάρχουν καταγραφές που αναφέρουν τη συμμετοχή των γυναικών από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα όπως και ότι στην πεδινή Θεσσαλία υπάρχει παραλλαγή που χορεύεται μόνο από γυναίκες. 3)οι καθηγητές επιλέγουν να διδάξουν 3-5 επιπλέον τοπικούς χορούς της περιοχής του σχολείου που διδάσκουν. 3)«Ζωναράδικος»: είναι ο ποιο αντιπροσωπευτικός χορός της Θράκης, ο οποίος χορεύεται σε όλες τις περιστάσεις συχνότερα από κάθε άλλον. Η ονομασία του οφείλεται στη λαβή των χεριών από τα ζωνάρια. Υπάρχουν παραλλαγές του χορού με χαρακτηριστικότερη την παραλλαγή στην περιοχή του Διδυμοτείχου, για παράδειγμα, χορεύεται αρχικά κυκλικά, ωστόσο στη συνέχεια ο πρωτοχορευτής «τυλίγει» το χορό σε σχήμα σαλιγκαριού μέχρι ο τελευταίος να γίνει αυτός πρωτοχορευτής κινούμενος αντίθετα προς τη φορά του κύκλου και επανερχόμενος στο αρχικό κυκλικό σχήμα. Ο χορός είναι μικτός με τους άνδρες να προηγούνται των γυναικών στον χορευτικό κύκλο. Το μουσικό μέτρο του χορού είναι τα 6/8 και η λαβή των χορευτών είναι σταυρωτή από τα ζωνάρια, σε μερικές περιπτώσεις οι χορευτές πιάνονται από τους ώμους και κυρίως οι γυναίκες από τα χέρια με λυγισμένους τους αγκώνες. 4) «Αη Βασιλιάτικος» της Σιάτιστας: είναι χορός της δυτικής Μακεδονίας και ιδιαίτερα της Σιάτιστας του Νομού Κοζάνης. Η ονομασία του οφείλεται στο ότι χορεύεται συχνά την περίοδο των γιορτών από του Αγίου Βασιλείου μέχρι των Φώτων. Άλλες ονομασίες του χορού είναι Σκόρπιος, γιατί χορεύεται σκόρπια, Έντεκα, Κοζανίτικος και Ξετσάκοτος. Χορεύεται από άνδρες και γυναίκες ελεύθερα χωρίς να πιάνονται. Ο ρυθμός του χορού είναι εννιάσημος 9/8. Η επιλογή των τοπικών χορών γίνεται πάντα με βάση την περιοχή του σχολείου. Υπάρχουν πίνακες μαθήματος που έχουν σχέδια μαθήματος, και κάρτες μαθήματος που εξηγούν τον τρόπο εκμάθησης των χορών.

2.3.8 2006:Βιβλίο Φυσικής Αγωγής εκπαιδευτικού για την τάξη Γ΄ Γυμνασίου.

Το βιβλίο εκπαιδευτικού της Γ΄ Γυμνασίου όσον αφορά τους παραδοσιακούς χορούς που καθορίζονται από το Α.Π. είναι οι εξής: «Πεντοζάλης» και «Τικ Μονό», οι καθηγητές μπορούν να διδάξουν 2-3 επιπλέον τοπικούς χορούς.

α) Ο «Πεντοζάλης» ή το «Πεντοζάλι» έχει μέτρο 2/4 και είναι ένας από τους θεαματικότερους και πιο ιστορικούς χορούς της Κρητικής Παράδοσης και έχει παγκρήτια απήχηση. Για την προέλευση του ονόματος είναι γνωστές τρεις εκδοχές:

1)Η άποψη που φαίνεται να κυριαρχεί μεταξύ των μελετητών αναφέρει ότι η ονομασία του χορού προέρχεται από τα δύο συνθετικά της λέξης «Πεντοζάλι» δηλαδή τον αριθμό πέντε και τη λέξη ζάλα, που στην κρητική διάλεκτο σημαίνει βήματα. Έτσι «Πεντοζάλι» είναι ο χορός που χορεύεται με πέντε βήματα.

2) Μία δεύτερη εκδοχή υποστηρίζει πως από τον ζωνηρό αυτόν χορό με τα πέντε βήματα, προκαλείται ζάλη στους μετέχοντες, και γι' αυτό λέγεται «Πεντοζάλι».

3) Η τρίτη εκδοχή έχει και ιστορική διάσταση. Κατά την τοπική παράδοση, ο ήρωας της Επανάστασης της Κρήτης, Δασκαλογιάννης, έμπορος και πλοιοκτήτης από την Ανώπολη Σφακίων του νομού Χανίων γνήσιος πατριώτης πίστεψε στο όνειρο της απελευθέρωσης της Κρήτης από τον Τουρκικό ζυγό. Κάλεσε το 1769 όλους τους Καπετάνιους της επαρχίας Σφακίων και τους ενημέρωσε για την επανάσταση, μετά από κάποιες συναντήσεις αποφασίστηκε την 10^η Οκτωβρίου 1769 να ξεκινήσουν την ιερή επανάσταση κατά των Τούρκων. Ο Δασκαλογιάννης και οι οπλαρχηγοί του έστειλαν επιστολή στον βιολάτορα Στεφανή Τριανταφυλλάκη, τον κάλεσαν στην Ανώπολη να δημιουργήσει ένα πυρρίχιο χορό, ειδικά για το «πέμπτο ζάλο» δηλαδή την Επανάσταση κατά των Τούρκων που ήταν Πέμπτη στη σειρά. Ο Τριανταφυλλάκης πήγε στην Ανώπολη έκατσε έξι μήνες για να δημιουργήσει ένα νέο χορό που κατά παραγγελία του Δασκαλογιάννη, έπρεπε να έχει δώδεκα μελωδίες, όσοι και οι οπλαρχηγοί και δέκα βήματα, όπως η ημέρα απόφασης της Επανάστασης (10^η του 10^{ου} μήνα 1769), πράγμα το οποίο και έγινε. Στο ξεκίνημα της Επανάστασης, Πάσχα του 1770, οι Καπεταναίοι, πιασμένοι από τους ώμους για να δηλώσουν την αλληλοϋποστήριξη τους, πρωτοχόρεψαν αυτό το νέο χορό τον οποίο ονόμασαν «Πεντοζάλι», από το πέμπτο ζάλο, την Πέμπτη επανάσταση κατά των κατακτητών. Ο χορός άρχισε να χορεύεται ευρέως από το 1920 με λαβή από τους ώμους και μόνο γρήγορο μέρος, σήμερα έχουμε πρώτα κοντυλιές του «σιγανού» (χορός στα τρία) και κατόπιν γύρισμα σε «Πεντοζάλι». Υπάρχει πίνακας και κάρτες (8.1-8.5), για ότι έχει να κάνει με τον τρόπο εκμάθησης και οτιδήποτε άλλο για το χορό.

β) Το «Τικ Μονό» χορεύεται στην περιοχή της Τραπεζούντας και ιδιαίτερα στη Ματσούκα. Συμμετέχουν άνδρες και γυναίκες σε κύκλο με λαβή των χεριών από τις παλάμες και λυγισμένους τους αγκώνες με χαρακτηριστικό σουστάρισμα στα γόνατα που διακρίνει σχεδόν όλους τους ποντιακούς χορούς. Ο ρυθμός της μελωδίας είναι πεντάσημος 5/8. Υπάρχει πίνακας και κάρτες (8.6-8.9) για την εκμάθηση του χορού και ότι έχει να κάνει με τη διδασκαλία του.

Ως προς την έμφυλη διάσταση και τα διδακτικά καθήκοντα με βάση το φύλο-εξάσκηση αγοριών και κοριτσιών- υπάρχουν οι παρακάτω οδηγίες:

Πολλά κορίτσια προτιμούν περισσότερα παιχνίδια και φυσικές δραστηριότητες που κρατούν τα σώματα σε απόσταση μεταξύ τους, όπως το βόλεϊ, τα παιχνίδια ρακέτας, το περπάτημα κλπ., ενώ στα περισσότερα αγόρια αρέσουν τα δυναμικά αθλήματα που φέρνουν τα σώματα πολύ κοντά ή σε επαφή, όπως η πάλη, το ποδόσφαιρο, η καλαθοσφαίριση, η χειροσφαίριση κλπ. Ωστόσο, η αθλητική υποδομή της χώρας και των σχολείων δίνουν περισσότερες ευκαιρίες για συμμετοχή σε αθλήματα που ταιριάζουν περισσότερο στα αγόρια, όπως ποδόσφαιρο ή καλαθοσφαίριση.

Για παράδειγμα, και εκεί που υπάρχουν γήπεδα βόλεϊ μερικές φορές λείπει το φιλέ, ενώ είναι πιο εύκολο να βρεθούν δύο πέτρες ως δοκάρια για εστία ποδοσφαίρου. Αυτό το γεγονός σε συνδυασμό και με το χαμηλότερο επίπεδο σωματικών ικανοτήτων των κοριτσιών δε βοηθάει τα κορίτσια να ενταχθούν ισότιμα με τα αγόρια σε παιχνίδια όπως το ποδόσφαιρο. Τα πράγματα γίνονται πιο περίπλοκα στις μεγαλύτερες τάξεις όπως η Γ' Γυμνασίου όπου ζητείται από κορίτσια και αγόρια να εξασκηθούν σε ομαδικές τακτικές.

Για την αντιμετώπιση αυτού του θέματος προτείνεται μια ισόρροπη επιλογή μεταξύ τριών λύσεων:

1) Τα κορίτσια μπορούν να ασκούνται μόνο με τα κορίτσια και τα αγόρια μόνο με τα αγόρια. Αυτό ενδείκνυται στην εξάσκηση ομαδικών τακτικών στο ποδόσφαιρο, χειροσφαίριση και καλαθοσφαίριση.

2) Τα κορίτσια μπορούν να παίζουν με τα αγόρια αλλά με κάποιους επιπλέον κανονισμούς που διευκολύνουν τη συμμετοχή των κοριτσιών. Παραδείγματα: (1) απαγορεύεται αγόρι να πασάρει σε αγόρι αλλά οι πάσες μεταξύ της ομάδας αλλάζουν αγόρι-κορίτσι-αγόρι-κορίτσι, (2) αγόρι κάνει άμυνα μόνο σε αγόρι και κορίτσι μαρκάρει μόνο κορίτσι, (3) οι πόντοι των κοριτσιών μετρούν τριπλοί, (4) πόντοι ποινών στην ομάδα για κορίτσια που δε σκόραραν. Γενικά προτείνεται να ενθαρρύνεται η συνεργασία μεταξύ των δύο φύλων, ιδιαίτερα σε παιχνίδια, διότι στους απώτερους σκοπούς της εκπαίδευσης περιλαμβάνεται η κατανόηση και η συνεργασία με το αντίθετο φύλο και η εύρεση τρόπων εξάσκησης που αργότερα θα διευκολύνει την άσκηση σε επίπεδο οικογένειας (παιχνίδι μεταξύ μητέρας-πατέρα-παιδιού) ή παρέας κλπ.

3) Τα κορίτσια ασχολούνται με κάποιο αντικείμενο της επιλογής τους (π.χ., Πετοσφαίριση ή χορός ή γρήγορο περπάτημα), ενώ παράλληλα τα αγόρια ασκούνται σε αντικείμενο που επιθυμούν (π.χ., καλαθοσφαίριση ή ποδόσφαιρο). Όταν επιλέγεται αυτή η λύση, πρέπει να υπάρχει σαφής επιδίωξη μάθησης ή επίδοσης στις δραστηριότητες που επιλέγουν τα παιδιά, μια επιδίωξη η οποία έχει προγραμματιστεί εκ των προτέρων και δεν είναι μια γρήγορη λύση της στιγμής που δεν συνδέεται με το σύνολο των επιδιώξεων και στόχων.

2.3.9 2006: Βιβλίο Φυσικής Αγωγής μαθητή για τις τάξεις Α', Β', Γ' Γυμνασίου.

Στο βιβλίο του μαθητή για τις τάξεις Α', Β', Γ' Γυμνασίου περιγράφεται ότι οι Χοροί εμφανίζονται σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες. Εξελίσσονται μέσα από τη διαρκή επίδραση πολιτισμικών παραγόντων και λαμβάνει διαφορετική μορφή από λαό σε λαό και από πολιτισμό σε πολιτισμό, επίσης δέχεται επιδράσεις τόσο από θρησκείες όσο και από τη γενικότερη αντίληψη περί ηθικής που επικρατεί σε κάθε εποχή. Οι χοροί στην αρχαία Ελλάδα (Αθήνα, Σπάρτη), ήταν μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας και διακρίνονται σε θρησκευτικούς, πολεμικούς, γιορταστικούς και της τέχνης.

Στην βυζαντινή περίοδο έχουμε χορούς κυρίως στις γιορτές, και άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις.

Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας οι χοροί ήταν το μέσο για την διατήρηση της γλώσσας και της παράδοσης, έχουμε κάποιους καθαρά πολεμικούς χορούς όπως Σέρα (Πόντος), Τσάμικος, Πεντοζάλι (Κρήτη).

Οι Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χοροί μας χαροποιούν, μας κοινωνικοποιούν, μας διασκεδάζουν και συγχρόνως μας γυμνάζουν. Μέσα από τον παραδοσιακό χορό μαθαίνουμε για τον πολιτισμό μας, την ιστορία μας, και την ταυτότητα μας. Ο χορός είναι βασικό στοιχείο του πολιτισμού, ζει μέσα στο χρόνο και εκφράζει τον ελληνισμό, σε κάθε εποχή. Ο παραδοσιακός χορός εκφράζει: συναισθήματα, πολιτισμό, ιστορία, λεβεντιά, ελληνισμό. Η ονομασία ενός Παραδοσιακού Χορού μπορεί να προκύπτει από α) την ονομασία της περιοχής που χορεύεται (Ζαγορίσιο, Συρτό χανιώτικο), β) από τα λόγια του τραγουδιού που συνοδεύουν το χορό [Καλαματιανός (Σαν πας στην Καλαμάτα και 'ρθείς με το καλό βάστα μου ένα μαντίλι να δέσω στο λαιμό)], γ) από τη λαβή του χορού (Ζωναράδικος επειδή πιάνονται από τα ζωνάρια), δ) Μαντιλάτος (από τα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται όπως το μαντίλι), ε) Αντικριστός από το σχήμα του χορού, επειδή οι χορευτές χορεύουν αντικριστά κλπ. Οι χοροί στήνονται κυρίως με αφορμή τις γιορτές του χριστιανικού εορτολογίου, και με γεγονότα που έχουν σχέση με τη ζωή του ανθρώπου (βάπτιση, αρραβώνα, γάμο, εργασία, ξενιτιά, καθημερινή ζωή) και παρουσιάζουν ένα χαρακτήρα χαρούμενο, εύθυμο, ενθουσιώδη. Η αρχή και η πηγή των ελληνικών παραδοσιακών χορών είναι ο άνθρωπος και η μορφή τους προάγει το συμμετοχικό, κοινωνικό, ομαδικό χαρακτήρα οδηγώντας στην ανάπτυξη σχέσεων. Το τρίπτυχο μουσική, τραγούδι, χορός κυριαρχεί στο χορό, συναντάμε όμως και τη μορφή μόνο τραγούδι, χορός. Έχουμε μεγάλη πολυμορφία διαφορετικών χορών που διαμορφώνονται ανά γεωγραφική περιοχή της Ελλάδας με τα δικά της χαρακτηριστικά για παράδειγμα στην

Ήπειρο αντανακλούν τον καημό της ξενιτιάς λόγω της μεγάλης μετανάστευσης (κυρίως λόγω των κατακτητών), στη Δυτική Στερεά (Ρούμελη) λόγω της απομόνωσης της, εξαιτίας της μορφολογίας του εδάφους διατήρησε αρκετούς από τους χορούς των κλεφτών. Οι παραδοσιακοί χοροί στα Επτάνησα έχουν επηρεαστεί από την κουλτούρα της Δυτικής Ευρώπης καθώς και από τα εποικιστικά ρεύματα από την Ήπειρο, τη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο, έτσι το χορευτικό ρεπερτόριο κάθε νησιού παρουσιάζει ιδιαιτερότητες κλπ. Ο ΕΠΧ είναι αναπόσπαστο στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού, αλλά και της κάθε περιοχής ξεχωριστά. Έχει το στοιχείο της δυναμικότητας, καθώς περικλείει στοιχεία του παρελθόντος, προσαρμοσμένα στις σύγχρονες ανάγκες. Ο ΕΠΧ προάγει τη συνεργασία μεταξύ των ατόμων, αλλά ταυτόχρονα σέβεται και το άτομο-μονάδα με τις φιγούρες των πρώτο-χορευτών και τους ατομικούς χορούς. Είναι απαραίτητο να διερευνήσουμε τους παραδοσιακούς μας χορούς ως ένα κομμάτι του πολιτισμού και να τους διατηρήσουμε.

2.4 Ο Παραδοσιακός Χορός στην εκπαίδευση με βάση: Νόμους, Υπουργικές Αποφάσεις, Προεδρικά Διατάγματα, ΦΕΚ, Α.Π.Σ Φυσικής Αγωγής από το 1975 έως σήμερα.

2.4.1 Σύνταγμα 1975, (ΦΕΚ 111/9-6-1975 άρθρο 16, παρ. 2) «[η] παιδεία αποτελεί βασικήν αποστολήν του κράτους, έχει δε ως σκοπόν την ηθικήν, πνευματικήν, επαγγελματικήν και φυσικήν αγωγήν των Ελλήνων, την ανάπτυξιν της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως και την διάπλασιν αυτών ως ελευθέρων και υπεύθυνων πολιτών».

Την περίοδο της μεταπολίτευσης παρουσιάστηκαν μεταβολές σε πολιτικό, πολιτειακό, κοινωνικό, οικονομικό και ιδεολογικό επίπεδο. Με λίγα λόγια, συντελέστηκε κοινωνικοοικονομικός εκσυγχρονισμός που άλλαξε την εικόνα της Ελλάδας σε θέματα όπως είναι η κατανομή του πληθυσμού, η εργασιακή απασχόληση, ο ρόλος της οικογένειας, τα πρότυπα κατανάλωσης και η καθημερινότητα των ανθρώπων (Βούλγαρης, 2001:28-31, 123). Το νέο ελληνικό πολιτικό σύστημα θεμελιώθηκε σε νέα βάση με την εθνοπροσύνη να αντικαθίσταται από την προοδευτική- δημοκρατική κουλτούρα, το λαϊκό να ταυτίζεται με το εθνικό, ενώ ο συντηρητισμός έδωσε την θέση του σε μια πιο ελεύθερη ιδεολογία, η οποία είχε ξεκινήσει από το φοιτητικό κίνημα αλλά σταδιακά εξαπλώθηκε στο κοινωνικό σώμα. Η Ελλάδα είχε αποκτήσει πλέον δημοκρατικό σύστημα. Παράλληλα, ευδιάκριτα παρουσιάζονταν τα φαινόμενα της αστικοποίησης, της κοινωνικής κινητικότητας, της αύξησης των μεσαίων στρωμάτων, της ανάπτυξης των κλάδων της βιομηχανίας και της διεύρυνσης του δημόσιου τομέα.

Στα πλαίσια αυτών των εξελίξεων, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν έμεινε ανεπηρέαστος ο χώρος της εκπαίδευσης, ο οποίος βρέθηκε σε κατάσταση «ασφυκτικής πολιορκίας». Ενώ η κοινωνία επιθυμούσε διακαώς αλλαγές στην ΕΠ εξαιτίας των συσσωρευμένων αδιεξόδων, η χώρα προσπαθούσε να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες κυρίως ενόψει της επικείμενης ένταξης της στην ΕΟΚ. Το 1975 ψηφίστηκε στη Βουλή το Σύνταγμα, ορίζοντας ως καθεστώς την προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία. Εκτός των άλλων, το Σύνταγμα καθόρισε τη γενική θέση της ελληνικής πολιτείας για την εκπαίδευση. Όπως ορίζεται στο

άρθρο 16, παρ. 2 «[η] παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους, έχει δε ως σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως και τη διάπλαση αυτών ως ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών» (ΦΕΚ 111/9-6-1975). Ιδιαίτερα σημαντικό σημείο αποτελεί η καθιέρωση του όρου «Φυσική Αγωγή», που αναφέρεται στις αθλητικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνταν στα δημόσια σχολεία της χώρας (Λάμπρου, 2012:65). Ο εθνικός σκοπός εξακολουθεί και μετά τη μεταπολίτευση να αποτελεί μία από τις βασικές προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής, με μια άλλη διατύπωση, ώστε να μην παραπέμπει στις εθνικιστικές εξάρσεις της δικτατορίας.

2.4.2 Ν. 309/1976: «Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως». ΦΕΚ 100/30-4-1976.

Το 1976, εγκρίθηκε ο νόμος υπ' αριθ. 309/1976 «Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως» με στόχο την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας, επιδιώκοντας την εισαγωγή νέων δράσεων στο σχολικό περιβάλλον, ενθαρρύνοντας την επιμόρφωση και την έρευνα και προάγοντας ένα φιλελεύθερο και πλουραλιστικό πνεύμα. Επρόκειτο για μια προσπάθεια αναδιοργάνωσης της παιδείας που είχε επιχειρηθεί αναποτελεσματικά στο παρελθόν και η οποία τώρα διαφαινόταν επιτυχής. Σε κάθε περίπτωση, μέσα στο ευρύτερο ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο της εκάστοτε κυβερνητικής πλειοψηφίας εντάσσονται και οι εκπαιδευτικές αλλαγές που προτείνονται και υλοποιούνται από το Υπουργείο Παιδείας, καθιστώντας την σχέση κράτους και εκπαίδευσης ένα πολυδιάστατο θέμα. Ακολουθώντας, στο άρθρο 11, ορίζεται ο σκοπός του ΔΣ ο οποίος εστιάζει στη θεμελίωση των βάσεων της αγωγής της πρώτης σχολικής ηλικίας των μαθητών ώστε να εμπλουτίσουν τις εμπειρίες τους, να αναπτύξουν τις σωματικές και διανοητικές ικανότητες τους, να αποκτήσουν τις βασικές γνώσεις του φυσικού και του ιστορικού κόσμου, να καλλιεργήσουν την παρατηρητικότητα, τον στοχασμό, την ευαισθησία και την εθνική συνείδηση και να αποκτήσουν τις βάσεις για την εθνική, την ανθρωπιστική και την θρησκευτική αγωγή τους (άρθρο 11, Ν. 309/1976).

2.4.3 Π.Δ 1034/1977: Διδασκόμενα μαθήματα, αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα Δημοτικού Σχολείου. ΦΕΚ 347/12-11-1977.

Στο πρώτο ΑΠ για τη ΦΑ που θεσπίζεται μετά τη μεταπολίτευση το 1977, στους ειδικούς σκοπούς του αντικειμένου δεν υπάρχουν αναφορές στα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού, ενώ στα μέσα που χρησιμοποιεί η ΦΑ για την επίτευξη των στόχων της δεν αναφέρεται το αντικείμενο του χορού. Στην επιμέρους διδακτέα ύλη κατά τάξεις όμως οι ελληνικοί χοροί αναφέρονται ως διακριτό αντικείμενο για την Α' τάξη και συγκεκριμένα ο Καλαματιανός, ο Τσάμικος και οι χοροί της περιοχής του σχολείου (ΦΕΚ, 270, 20 Σεπτεμβρίου 1977, ΠΔ 831). Σε σχέση με το περιεχόμενο του αντικειμένου, ουσιαστικά παραμένουν οι εμμονές της προηγούμενης περιόδου σε ότι αφορά τη διδασκαλία των δύο χορών που έχουν χαρακτηριστεί ως «πανελλήνιοι», χωρίς άλλες οδηγίες για διδακτικές μεθόδους ή για τον χρόνο που πρέπει να αφιερωθεί στη διδασκαλία ή σε οποιοδήποτε άλλο περιεχόμενο (Γκαρτζονίκα-Κώτσικα 2009).

Αξιοπρόσεκτο στοιχείο αυτού του ΑΠ θεωρείται η αναφορά που γίνεται στη διδασκαλία των τοπικών χορών κάθε σχολείου, στόχευση η οποία είχε ξεκινήσει με το ΑΠ του 1966. Η επισημάνση αυτή εντάσσεται στη συνεχή προσπάθεια αποκατάστασης των επιμέρους τοπικών πολιτισμών και της ανάδειξης τους σε ισοβαρή στοιχεία που συγκροτούν την ελληνική ταυτότητα μέσω της ένταξης στην επίσημη εκπαιδευτική διαδικασία. Οι παραπάνω

αντιλήψεις συνδέονται με τις νέες συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί στον ελλαδικό χώρο τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, την πορεία της χώρας προς την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, αλλά και τις αλλαγές που έχουν επέλθει στο διεθνή χώρο λόγω της παγκοσμιοποίησης.

Στο πλαίσιο αυτό η ελληνική κυβέρνηση, για να εξισορροπήσει τις διεθνιστικές τάσεις με εθνοκεντρικές κινήσεις ανακήρυξε δια του Υπουργού Παιδείας(ΥΠΕΠΘ) το 1979 σε «έτος της ελληνικής παράδοσης» και έδωσε στους διδάσκοντες στη μέση εκπαίδευση εντολή να ενημερώσουν τους μαθητές γύρω από την ελληνική παράδοση, να διοργανώσουν εκδηλώσεις και να αναθέσουν τη συγγραφή εκθέσεων, με στόχο να σφυρηλατήσουν τις αξίες εκείνες που θα εδραιώσουν την ιδιαιτερότητα του νεοελληνικού πολιτισμού μέσα στον κορμό του ενιαίου ευρωπαϊκού πολιτισμού. Την ίδια χρονιά εκδίδεται από τον ΟΕΔΒ. και διανέμεται στα σχολεία όλης της χώρας το πρώτο βιβλίο που αναφέρεται στον ΕΠΧ. Πρόκειται για το βιβλίο της Δώρας Στράτου, « Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χοροί» (1979), το ίδιο που η συγγραφέας είχε εκδώσει το 1964 με τον τίτλο «Μια Παράδοση... Μια Περιπέτεια. Οι ελληνικοί λαϊκοί χοροί.» Οι επιδράσεις των προηγούμενων περιόδων ανιχνεύονται και σε αυτά τα αναλυτικά του ΑΠ, ο εθνοκεντρικός χαρακτήρας, η έμφαση στη φόρμα του χορού χωρίς καμία αναφορά στο νοηματικό περιεχόμενο και στον τρόπο διδασκαλίας του, και η αναγόρευση δύο τοπικών χορών της παλαιάς Ελλάδας(Τσάμικος και Καλαματιανός), σε πανελλήνιους.

2.4.4 Π.Δ 583: Αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα Α` και Β` τάξη Δημοτικού Σχολείου. ΦΕΚ 107/31-8-1982.

Το 1982 ξεκίνησε η εκπόνηση καινούργιων ΑΠ με καινούργια μέθοδο διδασκαλίας και την εκ νέου έκδοση βιβλίων για όλες τις τάξεις. Έχουμε την ΕΑΣΑ να μετονομάζεται σε ΤΕΦΑΑ και την ένταξη του στα ΑΕΙ, την έρευνα που εκπονήθηκε στα πανεπιστημιακά τμήματα όπως επίσης η επιρροή που ασκήθηκε από πανεπιστήμια του εξωτερικού, η εκπόνηση μεταπτυχιακών και διδακτορικών διατριβών, πτυχιακών εργασιών, η οργάνωση συνεδρίων και η έκδοση επιστημονικών περιοδικών, έδωσαν νέα ώθηση στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής (Κουλούρη, 2015:96-97). Οι Ηλίας Δήμας και Μάγδα Ζωγράφου το 1989, Ιωάννης Ζήκος το 1992, Λυκεσάς Γιώργος το 2002, ήταν οι πρώτοι που εκπόνησαν διδακτορικές διατριβές με θέμα τον Παραδοσιακό Χορό. Το 1983 έγινε η αρχή μιας προσπάθειας ανάληψης του μαθήματος της ΦΑ από καθηγητές ΦΑ γιατί μέχρι τότε διδάσκονταν από δασκάλους. Το ΦΕΚ 107/31-8-1982 καθορίζει το αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα των Α` και Β` τάξεων του Δημοτικού Σχολείου. Το περιεχόμενο του συνδιαμορφώθηκε από το νόμο του 1976 σχετικά με την οργάνωση και την διοίκηση της Γενικής εκπαίδευσης, με το υπ` αρ. ΦΕΚ 474/1982 και από τη γνωμοδότηση του ΚΕΜΕ και του Συμβουλίου Επικρατείας. Σύμφωνα με το άρθρο 1 τονίζεται ότι ο σκοπός του ΑΠ σε ατμόσφαιρα ελευθερίας και προβληματισμού, επιδιώκεται: α) η εξοικείωση του μαθητή με τις ηθικές, εθνικές, θρησκευτικές, πολιτικές κλπ αξίες, και ειδικότερα η καλλιέργεια της δεκτικότητας και της ευαισθησίας απέναντι σε καταστάσεις που εκφράζουν αυτές τις αξίες, η έκφραση ικανοποίησης από αυτές, η χρήση τους ως κριτηρίων διαμόρφωσης της συμπεριφοράς του , η εξέλιξη τους σε κώδικα συμπεριφοράς της καθημερινότητας. β) η εισαγωγή του μαθητή στη γνωστική σφαίρα και γ) η κοινωνικοποίηση του μαθητή (ΦΕΚ 107, 31-8-1982).

Οι Ελληνικοί χοροί, συμπεριλαμβάνονται σε αυτές, ενώ στις δραστηριότητες προτείνεται ως διδασκαλία η εισαγωγή στους «Πανελλήνιους» και στους «Τοπικούς χορούς». Η εκμάθηση των βασικών βημάτων των πανελλήνιων χορών και των απλών χορών της περιοχής που εδρεύει το σχολείο είναι ο στόχος, επίσης τονίζεται στα περιεχόμενα του ΑΠ η διατήρηση της επαφής των μαθητών με την παράδοση και την καλλιέργεια του ρυθμού. Ο χορός

απουσιάζει στις δειγματικές ημερήσιες γυμνάσεις και στις γενικές παρατηρήσεις. Στο ωρολόγιο πρόγραμμα, ορίζεται ότι το εβδομαδιαίο πρόγραμμα της Α' και Β' τάξης, περιλαμβάνει δύο φορές το μάθημα της ΦΑ χωρίς να αναφέρεται για τις διδακτικές ώρες του μαθήματος του χορού και σε συγκεκριμένη μεθοδολογία. Οι ονομασίες «Εθνικοί χοροί» του προηγούμενου ΦΕΚ αντικαταστάθηκαν από τον όρο «Ελληνικοί χοροί». Διακρίνεται προσπάθεια αξιοποίησης των τοπικών στοιχείων με την ένταξη στην εκπαιδευτική διαδικασία «απλών χορών» της περιοχής του σχολείου (Γκαρτζονίκας, 2016:133), χωρίς όμως να διευκρινίζονται-καθορίζονται οι αντιπροσωπευτικοί χοροί των γεωγραφικών διαμερισμάτων της Ελλάδας. Παρατηρούμε ότι ο χορός απουσιάζει εντελώς από τους ειδικότερους σκοπούς της ΦΑ που παρατίθενται στο ΑΠ και στην έλλειψη επιστημονικής μελέτης στον τρόπο που εισήχθη το μάθημα του χορού στο ΦΕΚ που μελετάμε. Ειδικά για τόσο μικρές ηλικίες καθώς δεν υπάρχει σύνδεση με τους στόχους του ΑΠ ούτε μεθοδολογία.

2.4.5 Π.Δ 91: Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα των σχολείων Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης. ΦΕΚ 35/23-3-1984.

Το δεύτερο μετά τη μεταπολίτευση ΑΠ της ΦΑ για το γυμνάσιο περιλαμβάνει γενικούς και ειδικούς σκοπούς και περιεχόμενα διδασκαλίας κατά τάξεις. Στους γενικούς σκοπούς της ΦΑ ορίζονται μεταξύ άλλων: «η καλλιέργεια των κινητικών κλήσεων και δυνατοτήτων, καθώς και η ισόρροπη ψυχική, πνευματική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη», ενώ στην τελευταία θέση των ειδικών σκοπών αναφέρεται: «η διατήρηση των λαϊκών παραδοσιακών χορών, παιχνιδιών και αγωνισμάτων» (ΦΕΚ. 35 23-3-1984, ΠΔ.91). Η επιδίωξη χωριστού σκοπού από τη διδασκαλία του χορού, που εντοπίζεται στη «διατήρηση της εθνικής μας κληρονομιάς και της ιστορικής μας συνοχής». Η συγκρότηση ενιαίας πολιτισμικής ταυτότητας αποτελεί επιδίωξη και αυτής της εκπαιδευτικής πολιτικής, η οποία εξειδικεύεται με τη θεωρητική και πρακτική διδασκαλία των στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού.

Καινοτομία για το ΑΠ του 1984 αποτελούν ο εμπλουτισμός των διδακτικών στόχων και η ένταξη θεωρητικών στοιχείων «γύρω από τους χορούς και τη λαογραφία», εκτός της διδασκαλίας των τεχνικών στοιχείων του χορού (Φ.Ε.Κ. 35, 23-3-1984. Π.Δ.91). Εβδομήντα χρόνια μετά την πρώτη αξιοποίηση του παραδοσιακού χορού ως σχολικού αντικείμενου, γίνεται πλέον προσπάθεια ανάδειξης του γνωστικού περιεχομένου και σύνδεσης με το πεδίο της λαογραφίας, σηματοδοτώντας μια νέα περίοδο για το αντικείμενο του χορού στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Στα περιεχόμενα διδασκαλίας κατά τάξεις, οι ελληνικοί χοροί αποτελούν διακριτό αντικείμενο και η διδασκαλία τους αποσκοπεί για πρώτη φορά και σε άλλους στόχους πέραν αυτού της συγκρότησης της εθνικής- πολιτισμικής ταυτότητας, όπως «η ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τη λαογραφία μας, η ψυχαγωγία του και η αυτό-έκφραση του». Στο περιεχόμενο διδασκαλίας αναφέρεται: «Σύντομη θεωρητική παρουσίαση του σκοπού και του περιεχομένου της λαογραφίας». Ως διδακτέα ύλη ορίζονται: για την Α' τάξη οι χοροί «Συρτός ή Καλαματιανός, Τσάμικος, Συρτός Μακεδονίας, Σβαρνιάρια Θεσσαλίας, Τράτα Μεγάρων, Χιώτικος», για τη Β' τάξη προτείνονται οι χοροί: «Κοφτός Ηπείρου, Καστοριανός, Τριπάτι Ανατολικής Ρωμυλίας, Πηλιορείτικος, Συρτός Ρόδου και θεωρία, ή γένεση του χορού, ιστορία των ελληνικών παραδοσιακών χορών», στη διδακτέα ύλη της Γ' τάξης περιλαμβάνεται η διδασκαλία των χορών: «Σουφλιουτούδα, Φυσούνι Ηπείρου, Καραγκούνα Θεσσαλίας, Τσακωνικός, Συρτός Χανιώτικος, εκτός των χορών της περιοχής που βρίσκεται το γυμνάσιο. Στα θεωρητικά μαθήματα του χορού περιλαμβάνεται η διαίρεση των χορών σε (θρησκευτικοί, πολεμικοί, ειρηνικοί)» (Γκαρτζονίκας-Κώτσικας 2009).

Το περιεχόμενο του ΑΠ του 1984 είναι ποιο περιεκτικό από όλα τα προηγούμενα και περιλαμβάνει τη διδασκαλία συγκεκριμένων χορών. Οι προτεινόμενοι χοροί κυκλοφορούν

ευρέως σε διάφορα βιβλία-οδηγούς ελληνικών χορών ήδη από τη δεκαετία του 1960 και είχαν ενταχθεί άτυπα στην ομάδα των «σχολικών χορών», ενώ τα θεωρητικά στοιχεία των χορών αποτελούν γενικές περιγραφές που αναπαράγουν στερεοτυπικές αντιλήψεις προηγούμενων περιόδων (Λουτζάκη 1992). Επίσης, δεν συνοδεύονται από αντίστοιχο υποστηρικτικό υλικό, ώστε να βοηθηθούν οι εκπαιδευτικοί στη διδασκαλία του αντικειμένου, και άφηναν πολλά περιθώρια αυτενέργειας στον καθηγητή, καθώς δεν παρέχονταν μεθοδολογικές οδηγίες για τη διδασκαλία των χορών και τον τρόπο αξιολόγησης των μαθητών. Οι παραπάνω αλλαγές συνδέονται με τις αντιλήψεις της εποχής, που αντιμετωπίζουν τον λαϊκό πολιτισμό ως στοιχείο αυτογνωσίας και καλλιέργειας μιας συλλογικής πολιτισμικής ταυτότητας στο πλαίσιο μιας Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία προκαλεί αμηχανία και φόβο για την απώλεια της ελληνικής ταυτότητας.

2.4.6 Π.Δ 373:Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος Φυσικής Αγωγής των Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου. ΦΕΚ 168/12-8-1988.

Με το συγκεκριμένο ΦΕΚ 168/1988 ορίζεται το ΑΠ του μαθήματος της ΦΑ για τις τάξεις Γ', Δ', Ε', ΣΤ' του δημοτικού σχολείου, το οποίο θα μπορούσε να πει κάποιος ότι συμπληρώνει το ΦΕΚ 107/1982 στο οποίο ορίζεται το αναλυτικό πρόγραμμα για την Α', Β' τάξεις δημοτικού σχολείου. Η διδακτική ενότητα του χορού εμπεριέχεται στο γενικό πλαίσιο περιεχομένου της ΦΑ, περιλαμβάνοντας στις γενικές ενότητες την διδασκαλία των «Πανελλήνιων», των «Τοπικών» κι άλλων χορών (ΦΕΚ 168/1988). Παρατηρείται ότι έχει προστεθεί η διδασκαλία κλασσικού, σύγχρονου καθώς και ξένων λαϊκών χορών (ΦΕΚ 168/1988), καθώς η Ελλάδα ανήκει στην Ευρωπαϊκή ένωση και θεωρείται επιβεβλημένη η προσέγγιση διαφορετικών χορευτικών μοτίβων.

Στόχος του μαθήματος αποτελεί για τους μαθητές των Γ' και Δ' τάξεων: α) η εκμάθηση των βασικών βημάτων των «Πανελλήνιων χορών», των απλών χορών της περιοχής του σχολείου και άλλων χορών β) η συμμετοχή τους σε πολιτιστικές εκδηλώσεις της περιοχής τους. Αναφέρεται ότι, κατά την διδασκαλία τους, επιδιώκεται η διατήρηση χαρούμενου κλίματος, καλλιέργειας του ρυθμού, μεταλαμπάδευσης παραδοσιακών και λαϊκών στοιχείων και γνωριμίας με άλλες μορφές χορού όπως είναι ο «κλασσικός», ο «σύγχρονος» και «ξένοι λαϊκοί χοροί». Ως περιεχόμενο διδασκαλίας ορίζονται οι εξής χοροί: «Συρτός» ή «Καλαματιανός» με φιγούρες, «Τσάμικος» ή «Κλέφτικος», «Κοφτός» Ηπείρου, «Δωδεκανησιακή σούστα», «Αι Γιώργης Κέρκυρας» ή «Μαντιλάτος» (ΦΕΚ 168/1988).

Στις τάξεις Ε' και ΣΤ', επαναλαμβάνονται οι σκοποί, οι στόχοι και το γενικό πλαίσιο περιεχομένου των Γ' και Δ' τάξεων με διαφοροποιημένη την διδασκαλία των «λαϊκών χορών» της περιοχής του σχολείου κι όχι των «ξένων», όπως αναφερόταν στις μικρότερες τάξεις. Το περιεχόμενο της διδασκαλίας της Ε' και ΣΤ' τάξης περιλαμβάνει επιπλέον των ανωτέρω, τους εξής χορούς: «Γιατρός» Ηπείρου, «Φυσούνι» Πρέβεζας, «Ακριτικός» Φλώρινας ή Μπουφιώτικος, «Τριπάτι» ή «Ποδαράκι» Ανατολικής Ρωμυλίας, «Πεντοζάλης» Κρήτης, «Τσακωνικός» Πελοποννήσου, «Χορός Βέροιας» και «Καραγκούνα Θεσσαλίας, ενθαρρύνοντας παράλληλα και την εκμάθηση ποικιλιών (ΦΕΚ 168/1988). Διαπιστώνεται ότι οι άλλοτε «Εθνικοί» ή «Ελληνικοί» χοροί, «Τσάμικος» και «Καλαματιανός» ανάγονται σε «Πανελλήνιους». Επιπλέον, επιλέγονται από το κράτος οι «τοπικοί» χοροί που θα αντιπροσωπεύουν τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας. Ένα άλλο σημαντικό σημείο αφορά την προτροπή των συντακτών για τη διδασκαλία ποικιλιών των χορών σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια που οι χοροί διδάσκονταν με αυστηρή προσήλωση στην παράδοση, παραβλέποντας τις ποικίλες μορφές του κάθε τύπου και τη

δυνατότητα διαφορετικών επιτελέσεων σε συνάρτηση με το άτομο και την κατάσταση, επιδιώκοντας την κατασκευή ενός ιδεατού τύπου χορού (Γκαρζονίκα, 2016: 115).

Επίσης θεσμοθετείται η διδασκαλία κι άλλων ειδών χορού όπως είναι ο κλασικός, ο σύγχρονος και οι ξένοι λαϊκοί δίνοντας την ευκαιρία στους μαθητές να αποκτήσουν πλήθος κινητικών, χορευτικών και πολιτισμικών ερεθισμάτων. Η διαφοροποίηση αυτή εκπληρώνει τον στόχο της ΦΑ που σχετίζεται με τη δημιουργική ένταξη του μαθητή στο κοινωνικό σύνολο καθώς και τη συμμετοχή στις πολιτιστικές εκδηλώσεις της περιοχής, που αποτελεί ένα από τους σκοπούς του χορού, καθώς με το χορό οι μαθητές επικοινωνούν, εκφράζονται και γνωρίζονται, αλληλοεπιδρώντας με την ομάδα. Ωστόσο, ο χορός εξακολουθεί να στοχεύει στην ψυχαγωγία των μαθητών με στόχο τη διατήρηση χαρούμενου κλίματος. Η προσέγγιση χορευτικών μοτίβων των «ξένων λαϊκών χορών» θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα της εναρμόνισης με τη θέση πλέον της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί. Άξιο λόγου είναι ότι το χρονικό διάστημα 1986-1992 είχαν προωθηθεί κοινοτικά προγράμματα δράσης ενταγμένα στα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης, στοχεύοντας στη διαμόρφωση της ενιαίας αγοράς και στην ενίσχυση της συνοχής της κοινότητας (Γκοβάρης-Ρουσάκης, 2008:14).

Η προτροπή για τη διδασκαλία τοπικών χορών διακρίνει αυτό το ΦΕΚ όπως επίσης διακρίνεται και στο προηγούμενο ΦΕΚ. Πλέον το κράτος επιλέγει τους χορούς που χαρακτηρίζουν τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας, καθώς σύμφωνα με όσα υποστηρίζει η Λουτζάκη τη δεκαετία του 1980 παρατηρείται μία προσπάθεια «πολιτιστικής αποκέντρωσης» (Λουτζάκη, 2001: 21). Το γεγονός αυτό ενισχύεται από τον σκοπό του εν λόγω ΦΕΚ και σχετίζεται με τη συμμετοχή των μαθητών/τριών στις πολιτιστικές εκδηλώσεις της περιοχής και με την προτροπή περί διατήρησης χαρούμενου κλίματος κατά τη διάρκεια του μαθήματος.

Στην προτεινόμενη ημερήσια γύμναση, ο βιολογικός σκοπός του μαθήματος εκπληρώνεται με την ανάπτυξη της μυϊκής αίσθησης και του ρυθμού, ενώ ο παιδαγωγικός σκοπός με την προαγωγή της καλαισθησίας και της κοινωνικότητας (ΦΕΚ 168/1988). Η προτεινόμενη ημερήσια γύμναση είναι άρτια δομημένη, οργανωμένη, ακολουθεί μεθοδολογία διδασκαλίας και καλύπτει ολόκληρη τη διδακτική ώρα με τη διδασκαλία ενός χορού. Αποτελεί την πρώτη φορά κατά την οποία η διδακτική ενότητα συσχετίζεται με «σκοπό» και δομείται στα εξής μέρη: 1) ψυχοσωματική προετοιμασία, 2) κύριο μέρος, 3) αποκατάσταση και 4) παρουσίαση των βημάτων του χορού. Θεωρώ ότι η αποκατάσταση αναφέρεται στο κυρίως μέρος καθώς περιλαμβάνει την διδασκαλία των βημάτων του χορού. Η προσπάθεια αυτή λαμβάνεται ως θετική για την εξέλιξη του μαθήματος και πραγματοποιείται η ανάθεση των μαθημάτων σε πτυχιούχους Καθηγητές Φυσικής Αγωγής (Αγαλιανού, 2014:220).

Ανακεφαλαιώνοντας, γίνεται φανερό η ένταξη του μαθήματος του χορού στην εκπαιδευτική διαδικασία με ολοκληρωμένη προσέγγιση στα πλαίσια της ΦΑ. Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από το γεγονός ότι προτείνονται συγκεκριμένα διδακτικά αντικείμενα (χοροί) και παρουσιάζεται στοχοθεσία (εκμάθηση των βασικών βημάτων και συμμετοχή στις πολιτιστικές εκδηλώσεις της περιοχής). Επιπλέον, η ημερήσια γύμναση μπορεί να θεωρηθεί ως προτεινόμενο σχέδιο μαθήματος καθώς χωρίζεται σε μέρη και συνδέεται με τον σκοπό. Ως αποτέλεσμα της καταβαλλόμενης προσπάθειας για την επιστημονική τεκμηρίωση του μαθήματος, το ΑΠ συνοδεύεται από οδηγίες του ΥΠΕΠΘ για τη διδασκαλία του μαθήματος Φ.Α. έκτασης 68 σελίδων, στο οποίο περιλαμβάνεται πλήρης ετήσιος προγραμματισμός ανά κύκλο, τρίμηνο και θεματική ενότητα. Οι οδηγίες απευθύνονται τόσο σε καθηγητές Φ.Α. όσο και σε δασκάλους (ΥΠΕΠΘ, 1988 στο Αγαλιανού, 2014:222).

2.4.7 Π.Δ 11: Τροποποίηση και συμπλήρωση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. ΦΕΚ 5/22-1-1990.

Άρθρο 2: Ο Σκοπός και η διδακτέα ύλη του μαθήματος της ΦΑ ημερήσιου γυμνασίου, όπως ορίζονται από τα άρθρα 2,3 και 4 του ΠΔ 438/1985 (ΦΕΚ 158/Α') αντικαθίσταται ως εξής: Το τρίτο ΑΠ του γυμνασίου μετά τη μεταπολίτευση δημοσιεύτηκε το 1990 και σημαντική αλλαγή θεωρείται ο διαχωρισμός της διδακτέας ύλης όχι μόνο κατά τάξεις αλλά και κατά τρίμηνο, ο ορισμός των ωρών που αντιστοιχεί σε κάθε διδακτικό αντικείμενο και ο ορισμός εξετάσεων αντικειμένων για την αξιολόγηση των μαθητών, με στόχο την εφαρμογή ενός «ενιαίου συστήματος Φυσικής Αγωγής» σε όλα τα ελληνικά σχολεία. Στο ΑΠ του 1990 τονίζεται η αυτοτελής παρουσία του χορού ως «γνωστική-κινητική μορφή» που θεωρείται ισοδύναμη με τα υπόλοιπα αντικείμενα της ΦΑ και αποτελεί ωριαίο διδακτικό αντικείμενο. Προβλέπεται η διάθεση συνολικού χρόνου 8% για τη διδασκαλία του αντικειμένου των παραδοσιακών χορών, η οποία εντάσσεται στην επίτευξη του κινητικού-εκφραστικού στόχου μέσω «της διατήρησης της λαϊκής κινητικής παράδοσης», και του πνευματικού στόχου «μέσω της απόκτησης γνώσεων των λαογραφικών στοιχείων» (ΑΠ, ΦΑ Γυμνασίου και Λυκείου 1990: 14-15).

Στο ΑΠ του 1990, η διδακτέα ύλη για τον ΕΠΧ είναι σαφώς μικρότερη από αυτήν που προβλεπόταν στο ΑΠ του 1984. Η διδασκαλία του ορίζεται για όλες τις τάξεις στη διάρκεια του δευτέρου τριμήνου. Για την Α' τάξη προβλέπεται η διδασκαλία των χορών: Μακελάρικος (γρήγορος χασάπικος), Καλαματιανός (Συρτός 7/8) και ένας τοπικός χορός, ενώ ως εξεταστέο αντικείμενο ορίζεται ο Καλαματιανός. Για τη Β' τάξη προβλέπεται η διδασκαλία των χορών: Σαμαρίνας και Τσάμικος, καθώς και επανάληψη των χορών της Α' τάξης, ενώ ως εξεταστέο αντικείμενο ορίζεται ο Τσάμικος. Για την Γ' τάξη προτείνεται η διδασκαλία των χορών: Πεντοζάλι (Κρητικός) και Τικ (Ποντιακός), καθώς και επανάληψη των χορών της Α' και Β' τάξης, ενώ ως εξεταστέο αντικείμενο ορίζεται ένας από τους δύο διδαχθέντες χορούς (ΑΠ ΦΑ Γυμνασίου και Λυκείου 1990: 16-22). Θεωρούμε σημαντική καινοτομία το γεγονός ότι για πρώτη φορά ένα ΑΠ ΦΑ συνοδεύεται από οδηγίες για τη διδασκαλία του ΕΠΧ. Αυτές είναι μακροσκελείς και εκτεταμένες και προτείνουν μεθόδους διδασκαλίας με τη μορφή τεχνικών συστάσεων, πολλές από τις οποίες παραπέμπουν στον τρόπο διδασκαλίας με βάση τη μιμητική μέθοδο του Χ. Σακελλαρίου, ενώ συναντώνται και σε όλα σχεδόν τα βιβλία-οδηγούς για τον ΕΠΧ. Υπάρχουν επίσης οδηγίες για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να τοποθετούνται και να κινούνται οι μαθητές στο χώρο (ημικύκλιο, κύκλος, δύο ομόκεντροι κύκλοι), ενώ προτείνεται να αφιερώνεται ειδικός χρόνος στην άσκηση των διαφόρων ρυθμών (2/4, 3/4, 7/8 κ.α.) και στη μετάδοση ορισμένων ιστορικό-λαογραφικών στοιχείων πριν την κινητική διδασκαλία του χορού. Ακολουθούν ιστορικά, λαογραφικά, χορογραφικά και άλλα στοιχεία των χορών που περιέχονται στο ΑΠ και αναφέρονται κυρίως στην ονομασία του χορού, στις περιοχές όπου χορεύεται, στη σχέση του με χορούς προγενέστερων εποχών (αρχαιότητα, Βυζάντιο), στον τρόπο με τον οποίο πιάνονται οι χορευτές κ.α. (ΑΠ ΦΑ Γυμνασίου και Λυκείου 1990: 52-57). Όλες οι παραπάνω αλλαγές σηματοδοτούν μια νέα περίοδο για το αντικείμενο του ΕΠΧ στη σχολική εκπαίδευση και συσχετίζονται άμεσα με την ανάπτυξη της μελέτης του χορού ως επιστημονικού αντικειμένου στον ελληνικό χώρο, την εκπόνηση των πρώτων διατριβών για τον ΕΠΧ, τον πολλαπλασιασμό των σωματείων που ασχολούνται με την εκμάθηση του χορού, αλλά και τις πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται την περίοδο αυτή από την ακαδημαϊκή κοινότητα για την διδακτική προσέγγιση του ΕΠΧ στην εκπαιδευτική διαδικασία.

2.4.8 Π.Δ 377: Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος Φυσικής Αγωγής του Δημοτικού Σχολείου. ΦΕΚ 209/10-10-1995.

Στο ΑΠ του 1995 οι στόχοι εξειδικεύονται σε τρεις κατηγορίες: α) γνωστικός, β) συναισθηματικός, γ) ψυχοκινητικός, με τους στόχους του ψυχοκινητικού τομέα να έχουν προτεραιότητα, καθώς θεωρείται ότι μέσω της επίτευξης αυτών των στόχων επιτυγχάνεται η φυσική ανάπτυξη των μαθητών. Στο πρόγραμμα αυτό η διδασκαλία του ΕΠΧ συνδέεται με την ελληνική χορευτική παράδοση και με την ανάπτυξη της αισθητικής ικανότητας των παιδιών, ενώ η επίτευξη του γνωστικού στόχου περιορίζεται στην κινητική μάθηση. Αποβλέπει στη συγκρότηση ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας με το χορό να εκλαμβάνεται ως μία ακόμη ενότητα στο πλαίσιο του αντικειμένου της ΦΑ. Στις θεματικές ενότητες των Α' και Β' τάξεων ο ελληνικός παραδοσιακός χορός κατέχει το 11% του συνολικού χρόνου διδασκαλίας της ΦΑ, και ως διδακτέα ύλη ορίζονται οι χοροί Συρτός στα τρία, Γρήγορος χασάπικος και Αϊ Γιώργης. Στις τάξεις Γ' και Δ', για τους χορούς προβλέπεται το 10% του αντίστοιχου χρόνου και ορίζεται η διδασκαλία των χορών Καραγκούνα, Παλαμάκια και Ποδαράκι, Συρτός νησιώτικος και Τσακωνικός. Για τις Ε' και ΣΤ' τάξεις στα επιμέρους περιεχόμενα ορίζεται η διδασκαλία των χορών: Ζωναράδικος, Πεντοζάλης, Συρτός (Καλαματιανός), Τσάμικος, Έντεκα, Τικ (μονό) και τοπικοί χοροί, ενώ ο χρόνος που διατίθεται σε αυτούς ανέρχεται στο 12% του συνολικού χρόνου του μαθήματος της ΦΑ(Η Φυσική Αγωγή στο Δημοτικό Σχολείο 1997:14-27).

Δύο σημαντικές καινοτομίες εμπεριέχει το ΑΠ του 1995. Η πρώτη είναι η επαναφορά της τριμερούς ενότητας στη διδασκαλία του ΕΠΧ, δηλαδή ως κίνηση- λόγος- μουσική, ενώ μεταβάλλεται και η στόχευση, από τη διατήρηση της ελληνικής λαϊκής παράδοσης στη γνώση της, καθιερώνεται δε η χρήση του όρου «ελληνικός παραδοσιακός χορός» στην επίσημη εκπαίδευση. Η δεύτερη καινοτομία είναι το γεγονός ότι για πρώτη φορά ένα αναλυτικό πρόγραμμα ΦΑ συνοδεύεται από βιβλίο για τον διδάσκοντα, το οποίο γράφτηκε το 1997 και σε γενικές γραμμές ακολουθεί το μοντέλο που εισήγαγε το ΑΠ Φυσικής Αγωγής Γυμνασίου του 1990, με τις συνοδευτικές οδηγίες που περιείχε. Το βιβλίο περιλαμβάνει πολλά στοιχεία και πληροφορίες για τους χορούς που αποτελούν τη διδακτέα ύλη, αλλά έχει και εισαγωγική ενότητα, προκειμένου ο εκπαιδευτικός να ενημερωθεί για τα «νέα δεδομένα που έχει αποφέρει η πρόσφατη έρευνα για τον ελληνικό παραδοσιακό χορό»(Η Φυσική Αγωγή στο Δημοτικό Σχολείο 1997:205-221). Η εισαγωγή της τριμερούς ενότητας του ελληνικού χορού, καθώς και θεωρητικών στοιχείων από τη λαογραφία, δείχνει ότι σταδιακά αναγνωρίζεται η δυνατότητα και άλλων επιδράσεων μέσα από τη διδασκαλία του, εκτός της «αποτύπωσης» της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας, και οδηγεί, έστω και καθυστερημένα, στη σύνδεση με το ουσιαστικό περιεχόμενο του ΕΠΧ (Γκαρτζονίκ-Κώτσικα 2009). Βρισκόμαστε στην περίοδο κατά την οποία ο ελληνικός παραδοσιακός χορός έχει αναχθεί σε επιστημονικό αντικείμενο μελέτης στο πλαίσιο των ΤΕΦΑΑ, έχουν εκπονηθεί ήδη οι πρώτες διατριβές και ο αντίκτυπος αυτός φτάνει, έστω και αποδυναμωμένος, και στην εκπαίδευση (Αυδίκος 2004).

2.4.9 2001, Ολυμπιακή Παιδεία-2005 Καλλιπάτειρα.

1) Ολυμπιακή Παιδεία.

Στην Ελλάδα η Ολυμπιακή Παιδεία ήταν ένα καινοτόμο πρόγραμμα και εισήχθη στα σχολεία το έτος 1998-1999 μετά από εισήγηση του Διεθνούς Ιδρύματος Ολυμπιακής και Αθλητικής Παιδείας στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Η πιλοτική εφαρμογή ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 1999 με το συντονισμό του ΠΙ και επεκτάθηκε το 2000 σε 400 σχολεία με το συντονισμό της Διεύθυνσης Φυσικής Αγωγής του ΥΠΕΠΘ. Το 2001 το πρόγραμμα εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στα μισά σχολεία της χώρας με το συντονισμό του ΥΠΕΠΘ και τη συνεργασία της

Οργανωτικής Επιτροπής Αθήνα 2004, και καθολικά το έτος 2002. Η καθολική εφαρμογή του σε εθνική κλίμακα αποτελεί καινοτομία, τόσο για την ελληνική όσο και τη διεθνή πραγματικότητα. Για την υλοποίηση του προγράμματος προσλήφθηκαν δύο χιλιάδες ΚΦΑ. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε το 2005. Στα πλαίσια του προγράμματος υλοποιήθηκαν δράσεις σ' όλη την επικράτεια. Το εκπαιδευτικό υλικό από την εφαρμογή του πιλοτικού προγράμματος ταξινομήθηκε και δημιουργήθηκε το εγχειρίδιο: «Ολυμπιακή & Αθλητική Παιδεία» ΥΠΕΠΘ – ΠΙ Αθήνα, 2002. Επίσης σε συνεργασία με το Διεθνές Ίδρυμα Ολυμπιακής κα Αθλητικής Παιδείας εκδόθηκαν από το ΥΠΕΠΘ-ΠΙ οδηγίες για τη χρήση του βιβλίου «Γίνε πρωταθλητής της ζωής». Το πρόγραμμα της Ολυμπιακής παιδείας εντάχθηκε στο ΔΕΠΠΣ και στα ΑΠΣ (ΑΠΣ ΦΕΚ τεύχος Β' αρ. φύλλου 304/13-3-2003, σσ.4353-4359). Παρά το γεγονός ότι εμπεριέχεται στο ΔΕΠΠΣ, απορρίφθηκε από το ΠΙ η πρόταση συγγραφής εκπαιδευτικού υλικού διότι επρόκειτο για πρόγραμμα με χρονικό ορίζοντα. Τελικά υπήρξε υποστηρικτικό υλικό για τους εκπαιδευτικούς Φυσικής Αγωγής, που δημιουργήθηκε από την Οργανωτική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων Αθήνα 2004 και το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων που παρατίθεται παρακάτω:

- α) Ολυμπιακές Ματιές.
- β) Ολυμπιακό 2004άδιο (9-10 ετών).
- γ) Ολυμπιακό 2004άδιο (10-12 ετών).
- δ) Προτάσεις προοπτικές (Δημοτικό).
- ε) Από τη θεωρία στην πράξη: Προτάσεις- Προοπτικές (Γυμνάσιο-Λύκειο).

2) Καλλιπάτειρα.

Στις 24-10-2005 εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση» το καινοτόμο πρόγραμμα «Καλλιπάτειρα», το οποίο αφορά στην ενεργό συμμετοχή των μαθητών και των εκπαιδευτικών σε εκπαιδευτικά προγράμματα, που προβάλλουν και προωθούν, κυρίως μέσω του μοντέλου της βιωματικής μάθησης, θέματα ισότητας των φύλων, προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανοχής στη διαφορετικότητα και την πολυπολιτισμικότητα, κατά τρόπο ώστε η εκπαιδευτική διαδικασία να ενισχύει τη δόμηση και λειτουργία μιας υγιούς, δημοκρατικής, ανοικτής και ανεκτικής κοινωνίας. Αξιοποιώντας τα μαθήματα της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού, το πρόγραμμα δεν παρουσιάζει απλώς στους μαθητές, σε θεωρητικό- διδακτικό επίπεδο, τις έννοιες και τη σημασία της ισότητας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά στοχεύει να προκαλέσει την ενεργό συμμετοχή τους μέσω σχολικών πιλοτικών προγραμμάτων (μέθοδος «project»). Στο πλαίσιο του προγράμματος «Καλλιπάτειρα» 1650 εκπαιδευτικοί επιμορφώθηκαν (2007), μέσα σ' αυτούς και οι εκπαιδευτικοί που είχαν συμμετάσχει στο πρόγραμμα Ολυμπιακής Παιδείας. Στο πλαίσιο του προγράμματος παρήχθη αξιολογικό υποστηρικτικό υλικό αποτελούμενο από:

- 1) Βιβλίο Εκπαιδευτικού,
- 2) Τετράδια δραστηριοτήτων για μαθητές/μαθήτριες 6-9 ετών,
- 3) Τετράδια δραστηριοτήτων για μαθητές/μαθήτριες 10-12 ετών,
- 4) Τετράδιο δραστηριοτήτων για μαθητές/μαθήτριες 13-15 ετών,
- 5) Επιτραπέζιο παιχνίδι,
- 6) Αφίσες προβολής του προγράμματος.

Το εν λόγω πρόγραμμα ολοκληρώθηκε το 2008. Για την υλοποίηση των προγραμμάτων αυτών παραχωρήθηκε μια(1) ώρα από την Ευέλικτη Ζώνη. Το υλικό από τα προγράμματα Ολυμπιακής Παιδείας και Καλλιπάτειρας, μπορεί να αξιοποιηθεί σε διαθεματικές δραστηριότητες, αλλά και στα προγράμματα των καινοτόμων δράσεων.

2.4.10 Υπ. Απόφαση Φ.50/76/121153/Γ1: Ορισμός προγραμμάτων σπουδών, ωραρίου λειτουργίας και ωρολογίου προγράμματος ολοήμερου δημοτικού σχολείου - ο Χορός ως «αυτόνομο» μάθημα. ΦΕΚ 1471/22-11-2002.

Παρότι ο θεσμός του ολοήμερου σχολείου δεν εντάσσεται στην υποχρεωτική εκπαίδευση, με την έννοια ότι η συμμετοχή των παιδιών είναι προαιρετική, το γεγονός ότι ο χορός αποτελεί μία από τις δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα του, καθώς και η μεγάλη εξάπλωση που έχει γνωρίσει τα τελευταία χρόνια, μας επιβάλλει να κάνουμε μια σύντομη αναφορά στους σκοπούς και στα περιεχόμενα του. Το ολοήμερο δημοτικό σχολείο θεσμοθετείται το 2000 και στους σκοπούς του αντικειμένου του χορού, μεταξύ άλλων, αναφέρονται: «η ανάπτυξη του ψυχοκινητικού τομέα του παιδιού, της κινητό-αισθητικής του ικανότητας, να καλλιεργήσει τη φαντασία του, να εκφραστεί και να δημιουργήσει. Ειδικότερα, για τον παραδοσιακό χορό, εκτός των ποιο πάνω, η διδασκαλία στοχεύει στο να αποκτήσει το παιδί στοιχειώδεις γνώσεις της μουσικοχορευτικής μας παράδοσης, να γνωρίσει τα ήθη και τα έθιμα του ελληνικού λαού, καθώς και τις ηθικές, αισθητικές και παιδαγωγικές αξίες που απορρέουν από αυτά (καλλιέργεια ελληνικής πολιτισμικής συνείδησης)».

Στο ΠΣ για τις τάξεις Α', Β', Γ' αναφέρει ότι «το μάθημα, η θεματολογία του πρέπει να προέρχεται από τις κατηγορίες «των πανελλήνιων χορών και των τοπικών χορών και η διδακτική διαδικασία πρέπει να περιλαμβάνει τη διδασκαλία των ρυθμών των ελληνικών χορών μέσω διαφόρων χορευτικών παιχνιδιών, τη διδασκαλία της χορευτικής κίνησης, της διάταξης των χορευτικών σχημάτων και των τρόπων σύνδεσης των χορευτών, να δίνεται σημασία στα απλά ελληνικά χορευτικά τραγούδια και στο περιεχόμενο τους και στις απλές χορευτικές μορφές απ' όλες τις πολιτισμικές ενότητες της Ελλάδας». Για τις τάξεις Δ', Ε', ΣΤ', το ΠΣ αναφέρει ότι «το μάθημα του χορού στις τρεις τελευταίες τάξεις με διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση με τη φυσική αγωγή, την αισθητική αγωγή(μουσική- θέατρο), την περιβαλλοντική αγωγή, τον ελληνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο πολιτισμό, τη λαογραφία (ήθη-έθιμα-ενδυμασία - διατροφή), την τοπική ιστορία, τη γεωγραφία, τα θρησκευτικά, ώστε να αναδειχθούν οι πολλαπλές και ποικίλες εκφραστικές δυνατότητες των μαθητών». Για τον ΕΠΧ το ΠΣ έχει τον ίδιο στόχο και το ίδιο περιεχόμενο όπως στις τρεις μικρότερες τάξεις και προτείνει απλά «να διδάσκονται πιο σύνθετοι χοροί με περισσότερες παραλλαγές και φιγούρες».

Με τη θεσμοθέτηση του ολοήμερου σχολείου εντάσσεται για πρώτη φορά στην υποχρεωτική εκπαίδευση η διδασκαλία και άλλων ειδών χορού (δημιουργικός, μοντέρνος, κοινωνικός, καθώς και λαϊκοί χοροί από όλο τον κόσμο), πέραν του παραδοσιακού που διδασκόταν μέχρι τότε, ως δραστηριότητα εκτός του υποχρεωτικού προγράμματος. Με αυτόν τον τρόπο διαφαίνεται μια προσπάθεια απομάκρυνσης της διδασκαλίας του χορού στο δημοτικό αποκλειστικά από ελληνοκεντρικά πρότυπα, και αναγνώρισης, έστω και με σημαντική καθυστέρηση, των πολλαπλών επιδράσεων από τη διδασκαλία του στην ανάπτυξη των διαφόρων ικανοτήτων του παιδιού. Εδώ παρατηρούμε μια επανάληψη της αντίστοιχης πρακτικής που είχε ακολουθηθεί με την ένταξη του ΕΠΧ στην εκπαίδευση πριν εκατό χρόνια περίπου, όταν είχε συμπεριληφθεί στις δραστηριότητες των απογευματινών εκδρομών της Πέμπτης, και όχι στο υποχρεωτικό ωρολόγιο πρόγραμμα των σχολείων (Γκαρτζονίκια-Κώτσικα 2009). Σημαντική καινοτομία θεωρούμε την πρόταση για σφαιρική προσέγγιση του χορού μέσω της διεπιστημονικής και διαθεματικής προσέγγισης, τη σύνδεση, έστω και σε θεωρητικό επίπεδο, της διδασκαλίας των χορών με την απόκτηση άλλων δεξιοτήτων, πέραν των κινητικών που προτεινόταν έως τώρα, αν και αυτό δεν υλοποιείται μέσω μεθοδολογικών διδακτικών προτάσεων και συγκεκριμένης ύλης. Αυτό εκ πρώτης όψεως φαίνεται να αφήνει μεγάλα περιθώρια αυτενέργειας στον διδάσκοντα, δίνοντας του ελευθερία

επιλογής της διδακτέας ύλης, δημιουργεί όμως σοβαρό προβληματισμό σε ότι αφορά την υλοποίηση του συγκεκριμένου προγράμματος, καθώς δεν συνοδεύεται από αντίστοιχο υποστηρικτικό υλικό, και άλλωστε οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί δεν έχουν αποκτήσει αυτές τις γνώσεις στις βασικές τους σπουδές. Με τις παραπάνω αλλαγές γίνεται προσπάθεια ώστε οι νέες αντιλήψεις για τον χορό στην εκπαίδευση να ενσωματωθούν μερικώς και στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αν και οι εμμονές των προηγούμενων περιόδων ως προς τους σκοπούς και το περιεχόμενο δεν έχουν πλήρως εγκαταλειφθεί (Γκαρτζονίκα -Κώτσικα 2009).

2.4.11 Υπ. Απόφαση 21072α/Γ2/2003: Διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και αναλυτικά προγράμματα σπουδών Δημοτικού-Γυμνασίου, «Μελέτη περιβάλλοντος- ο πολιτισμός του τόπου μου. ΦΕΚ 303/Β/13-3-2003.

Η διδασκαλία του μαθήματος «Μελέτη Περιβάλλοντος», «ο πολιτισμός του τόπου μου», αποτελεί ένα από τους άξονες γνωστικού περιεχομένου, που αποσκοπεί στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τους πολιτιστικούς χώρους, τις λαϊκές παραδόσεις και το λεξιλόγιο του τόπου κατοικίας. Στόχος η αναζήτηση στοιχείων του λαϊκού μας πολιτισμού από την αρχαιότητα έως σήμερα, ώστε οι μαθητές/μαθήτριες να γνωρίσουν και να διαφυλάξουν την πολιτιστική μας κληρονομιά καθώς και να την συγκρίνουν με στοιχεία πολιτισμού άλλων χωρών. Τα ενδεικνύόμενα αντικείμενα από τα οποία θα αντληθούν πληροφορίες για την ανάπτυξη των ανωτέρω θεμάτων είναι: οι φυσικές επιστήμες, οι κοινωνικές επιστήμες, τα θρησκευτικά και η ιστορία (ΦΕΚ 303/13-3-2003). Διαπιστώνουμε ότι απουσιάζει το αντικείμενο του χορού στα πλαίσια της διεπιστημονικής προσέγγισης της έννοιας «πολιτισμός». Οι προτεινόμενες δράσεις αφορούν την επίσκεψη σε χώρους πολιτισμού, σε πολιτιστικές εκδηλώσεις καθώς και γνωριμία με τα ήθη και τα έθιμα της πατρίδα μας. Σύμφωνα με την Royce, «ο χορός όπως κάθε πολιτιστικό στοιχείο μπορεί να δια φωτίσει την ιστορία μιας κοινωνίας και ενός πολιτισμού» (Royce, 2005: 104). Η προσέγγιση των χορευτικών επιτελέσεων των περιοχών που μελετώνται θα μπορούσε να αποτελέσει δίαυλο επικοινωνίας και συνδιαλλαγής ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Έτσι ενώ το θεματικό αυτό πεδίο αποτελεί θετική εξέλιξη σε ότι αφορά την προσέγγιση της έννοιας του πολιτισμού στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ο τρόπος εισαγωγής της είναι ελλιπής, καθώς ο χορός που αποτελεί βασικό συστατικό του πολιτισμού απουσιάζει.

2.4.12 Υπ. Απόφαση 21072β/Γ2/2003: Διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών και αναλυτικά προγράμματα σπουδών Δημοτικού-Γυμνασίου, «Φυσικής Αγωγής». ΦΕΚ 304/13-3-2003, τεύχος β`.

Ως προς το πρόγραμμα σπουδών(ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ) του ΕΠΧ για την υποχρεωτική εκπαίδευση έχουμε τα εξής: Το 2001 το ΥΠΕΠΘ μέσω του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου σχεδίασε τα προγράμματα σπουδών (ΔΕΠΠΣ- ΑΠΣ) για όλα τα αντικείμενα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, τα οποία τέθηκαν σε εφαρμογή το 2003 και είναι σε ισχύ μέχρι σήμερα (ΦΕΚ τ. Β', αρ. φ. 303, 304, 13 Μαρτίου 2003). Το ΔΕΠΠΣ και το ΑΠΣ αποτελούν την πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος να διαμορφώσει ένα ενιαίο πλαίσιο προγράμματος σπουδών για την υποχρεωτική εκπαίδευση, με βάση το οποίο καθορίστηκαν οι αρχές και η δομή των επιμέρους γνωστικών αντικειμένων. Σύμφωνα με το ίδιο πρότυπο εκπονήθηκε το πρόγραμμα σπουδών του ελληνικού παραδοσιακού χορού και γράφηκαν τα πρώτα εγχειρίδια για το αντικείμενο της φυσικής αγωγής, στις θεματικές ενότητες του οποίου είναι ενταγμένος ο χορός. Επιδίωξη των σύγχρονων προγραμμάτων σπουδών αποτελεί η ενναιοποίηση της γνώσης μέσα από τη διεπιστημονική ή διαθεματική προσέγγιση. Τόσο η διαθεματική όσο και η ενναιοποιημένη προσέγγιση της γνώσης

αναπτύχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες ως απάντηση στα νέα δεδομένα που έχουν παρουσιαστεί στο σύγχρονο περιβάλλον και στο πλαίσιο μιας υπερπροσφοράς γνώσεων και πληροφοριών (Ματσαγγούρας 2002). Σχετικά με την αλλαγή στη μορφή παροχής της γνώσης διατυπώνονται επιχειρήματα από διάφορους επιστημονικούς χώρους: η επιστημολογία υποστηρίζει ότι η γνώση αποκτά πραγματικό νόημα όταν προσφέρεται κυρίως μέσα από την ολιστική, ενιαιοποιημένη και διεπιστημονική μορφή: η ψυχολογία θεωρεί ότι το παιδί πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ολότητα, η παιδαγωγική πρεσβεύει ότι οι διαθεματικές, συνεργατικές και αποκαλυπτικές διδακτικές μεθοδολογίες προετοιμάζουν το άτομο καλύτερα για τη σημερινή πολύπλοκη πραγματικότητα.

Τα ισχύοντα Προγράμματα Σπουδών, όπως και τα προηγούμενα, βασίζονται στην αυτοτελή διδασκαλία των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων, το δε πλαίσιο τους θεωρείται ανοιχτό, παρέχοντας περιθώρια αυτονομίας στον εκπαιδευτικό, σύμφωνα με την άποψη των υπευθύνων του σχεδιασμού τους (Μακρή- Μπότσαρη, 2006). Στοχεύουν στη διασύνδεση της γνώσης τόσο στον οριζόντιο όσο και στον κάθετο άξονα. Ειδικότερα, ο κάθετος άξονας αφορά τη σπειροειδή διάταξη της ύλης από τάξη σε τάξη και από βαθμίδα σε βαθμίδα, ενώ με τον οριζόντιο άξονα επιχειρείται η διασύνδεση των επιμέρους ΑΠΣ και η επεξεργασία θεμάτων από πολλές οπτικές γωνίες, ώστε να φωτίζονται πολυπρισματικά και να αναδεικνύονται η γνώση και η σχέση της με την πραγματικότητα. Όπως σημειώνεται στο σχετικό ΦΕΚ, η παραπάνω προσέγγιση της γνώσης ονομάζεται «διαθεματική», θεωρείται όρος ποιο ευρύς από τη «διεπιστημονικότητα» και συνιστά βασική επιλογή των νέων προγραμμάτων σπουδών (ΦΕΚ τ. Β', αρ. φ. 304, 13 Μαρτίου 2003, σ.4367). Στα ισχύοντα προγράμματα σπουδών, η υλοποίηση της διαθεματικής προσέγγισης προτείνεται να γίνεται μέσα από ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες που αποτελούν βασικούς κρόκους οριζόντιας διασύνδεσης των μαθημάτων. Οι έννοιες αυτές διευκολύνουν τη διάχυση της διαθεματικότητας στο κείμενο των σχολικών βιβλίων και χρησιμοποιούνται για διαθεματικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στο τέλος κάθε θεματικής ενότητας καταλαμβάνοντας το 10% του αντίστοιχου διδακτικού χρόνου. Οι προτεινόμενες ενδεικτικές έννοιες είναι οι εξής: Αλληλεπίδραση, Διάσταση, Επικοινωνία, Μεταβολή, Μονάδα-Σύνολο, Ομοιότητα- Διαφορά, Πολιτισμός, Σύστημα (ΦΕΚ. Τ. Β', αρ. φ. 304, 13 Μαρτίου 2003, σ. 4368).

Η δομή των ΔΕΠΠΣ και των ΑΠΣ περιλαμβάνει:

- α) Γενικούς σκοπούς της διδασκαλίας κάθε επιμέρους γνωστικού αντικειμένου.
- β) Άξονες του γνωστικού περιεχομένου (ΑΠΣ)
- γ) Θεμελιώδεις διαθεματικές έννοιες (ενδεικτικές) που διαχέονται στα σχολικά εγχειρίδια.
- δ) Θεματικές ενότητες, ενδεικτικές δραστηριότητες και προτεινόμενα σχέδια εργασίας σε κάθε τάξη.

Όπως προαναφέρθηκε, το αντικείμενο του ΕΠΧ αποτελεί επιμέρους γνωστικό αντικείμενο του μαθήματος της ΦΑ για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο. Στο ΠΣ (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ) της ΦΑ για την υποχρεωτική εκπαίδευση είναι αφιερωμένες συνολικά 25 σελίδες και ακολουθείται ο ίδιος τρόπος παρουσίασης που έχει επιλεγεί για όλα τα μαθήματα.

-Το ΔΕΠΠΣ ξεκινά με το σκοπό της διδασκαλίας του μαθήματος και ακολουθούν σε τέσσερις κάθετες στήλες τα εξής:

- α) Η κάθε βαθμίδα χωρίζεται σε τρία επίπεδα και στο κάθε επίπεδο αντιστοιχούν: δύο τάξεις για το δημοτικό σχολείο (Α' & Β', Γ' & Δ', Ε' & ΣΤ') και μία τάξη (Α', Β', Γ') για το γυμνάσιο.
- β) Οι άξονες γνωστικού περιεχομένου.
- γ) Οι γενικοί στόχοι (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες).
- δ) Οι ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης.

-Το ΑΠΣ της ΦΑ είναι διαρθρωμένο σε κύκλους των δύο τάξεων (Α' & Β', Γ' & Δ', Ε' & ΣΤ') για το δημοτικό σχολείο, και ανά τάξη (Α', Β', Γ') για το γυμνάσιο, αναπτύσσεται δε σε τρεις κάθετες στήλες ως εξής:

α) Οι στόχοι.

β) Οι θεματικές ενότητες και ο διατιθέμενος χρόνος.

γ) Οι ενδεικτικές δραστηριότητες (ΦΕΚ. Τ. Β', αρ. φύλλου 304, 13 Μαρτίου 2003, σελ. 4281-4304).

Η κριτική επισκόπηση του ΠΣ του ΕΠΧ εστιάζει στις δύο σημαντικότερες διαστάσεις του και αφορά τις κατηγορίες: α) «Σκοποθεσία» και β) «Περιεχόμενα- Διδακτέα ύλη», ενώ για την κατηγορία «Διδακτικές μεθοδολογίες» υπάρχουν οι αντίστοιχες αναφορές. Στην κατηγορία «Σκοποθεσία αντιστοιχούν ο «σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος», οι «γενικοί στόχοι(γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες)», όπως αναφέρονται στο ΔΕΠΠΣ, και οι «ειδικοί σκοποί» και «στόχοι», όπως αναφέρονται στο ΑΠΣ. Στην κατηγορία «Περιεχόμενα- Διδακτέα ύλη» αντιστοιχούν «οι άξονες γνωστικού περιεχομένου» και «οι ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης», όπως αναφέρονται στο ΔΕΠΠΣ, και οι «θεματικές ενότητες(διατιθέμενος χρόνος)», όπως αναφέρονται στο ΑΠΣ. Εκτός των παραπάνω κατηγοριών, αναφορές θα γίνουν σε μια επιπλέον κατηγορία που είναι η «Εθνική Ταυτότητα». Όπως προέκυψε από τη μελέτη της ιστορικής αναδρομής, ο στόχος της συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας των νέων πολιτών μέσω της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ασκεί διαχρονικά σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση των στόχων και των περιεχομένων του αντικειμένου του ΕΠΧ(Γκαρτζονίκια- Κώτσικα 2009). Η προτεινόμενη κατηγοριοποίηση προσφέρεται επίσης για συσχετίσεις του ΠΣ με το περιεχόμενο των διδακτικών εγχειριδίων, ενώ παρέχει τη δυνατότητα να εντοπιστούν τα νέα στοιχεία που εισάγονται, ή σημαντικά στοιχεία τα οποία έχουν παραληφθεί, οπότε θα στοιχειοθετηθεί το φαινόμενο της αντιστοιχίας ή αναντιστοιχίας μεταξύ των δύο. Από την κριτική ανάλυση του περιεχομένου των παραπάνω κατηγοριών που έχει γίνει σε προηγούμενη εργασία, και της οποίας τα συμπερασματικά σχόλια θα μεταφερθούν εδώ, προκύπτουν όλα εκείνα τα στοιχεία που «φωτίζουν» τη θέση του αντικειμένου του ΕΠΧ στην υποχρεωτική εκπαίδευση σήμερα, όπως αυτή αποτυπώνεται στο επιδιωκόμενο ΠΣ.

Ως προς τους σκοπούς και τους στόχους του ΕΠΧ στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση βλέπουμε ότι το περιεχόμενο της «σκοποθεσίας» ενός μαθήματος απορρέει από τους γενικούς σκοπούς της εκπαίδευσης, που συνδέονται με το ευρύτερο ιδεολογικό, φιλοσοφικό και κοινωνιολογικό υπόβαθρο μιας χώρας και εκφράζουν την εκπαιδευτική της πολιτική (Φλουρής 1983, Φλουρής & Πασιάς 2004). Οι σκοποί και οι στόχοι επιδιώκουν να κατευθύνουν τις διδακτικές ενέργειες προς συγκεκριμένα μαθησιακά αποτελέσματα. Αν και διαφέρουν ως προς το επίπεδο γενικότητας και αφαίρεσης, πολλές φορές χρησιμοποιούνται με την ίδια σημασία. Οι σκοποί είναι συνήθως γενικές δηλώσεις επιδιώξεων και προθέσεων, ενώ οι στόχοι αποτελούν συγκεκριμενοποιήσεις των γενικών σκοπών και βάση για τις επιλογές του περιεχομένου των εκπαιδευτικών μέσων και πρακτικών. Στα ΠΣ της υποχρεωτικής εκπαίδευσης οι σκοποί και οι στόχοι αναπτύσσονται σε τέσσερα επίπεδα. Τα δύο πρώτα επίπεδα περιέχονται στο ΔΕΠΠΣ και τα άλλα δύο στο ΑΠΣ κάθε μαθήματος και είναι τα εξής:

α) Ο σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος αποτελεί το πρώτο επίπεδο και συνήθως περιγράφει τι επιδιώκει με τη διδασκαλία του.

β) Ακολουθούν οι γενικοί στόχοι του μαθήματος, όπου συγκεκριμενοποιούνται οι γνώσεις, οι δεξιότητες, οι στάσεις και οι αξίες με βάση τους άξονες γνωστικού περιεχομένου.

γ) Οι ειδικοί σκοποί του μαθήματος αναπτύσσονται στο τρίτο επίπεδο και περιγράφουν τις επιμέρους επιδιώξεις από τη διδασκαλία του γνωστικού αντικειμένου.

δ) Στο τελευταίο επίπεδο βρίσκονται οι στόχοι κάθε ενότητας, οι οποίοι περιγράφουν με ακρίβεια το «τι πρέπει» να μάθει ο μαθητής κατά τη διδασκαλία κάθε ενότητας και υποενότητας.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι τα τρία επίπεδα της σκοποθεσίας της ενότητας του ΕΠΧ συσχετίζονται σε ικανοποιητικό βαθμό μεταξύ τους, χωρίς ωστόσο να υπάρχει κλιμάκωση από το γενικό στο μερικό και το συγκεκριμένο, στοιχείο που προφανώς δημιουργεί δυσκολίες ως προς το «τι ακριβώς πρέπει» να διδάξει ο εκπαιδευτικός. Κατ' αυτό τον τρόπο χάνει το νόημα της η νέα προσέγγιση των τεσσάρων επιπέδων του ΠΣ που αναφέρεται στο ΔΕΠΠΣ και το ΑΠΣ.

Νέο στοιχείο σε σχέση με τα ΑΠ του 1990(γυμνάσιο) και 1995(δημοτικό) αποτελεί η προσθήκη του ΔΕΠΠΣ. Με τους επιμέρους γενικούς στόχους κάθε ενότητας του ΔΕΠΠΣ το γνωστικό αντικείμενο συνδέεται με τους ευρύτερους στόχους της εκπαίδευσης, όπως είναι η ανάπτυξη στάσεων και αξιών που άπτονται του πολιτισμικού κεφαλαίου της χώρας, η δε μεταφορά του στις επόμενες γενιές υλοποιείται μέσω του περιεχομένου των ΑΠ(Lawton 1996). Οι υπόλοιποι γενικοί στόχοι του ΔΕΠΠΣ ταυτίζονται με τους ειδικούς σκοπούς του αντικείμενου του προηγούμενου ΑΠ.

Δεύτερο νέο στοιχείο του ΑΠΣ είναι η παράθεση των στόχων κατά ενότητα και κατά κατηγορία στόχων (σωματικός, συναισθηματικός, γνωστικός τομέας). Οι στόχοι προέρχονται από ειδικότερους σκοπούς του μαθήματος του ΑΠ του 1995 για το δημοτικό και από τους επιμέρους στόχους του ΑΠ του 1990 για το γυμνάσιο, ενώ προστίθενται οι εξής στόχοι: «οι μαθητές να κατανοήσουν ότι ο χορός είναι πηγή και τρόπος ζωής» (Γ' & Δ, Ε' & ΣΤ' Δημοτικού), «να γνωρίσουν στοιχεία της λαϊκής παράδοσης του τόπου τους» (κοινός στόχος για το δημοτικό και το γυμνάσιο) και «να γνωρίσουν την ελληνική σκέψη και τον ελληνικό πολιτισμό»(Β', Γ' Γυμνασίου). Ο νέος κοινός στόχος για όλες τις τάξεις της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, «να γνωρίσουν στοιχεία της λαϊκής παράδοσης του τόπου τους», φαίνεται ότι αντικαθιστά τον προηγούμενο στόχο της «απόκτησης γνώσεων των λαογραφικών στοιχείων» του ΑΠ γυμνασίου του 1990(ΥΠΕΠΘ 1990:14-15, Αναλυτικά Προγράμματα Φυσικής Αγωγής Γυμνασίου και Λυκείου) και ουσιαστικά επαναφέρει παραπλήσιους στόχους, όπως «η διατήρηση συναφών εκδηλώσεων του λαϊκού πολιτισμού», από παλιότερα ΑΠ(ΦΕΚ. 35, Π.Δ. 91, 23 Μαρτίου 1984). Αξιοσημείωτο είναι ότι ο στόχος της «διατήρησης» της πολιτισμικής μας κληρονομιάς, που αποτελούσε ένα από τους ειδικούς σκοπούς του μαθήματος της ΦΑ σε όλα τα ΑΠ έως και εκείνα του 1990, αντικαθίσταται από τα ΑΠ του 1995 και μετά με το στόχο της απόκτησης «γνώσης» στοιχείων του ΕΠΧ και της πολιτισμικής παράδοσης (ΦΕΚ. 35, Π.Δ. 91, 23 Μαρτίου 1984). Η αντικατάσταση του όρου «διατήρηση» με τον όρο «γνώση» σηματοδοτεί μια σημαντική διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση του αντικείμενου του ΕΠΧ. Η έννοια της διατήρησης εμπεριέχει τη διαφύλαξη από τη φθορά του χρόνου, τη συνέχιση της κατοχής και τη συντήρηση, και μάλλον υποδηλώνει γνώση των διαφόρων στοιχείων του αντικείμενου που επιβάλλεται να συντηρηθούν μέσω της διδασκαλίας τους στο σχολείο. Η έννοια της γνώσης εμπεριέχει την παροχή πληροφοριών για το αντικείμενο που θεωρούνται σημαντικές και πρέπει να αποκτηθούν μέσω της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Μπαμπινιώτης 1998). Θα είχε ενδιαφέρον η διερεύνηση της αλλαγής στη χρήση των όρων, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν έγινε με βάση κάποια κριτήρια ή ήταν μια τυχαία επιλογή.

Από την ανάλυση του περιεχομένου της «σκοποθεσίας», με άξονα προβληματισμού το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, επισημαίνουμε ότι είναι ένα μοντέλο ΑΠ ΦΑ εστιασμένο στην ανάπτυξη κινητικών δεξιοτήτων, όπως σαφώς ορίζεται στον σκοπό του μαθήματος. Σύμφωνα με τον Arnold, η ευχαρίστηση, η υγεία, η γνώση και οι δεξιότητες αποτελούν τις σημαντικότερες παραμέτρους ενός ΑΠ ΦΑ που βασίζεται στο μοντέλο της

εκπαίδευσης στην κίνηση (Arnold 1991: 68-74). Στο μοντέλο αυτό ο χορός αποτελεί μέρος ενός συνόλου ποικίλων κινητικών δραστηριοτήτων και διδάσκεται με διάφορες μορφές, με επικρατέστερη αυτή των λαϊκών χορών. Επιγραμματικά θα λέγαμε ότι το ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ ακολουθεί ένα μοντέλο ανάπτυξης ΑΠ ΦΑ βασισμένο σε στόχους. Αντλεί από διάφορες ιδεολογίες ΑΠ, αλλά κυρίως από την ακαδημαϊκή, την ιδεολογία της κοινωνικής αποτελεσματικότητας και τη θεωρία της μελέτης του παιδιού. Ειδικότερα για το αντικείμενο του χορού, όπως προκύπτει από την ανάλυση της σκοποθεσίας δεν ακολουθείται ένα συγκεκριμένο μοντέλο δόμησης ΑΠ χορού. Το ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ του χορού ακολουθεί το μοντέλο σκοπών και στόχων, και είναι προσανατολισμένο στην ανάπτυξη κινητικών δεξιοτήτων, όπως και το πρόγραμμα σπουδών ΦΑ, στο οποίο είναι ενταγμένο. Αντλεί κυρίως από το τεχνικό και το συνδυαστικό μοντέλο προγράμματος σπουδών χορού στην εκπαίδευση. Η αποσύνδεση σε επίπεδο στόχων του ΑΠΣ από το μοντέλο διαδικασίας αποδυναμώνει τις δυνατότητες που παρέχει το μοντέλο αυτό για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας, της φαντασίας, της κριτικής σκέψης και της προσωπικής απελευθέρωσης των παιδιών, ιδιαίτερα στις χαμηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

2.4.13 ΦΕΚ 804/9-6-2010, ο Χορός ως αυτόνομο μάθημα στα σχολεία ΕΑΕΠ.

Από οικονομικής άποψης παρόλο που δεν έχουμε υψηλά ποσοστά χρηματοδότησης στο χώρο της παιδείας ούτε τις ανάλογες προσλήψεις, έχουμε μια θεσμική αλλαγή για το μάθημα του Χορού στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, όπου για πρώτη φορά εισάγεται ως αυτόνομο και υποχρεωτικό μάθημα στα δημοτικά σχολεία με Ενιαίο Αναμορφωμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα (ΕΑΕΠ), των οποίων η λήξη του υποχρεωτικού ωραρίου ορίζεται στις 14:00. Με βάση το υπ. Αριθ. ΦΕΚ 804/9-6-2010, ορίζεται ότι οι ώρες του μαθήματος της ΦΑ είναι τέσσερις για τις τάξεις Α'-Δ', εκ των οποίων η μία διδακτική ώρα θα διατίθεται για «Χορούς».

2.4.14 Υπ. Απόφαση Φ.12/879/88413/Γ1: Διδασκαλία-πρόγραμμα σπουδών των νέων διδακτικών αντικειμένων που θα εισαχθούν στα ολοήμερα δημοτικά σχολεία που θα λειτουργήσουν με Ενιαίο Αναμορφωμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα (ΕΑΕΠ)-επανεξέταση & επικαιροποίηση των Αναλυτικών Προγραμμάτων και οδηγιών για τα διδακτικά αντικείμενα του ολοήμερου προγράμματος. ΦΕΚ 1139 28-7-2010.

Νέα διδακτικά αντικείμενα εισάγονται στο ολοήμερο δημοτικό σχολείο με το υπ' αριθ. ΦΕΚ 1139/28-7-2010, τα οποία θα λειτουργήσουν με τη μορφή των ΕΑΕΠ, και τα ΑΠ με τις οδηγίες για τα διδακτικά αντικείμενα του ολοήμερου προγράμματος επανεξετάζονται και γίνονται πιο επίκαιρα. Το βασικό πλαίσιο του μαθήματος της ΦΑ συνεχίζεται με όσα είχαν οριστεί στα ΔΕΠΠΣ και στο ΑΠΣ του 2003. Όσον αφορά τους επιμέρους στόχους έχουμε ενοποίηση της μουσικοκινητικής αγωγής με τους ΕΠΧ, με βασικούς άξονες να είναι οι εξής: α) ΕΠΧ και μουσικοκινητική αγωγή με δρώμενα, παιχνιδιοτράγουδα κλπ., β) λαϊκοί χοροί και παιχνίδια από άλλες χώρες- λαμβάνοντας υπόψη ότι στο πολυπολιτισμικό σχολείο οι γνώσεις και οι εμπειρίες των μαθητών από διαφορετικά περιβάλλοντα μπορούν να αξιοποιηθούν γ) σύγχρονες μορφές χορευτικής έκφρασης. Κύρια ο επιμέρους αυτός στόχος αφορά τις τάξεις Γ', Δ' και περιλαμβάνει την προετοιμασία παραστάσεων-εκδηλώσεων και τη διδασκαλία δημοφιλών χορών. Στόχος η συμμετοχή όλων των μαθητών στις σχολικές γιορτές μιας και αποτελούν μέρος της σχολικής ζωής. Προτείνεται η επιλογή μεθόδου από το βιβλίο του εκπαιδευτικού και ενθαρρύνεται η διαθεματική προσέγγιση. Ακολουθεί η ενδεικτική κατανομή των ωρών ανά θεματική ενότητα (ΦΕΚ 1139/28/07/2010). Ισχύει το βασικό πλαίσιο του μαθήματος ΦΑ όπως έχει οριστεί στα ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ, με τη διαφορά ότι στα σχολεία ΕΑΕΠ ο χορός αποτελεί πλέον αυτόνομο μάθημα στο υποχρεωτικό ωράριο για τους

μαθητές της σχολικής μονάδας, χωρίς όμως να υπάρχει υποστηρικτικό υλικό όσον αφορά τον χορό στα ΕΑΕΠ.

2.4.15 Υπ. Απόφαση 8561/Δ2/2015: Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Φυσική Αγωγή» της Α,Β,Γ τάξης Γενικού Λυκείου. ΦΕΚ 197/23-1-2015, τεύχος Β΄.

Σύμφωνα με το παραπάνω ΦΕΚ ως κύριος σκοπός της ΦΑ στο Λύκειο ορίζεται η «δια βίου άσκηση για υγεία και ποιότητα ζωής», με συνέπεια το ΠΣ για την ΦΑ στο Λύκειο να διαμορφώνεται σύμφωνα με το εννοιολογικό περιεχόμενο του σκοπού αυτού. Η έμφαση του σκοπού στην προαγωγή της υγείας, στο «ευ ζην», στην συστηματική συμμετοχή σε αθλητική δραστηριότητα καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής. Ο σκοπός αυτός καθορίζει τη φιλοσοφία του μαθήματος, τους επιμέρους σκοπούς, τα παραδείγματα για την υλοποίηση του ΠΣ καθώς και τους δείκτες επίτευξης για την αξιολόγηση του μαθητή. Οι επιμέρους σκοποί, που συνδέονται αρμονικά με τον κύριο σκοπό της ΦΑ και τον υποστηρίζουν, εκφράζονται με βάση τις προσδοκίες σχετικά με το τι περιμένουμε ότι θα έχει μάθει ή θα έχει πετύχει ένα άτομο που έχει διδαχθεί ΦΑ στις τρεις τελευταίες τάξεις του σχολείου. Κάθε επιμέρους σκοπός μπορεί να αναλυθεί περαιτέρω σε υποσκοπούς. Οι επιμέρους σκοποί και οι υποσκοποί απαντούν στο ερώτημα «Τι είναι αυτό που αξίζει να έχουν μάθει όλοι οι μαθητές/μαθήτριες όταν αποφοιτήσουν από το Λύκειο ως αποτέλεσμα της διδασκαλίας». Ο κάθε υποσκοπός (π.χ. 1.1, 1.2 κτλ), συνδέεται άμεσα με τον αντίστοιχο επιμέρους σκοπό και θα αναλυθεί περαιτέρω με συγκεκριμένη μεθοδολογία, πρακτικές υποδείξεις και παραδείγματα ανά τάξη, τόσο στο Π.Σ αλλά ιδιαίτερα στον Οδηγό Εκπαιδευτικού για τη ΦΑ στο Λύκειο. Είναι σημαντικό να σημειωθεί εδώ ότι, όσο περισσότερο προχωρά κανείς στην ανάλυση του κεντρικού σκοπού ή ενός επιμέρους σκοπού, μπορεί να καταλήξει σε μια πληθώρα υποσκοπών που δεν θα έχει κάποιο νόημα τελικά στην πράξη. Αυτό σημαίνει ότι στο παρόν ΠΣ έγινε επιλογή συγκεκριμένων υποσκοπών προς ανάπτυξη, ενώ, ενδεικτικά, για κάθε επιμέρους σκοπό δίνεται ένα επιπλέον παράδειγμα υποσκοπού προκειμένου να γίνει καλύτερα κατανοητό το παραπάνω [ο τελευταίος υποσκοπός σε κάθε επιμέρους σκοπό, ήτοι 1.3, 2.5, 3.4, 4.5, στον παρακάτω πίνακα (ΦΕΚ 197/23-1-2015:3207-3208)]. Επίσης, η αρίθμηση των υποσκοπών εντός κάθε επιμέρους σκοπού δεν είναι τυχαία, αλλά έγινε με βάση τις προτεραιότητες που κάποιος θέτει εντός ενός πλαισίου που ορίζεται από τον επιμέρους σκοπό. Αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, ότι η επίτευξη σε θέματα που αφορούν τον υποσκοπό 2.1 προηγούνται από αυτά του υποσκοπού 2.2 κ.ο.κ. Επίσης, σημαίνει ότι όταν ο εκπαιδευτικός κρίνει ότι η επίτευξη ενός υποσκοπού είναι σε ικανοποιητικό επίπεδο για όλους τους μαθητές, μπορεί να αυξήσει τη δυσκολία επιδιώκοντας την επίτευξη του επόμενου υποσκοπού. Στην πράξη μπορεί κάποιος να συνδυάσει υποσκοπούς από διαφορετικούς επιμέρους σκοπούς και τέτοια παραδείγματα δίνονται στον Οδηγό Εκπαιδευτικού για τη ΦΑ στο Λύκειο. Στους παρακάτω πίνακες περιγράφονται α) οι τέσσερις επιμέρους σκοποί με βάση τη δια βίου άσκηση για υγεία, β) οι αντίστοιχοι υποσκοποί που προτείνονται ενδεικτικά και γ) ενδεικτικά θέματα και δραστηριότητες (ΦΕΚ 197/23-1-2015:3209-3223).

2.4.16 Υπ. Απόφαση Φ.12/657/70691/Δ1/26-4-2016: Ωρολόγιο πρόγραμμα ενιαίου τύπου Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου. ΦΕΚ 1324/11-5-2016.

Με την έκδοση του υπ' αριθ. ΦΕΚ 1324/11-5-2016 έχουμε καθετοποίηση στην λειτουργία του ολοήμερου δημοτικού σχολείου με ενιαίο τύπο ολοήμερου ΔΣ σε όλα τα σχολεία της χώρας. Με αλλαγές στο διδακτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα. Με βάση το νέο πρόγραμμα το μάθημα της ΦΑ θα διδάσκεται στο εξής τρεις ώρες τη βδομάδα για τις τάξεις Α΄,Β΄,Γ΄,Δ΄ Δημοτικού και δύο ώρες τη βδομάδα για τις Ε΄,ΣΤ΄ τάξεις. Ο χορός σταματά να αποτελεί

αυτόνομο διδακτικό αντικείμενο, αλλά διδάσκεται στα πλαίσια του μαθήματος της ΦΑ(ΦΕΚ 1324/11-5-2016). Δηλαδή έχουμε μια επαναφορά στο υπ' αριθ. ΦΕΚ 304/13-3-2003.

2.5 ΣΥΝΟΨΗ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ .

Όσον αφορά το περιεχόμενο του ΑΠ του Γυμνασίου 1990 και του Δημοτικού του 1995, και σε συσχέτιση με αυτό προηγούμενων ΑΠ, παρατηρούμε ότι ο γενικός σκοπός της φυσικής αγωγής και οι επιμέρους στόχοι παραμένουν οι ίδιοι που ήταν και στα ΑΠ του 1977 και 1984, ενώ ο κινητικός- εκφραστικός στόχος αναδεικνύεται ως πρώτη προτεραιότητα. Η μεγάλη έμφαση που δίνεται στην απόκτηση κινητικών δεξιοτήτων, καθώς επίσης η ασάφεια και η γενικότητα που παρατηρούνται στη διατύπωση όλων των υπολοίπων στόχων δυσκολεύουν την επίτευξη τους, αφού δεν προτείνονται συγκεκριμένες δραστηριότητες για την υλοποίησή τους, παρά μόνο η εκμάθηση των τεχνικών στοιχείων των διαφόρων αντικειμένων. Κατ' αυτό τον τρόπο όλοι οι υπόλοιποι στόχοι πέραν του κινητικού θεωρείται ότι προκύπτουν αυτομάτως από τη συμμετοχή των παιδιών στις διάφορες κινητικές δραστηριότητες.

Ειδικότερα για το αντικείμενο του παραδοσιακού χορού επισημαίνουμε:

1) Όπως και στα προηγούμενα ΑΠ, η διδασκαλία του ΕΠΧ στοχεύει στην απόκτηση γνώσεων από την πολιτισμική λαϊκή κληρονομιά, στόχος που θεωρείται ότι επιτυγχάνεται με τη διδασκαλία στοιχείων λαϊκής κίνησης και στοιχείων λαογραφίας ως δύο διακριτών ενοτήτων. Αν και ο χορός ορίζεται ως «γνωστική- κινητική μορφή», η έμφαση δίνεται στην εκμάθηση των τεχνικών στοιχείων συγκεκριμένων χορών, τα οποία είναι και τα μόνα που αξιολογούνται στο τέλος του τριμήνου, ενώ δεν είναι σαφές με βάση ποια κριτήρια γίνεται η αξιολόγηση και αν αυτό ενισχύει τη διαδικασία της μάθησης. Η υποχρεωτική αξιολόγηση των δύο χορών, που αναφέρονται και σε αυτό το πρόγραμμα ως «Πανελλήνιοι»(Καλαματιανός και Τσάμικος), ενισχύει τη στόχευση στην πολιτισμική ενοποιητική διαδικασία, επιδίωξη που υποβοηθείται από το 2000 με την καθιέρωση του θεσμού των πανελληνίων μαθητικών αγώνων ελληνικού παραδοσιακού χορού (Γκαρτζονίκα 2008β).

2) Η καινοτομία που εισάγεται με το αναλυτικό πρόγραμμα του 1990, και αφορά τη διδασκαλία στοιχείων λαογραφίας, δεν βοηθά στην ένταξη των χορών στο κοινωνικό πολιτισμικό τους πλαίσιο. Οι χοροί παρουσιάζονται αποσυνδεδεμένοι από οποιοδήποτε κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο, δεν συνδέονται με τοπικούς πολιτισμούς, εθνό-πολιτισμικές ομάδες και κοινωνικές περιστάσεις (ήθη και έθιμα), ενώ από την άλλη, αναφέρονται στοιχεία που παραπέμπουν στη σύνδεση των χορών με την αρχαιότητα στηριζόμενα σε «αυθαίρετα» επιχειρήματα. Τα λαογραφικά στοιχεία είναι πληροφορίες από τους διάφορους οδηγούς χορού που έχουν κυκλοφορήσει κατά καιρούς, συνιστούν πεπαλαιωμένη και μη έγκυρη γνώση, ενώ η νέα γνώση, η οποία είχε ήδη παραχθεί με τις πρώτες διατριβές που είχαν εκπονηθεί, και τις άλλες μελέτες, δεν εντάσσεται στην εκπαίδευση, αντίθετα αναπαράγεται προηγούμενο υλικό το οποίο η έρευνα είχε απορρίψει (Γκαρτζονίκα-Κώτσικα 2009).

3) Επισημαίνεται η απουσία παιδαγωγικών επιχειρημάτων τα οποία θα δικαιολογούσαν την ένταξη των συγκεκριμένων χορών στα αναλυτικά προγράμματα, τον επιμερισμό τους ανά τάξη και τις οδηγίες διδασκαλίας που προτείνονται. Αν και από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, με την επίδραση επιστημονικών κλάδων όπως η ανθρωπολογία, η ψυχολογία, η φιλοσοφία κ.ά., και την ανάπτυξη των σπουδών του χορού, έχει αυξηθεί η γνώση για το αντικείμενο του χορού στην εκπαίδευση, αυτό δεν φαίνεται να επηρεάζει το ΑΠ του ΕΠΧ. Τα ΑΠ του 1990 και 1995, όπως και τα προηγούμενα, είναι προσηλωμένα στην παροχή γνώσης που σχετίζεται με την εκμάθηση κυρίως των κινητικών στοιχείων του χορού με τη

χρήση παραδοσιακών διδακτικών μεθόδων, και όχι με την ανάπτυξη άλλων δεξιοτήτων (Γκαρτζονίκα-Κώτσικα 2009).

4)Οι σημαντικότερες καινοτομίες εισάγονται με το ΑΠ του 1995 για το δημοτικό. Η πρώτη είναι η πρόταση για την για την αξιοποίηση της τριμερούς ενότητας στη διδασκαλία του ΕΠΧ, δηλαδή ως κίνηση, λόγος και μουσική. Η δεύτερη καινοτομία είναι ότι το 1997 γράφεται για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση βιβλίο ΦΑ για τον διδάσκοντα, το οποίο περιλαμβάνει και ενότητα για το αντικείμενο του ΕΠΧ. Θεσμική τομή αποτελεί η πρόταση- που εμπεριέχεται όμως στο πρόγραμμα του ολοήμερου σχολείου- για την διδασκαλία και άλλων ειδών χορού στο σχολείο πέραν του ΕΠΧ καθώς και η διδασκαλία του μέσα από διαθεματικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις.

Το 2003 έχουμε την ένταξη στην εκπαιδευτική διαδικασία του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών και των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ) για όλα τα αντικείμενα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, με βάση τα οποία γράφτηκαν αργότερα τα διδακτικά εγχειρίδια που ισχύουν και σήμερα στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Το ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ, του αντικειμένου του ΕΠΧ αποτελεί συνέχεια των προηγούμενων αναλυτικών προγραμμάτων και συσχετίζεται με τους γενικότερους στόχους της εκπαίδευσης. Τα επιμέρους επίπεδα της σκοποθεσίας είναι επίσης αλληλένδετα μεταξύ τους, αν και παρατηρήθηκε αδυναμία εξειδίκευσης των γενικών στόχων σε ειδικούς στόχους της ενότητας του χορού. Καλύπτουν και τις τρεις κατηγορίες της ταξινόμησης διδακτικών στόχων, με την επισήμανση ότι υπερτερούν οι στόχοι του γνωστικού τομέα.

Με την υιοθέτηση του ΔΕΠΠΣ, διαφαίνεται η πρόθεση των συντακτών για εκσυγχρονισμό των προγραμμάτων σπουδών μέσω της διαθεματικότητας, στόχευση που συμπαρέσυρε και το ΑΠΣ, του μαθήματος της ΦΑ. Η διαθεματικότητα, μολονότι αποτελεί τη βασική καινοτομία των ΠΣ, δεν αναφέρεται στο σκοπό, στους επιμέρους στόχους και στις ΘΕ του ΑΠΣ, του αντικειμένου που ταυτίζονται με αυτά των προηγούμενων ΑΠ. Η προσθήκη του ΔΕΠΠΣ, συνέβαλε στον εμπλουτισμό του περιεχομένου της σκοποθεσίας, κυρίως όσον αφορά τις επιδιώξεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας. Ωστόσο, η μη ενιαιοποίηση των δύο περιεχομένων της στοχοθεσίας (ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ), καθώς και η αδυναμία συγκεκριμενοποίησης και περαιτέρω εξειδίκευσης των στόχων του ΔΕΠΠΣ, σε στόχους του ΑΠΣ, δημιουργούν δυσκολίες στην καθοδήγηση των εκπαιδευτικών και τελικά στην υλοποίηση των στόχων. Επιπλέον, η μη διαφοροποίηση στα γνωστικά περιεχόμενα, τη διδακτική μεθοδολογία και τους τρόπους αξιολόγησης, που ταυτίζονται με τα προηγούμενα ΑΠ, συνιστούν στοιχεία που εγείρουν προβληματισμό για το κατά πόσο το «νέο» ΠΣ είναι διαθεματικό. Γενικότερα, το ισχύον ΠΣ δεν ενσωματώνει στόχους που θα καθιστούσαν το αντικείμενο του χορού ένα πολύπλευρο εκπαιδευτικό μέσω, όπως επιτάσσουν οι νέες αντιλήψεις για τον χορό στην εκπαίδευση και οι ανάγκες του σύγχρονου σχολείου (Γκαρτζονίκα- Κώτσικα 2009).

Το περιεχόμενο και η διδακτέα ύλη των ΠΣ του ΕΠΧ δεν έχουν εκσυγχρονιστεί ως προς την επιλογή, τη δόμηση και τους τρόπους παρουσίασης της προσφερόμενης γνώσης. Το βασικό μέρος καλύπτουν οι θεματικές ενότητες που σε μεγάλο ποσοστό αντλούν από τα περιεχόμενα των ΑΠ του 1990 (γυμνασίου) και του 1995(δημοτικό), αν και οι συντάκτες υποστηρίζουν ότι διακρίνονται για τις καινοτόμες αλλαγές που προτείνουν. Η καινοτομία εντοπίζεται στην προσθήκη των διαθεματικών εννοιών και των διαθεματικών σχεδίων εργασίας, και όχι στους προτεινόμενους χορούς που ταυτίζονται απόλυτα με τα προηγούμενα ΑΠ. Με το ισχύον ΑΠ η καλλιέργεια της τοπικής χορευτικής παράδοσης αναβαθμίστηκε σε πρωταρχική επιδίωξη για το δημοτικό σχολείο, αλλά δεν εμπεριέχονται μεθοδολογικές υποδείξεις για την εκπλήρωση αυτής της στόχευσης στο ΠΣ, διαπίστωση που προβληματίζει σε σχέση με τη δυνατότητα υλοποίησης της, ενώ αντανακλά και τη σημαντική καθυστέρηση που

παρατηρείται γενικότερα στη μελέτη του αντικειμένου του χορού στην εκπαίδευση στη χώρα μας (Γκαρτζονίκια- Κώτσικα 2009).

Το σημαντικό θέμα της επιλογής των χορών που περιλήφθηκαν στο ΠΣ, συνδέεται με ασαφή και αόριστα κριτήρια, κι όχι με παιδαγωγικά κριτήρια ή με τις ανάγκες των μαθητών και την επίτευξη των στόχων. Ουσιαστικά για μια χρονική περίοδο εκατό περίπου ετών δεν υπάρχουν διαφοροποιήσεις στον βασικό κορμό της διδακτέας ύλης. Από την αρχική ένταξη του χορού στο δημόσιο σχολείο, κάποιοι λαϊκοί χοροί αναγορεύθηκαν σε «εθνικούς» και «πανελλήνιους», μεταλλάσσοντας ταυτόχρονα τα χαρακτηριστικά και το περιεχόμενο τους, και αποτέλεσαν τη διδακτέα ύλη, η οποία με προσθαφαιρέσεις εξακολουθεί να διδάσκεται μέχρι σήμερα. Με άλλα λόγια, ορισμένοι χοροί επενδύθηκαν με «εθνική» αξία, η οποία είναι υπεράνω οποιασδήποτε γνωστικής ή άλλης αξίας και επομένως είναι διαχρονική, λαμβάνοντας με βάση αυτό το κριτήριο, μια ακλόνητη θέση στο εκάστοτε ΑΠ του χορού (Γκαρτζονίκια- Κώτσικα 2009, Γκαρτζονίκια 2012).

Όσον αφορά τη διάκριση του μοντέλου σχεδιασμού ΑΠ που ακολουθείται, δεν ανιχνεύεται κάποιο συγκεκριμένο μοντέλο ΠΣ χορού, αν και υπάρχουν στοιχεία που παραπέμπουν στο τεχνικό και το συνδυαστικό μοντέλο. Ξεκάθαρο είναι ότι αποτελεί ένα ΠΣ ενταγμένο στο μοντέλο των σκοπών και στόχων και στην ανάπτυξη κινητικών δεξιοτήτων, όπως και το αντίστοιχο ΠΣ, ΦΑ στο οποίο είναι ενταγμένο.

Ο διαχρονικός στόχος της συγκρότησης της εθνικής ελληνικής ταυτότητας των νέων πολιτών μέσω της εκπαίδευσης αποτελεί μέλημα και του σημερινού ΠΣ, αν και συμπορεύεται πλέον με την επιδίωξη της καλλιέργειας του Ευρωπαίου πολίτη και του πολίτη του κόσμου. Η προσέγγιση του χορού ως συνισταμένη τριών στοιχείων –της κίνησης, του ρυθμού, και του τραγουδιού- συντελεί στη μεταφορά, μέσω του σχολείου, ενός σημαντικού μέρους του πολιτισμικού κεφαλαίου της χώρας, η δε διδασκαλία του στρέφεται γύρω από το παγιωμένο δίπολο «πανελλήνιοι – τοπικοί χοροί», το περιεχόμενο του οποίου αποκρυσταλλώθηκε τη δεκαετία του 1960.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η περιφρούρηση της εθνικής πολιτισμικής ιδιαιτερότητας είναι θεσμικά κατοχυρωμένη, υλοποιείται δε μέσω των περιεχομένων τόσο του ΑΠΣ, όσο και του ΔΕΠΠΣ. Για το δημοτικό προηγείται η διδασκαλία των χορών σε «τοπικό» επίπεδο και έπεται το «εθνικό». Αντίθετα για το γυμνάσιο, στις θεματικές ενότητες αναφέρονται πρώτα οι όροι «πανελλήνιοι» και μετά «τοπικοί» χοροί (ΦΕΚ. τ. Β', αρ.φύλ. 304, 13 Μαρτίου 2003, σσ. 4299-4304), χωρίς να διευκρινίζεται σε ποιο από τα δύο επίπεδα ανήκουν οι προτεινόμενοι προς διδασκαλία χοροί (Γκαρτζονίκια – Κώτσικα 2009). Η σκοποθεσία για το αντικείμενο του χορού σε όλα τα επίπεδα, αν και διατυπώνεται πιο αναλυτικά, παραμένει σχεδόν αμετάβλητη. Ο βασικό στόχος αποβλέπει στη συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας των νέων γενεών μέσω της «γνώσης και της καλλιέργειας», και όχι πλέον μέσω της «διατήρησης» των παραδοσιακών χορών. Η στόχευση αυτή θεωρούμε ότι είναι πολύ σημαντική για μια χώρα, θα μπορούσε όμως παράλληλα να επιδιώκεται η ανάπτυξη και άλλων δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες στον σύγχρονο άνθρωπο. Σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία όπως είναι σήμερα η ελληνική, η ανάπτυξη δεξιοτήτων που οδηγούν στην αυτογνωσία, στον σεβασμό και στην αναγνώριση όλων των πολιτισμών ως ισότιμων οφείλει να καλλιεργείται, για να μην οδηγούμαστε στην κατασκευή στείρων «εθνικών προτύπων» (Γκαρτζονίκια – Κώτσικα 2009).

Επίσης η έμφυλη διάσταση που συναντάμε στα ΑΠ έχει να κάνει με την χρονολογία έκδοσης του ΦΕΚ, γιατί και αυτό διαμορφώνεται από τις εκάστοτε οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές, πολιτισμικές συνθήκες που υπάρχουν την συγκεκριμένη εποχή. Γίνονται

προσπάθειες για μείωση της έμφυλης διάστασης με αλλαγές που γίνονται στην εκπαίδευση (Ευρωπαϊκά προγράμματα, αλλαγές στα ΑΠΣ, επιμόρφωση εκπαιδευτικού προσωπικού), που προσδοκούν στην μείωση-εξάλειψη της έμφυλης διάστασης. Επίσης οι νοοτροπίες των ανθρώπων, τα στερεότυπα συμπεριφοράς δεν είναι κάτι που αλλάζει από τη μια μέρα στην άλλη και χρειάζεται χρόνος. Πάντως υπάρχει άνοδος του γυναικείου φύλου ως προς την έμφυλη διάσταση σε κάποιους τομείς της κοινωνίας (όπως για παράδειγμα ο αριθμός εισαγωγής των κοριτσιών φοιτητριών τα τελευταία χρόνια είναι μεγαλύτερος από των αγοριών). Επίσης έχουμε άνοδο των γυναικών σε πολύ υψηλές θέσεις της κοινωνίας (για παράδειγμα η πρόεδρος της δημοκρατίας είναι γυναίκα). Η εκπαίδευση είναι κομμάτι της κοινωνίας και ακολουθεί και αυτή τις εξελίξεις με βάση τη χρονολογία που αναφερόμαστε και τις πολιτικές, κοινωνικές, πολιτισμικές, οικονομικές συνθήκες που επικρατούν, με τον ίδιο τρόπο η ΦΑ αγωγή είναι μάθημα της εκπαίδευσης και ο ΕΠΧ ενότητα της ΦΑ που και αυτά με τη σειρά τους ακολουθούν τις εξελίξεις της εκάστοτε χρονικής στιγμής της κοινωνίας. Μέσω των προγραμμάτων της ΕΕ και του ΟΗΕ γίνονται αλλαγές οι οποίες μπορεί να μην φέρνουν άμεσα αποτελέσματα, αλλά μέσα από τη διαρκή εφαρμογή τους συνεχώς υπάρχει μείωση της «ψαλίδας» της έμφυλης διάστασης σε όλους τους τομείς και σε όλα τα επίπεδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

3.1 Τι είναι ποιοτική έρευνα.

Η ποιοτική κοινωνική έρευνα και οι ποιοτικές μεθοδολογίες γενικότερα αποτελούν σχηματικά, ένα από τα δύο μεγάλα μεθοδολογικά παραδείγματα και ερευνητικά εργαλεία στις κοινωνικές επιστήμες. Τα βασικά ζητήματα που σχετίζονται με την ποιοτική μεθοδολογία (όπως και κάθε μεθοδολογία) είναι η ερευνητική και μεθοδολογική προσέγγιση, το ερευνητικό πρόβλημα, η θεωρητική αφετηρία του ερευνητή και τα συγκεκριμένα εργαλεία άντλησης γνώσης από το ερευνητικό πεδίο.

Η ποιοτικές μέθοδοι εφαρμόζονται σε ερευνητικά εγχειρήματα και προσεγγίσεις που έχουν ως βασικό στόχο την διερεύνηση ποιτήτων και ποιο συγκεκριμένα κοινωνικών ποιτήτων. Με άλλα λόγια έχουν στόχο την αποκάλυψη σχέσεων ή συσχετίσεων ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα και κοινωνικές ομάδες, την περιγραφή, ανάλυση και κατανόηση κοινωνικών διαδικασιών, την διατύπωση ή αναδιατύπωση υποθέσεων και θεωρητικών θέσεων για το κοινωνικό γίνεσθαι και την διακρίβωση κοινωνικών σχέσεων, θέσεων και ρόλων. Η ποιοτική έρευνα στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί» (Ιωσηφίδης 2001).

Η εφαρμογή ποιοτικών μεθοδολογιών εξαρτάται από την φύση του ερευνητικού προβλήματος και από τις συγκεκριμένες επιλογές του ερευνητή. Πολλά ερευνητικά ερωτήματα και προσεγγίσεις αναφέρονται σε κοινωνικά φαινόμενα, ομάδες και καταστάσεις για τα οποία ο βασικός στόχος είναι η διερεύνηση και η ανάλυση της δομής και λειτουργίας τους καθώς και των κοινωνικών σχέσεων (αίτια, συσχετίσεις, συνέπειες) που τα χαρακτηρίζουν και όχι η απλή αναγωγή τους σε μετρήσιμες ποσότητες. Επίσης ανάλογα με την οπτική του εκάστοτε ερευνητή, έμφαση μπορεί να δίδεται στα ποιοτικά, μη μετρήσιμα χαρακτηριστικά κάποιου κοινωνικού φαινομένου με στόχο την εξήγηση, την ερμηνεία, την κατανόηση, την ανάπτυξη ή την επιβεβαίωση μιας θεωρίας ή την αποκάλυψη αιτιακών σχέσεων.

Η θεωρητική αφετηρία και το υπόβαθρο της ποιοτικής μεθοδολογίας παίζουν το βασικότερο ίσως ρόλο στον ερευνητικό σχεδιασμό, στην επιλογή των ερευνητικών και μεθοδολογικών εργαλείων, στην διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων και γενικότερα στην σύνδεση θεωρίας και πράξης. Ακόμη και ερευνητές που έχουν ασαφή θεωρητικό υπόβαθρο και βασικό στόχο την ανάπτυξη πρωτογενούς θεωρίας μέσα από την επαφή με το ερευνητικό πεδίο, είναι μέλη της συνολικής κοινωνίας και ειδικότερων κοινωνικών συνόλων και χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένη ιδεολογία, αξίες, πεποιθήσεις και πιστεύω που αναπόφευκτα επηρεάζουν τις ερευνητικές τους επιλογές και πρακτικές. Οι ερμηνευτικές, φαινομενολογικές, μεταμοντέρνες ή κριτικές θεωρητικές προσεγγίσεις είναι αυτές που κυριαρχούν στην εφαρμογή της ποιοτικής μεθοδολογίας, αν και αυτό δεν είναι απόλυτο. Ερευνητές με θετικιστικό και μεταθετικιστικό θεωρητικό υπόβαθρο αναλαμβάνουν και φέρνουν σε πέρας έρευνα με σημαντική ή κυρίαρχη την ποιοτική διάσταση (Ιωσηφίδης 2001).

Τα βασικότερα μεθοδολογικά εργαλεία άντλησης γνώσης από το ερευνητικό πεδίο, στα πλαίσια μιας ποιοτικής έρευνας είναι:

- α) η συμμετοχική παρατήρηση.
- β) η συνέντευξη έρευνας.
- γ) η βιογραφική ανάλυση.
- δ) η ιστορική συγκριτική μέθοδος.
- ε) η ανάλυση περιεχομένου.
- στ) η μελέτη περίπτωσης.
- ζ) η έρευνα με τη βοήθεια ομάδων και άλλες.

Η χρήση των μεθοδολογιών αυτών είναι δυνατόν να γίνεται μεμονωμένα ή και σε συνδυασμό, και εξαρτάται κάθε φορά από το είδος και τη φύση του ερευνητικού προβλήματος και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ερευνώμενου πληθυσμού. Η ανάπτυξη της ποιοτικής έρευνας τόσο μεθοδολογικά όσο και σε εφαρμογές μπορεί να χαρακτηριστεί εντυπωσιακή και σχετίζεται με μια σειρά από κοινωνικές επιστήμες όπως η κοινωνική και η πολιτισμική ανθρωπολογία, η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η ανθρωπογεωγραφία και άλλες.

Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας.

Πλεονεκτήματα:

- Διερεύνηση που χαρακτηρίζεται από λεπτομέρεια και βάθος.
- Είναι δυνατόν να οδηγήσει στην διερεύνηση φαινομένων, διαδικασιών και συμπεριφορών που δεν είχαν προβλεφθεί από πριν.
- Διερεύνηση της εμπειρίας των κοινωνικών υποκειμένων. Ο ερευνητής «βλέπει» και κατανοεί τον κόσμο μέσα από τα μάτια και την αντίληψη των κοινωνικών υποκειμένων.
- Γίνεται προσπάθεια για την αποφυγή κρίσεων.

Μειονεκτήματα:

- Συνήθως αφορά μικρά δείγματα.
- Χαρακτηρίζεται από σχετικά περιορισμένες δυνατότητες γενίκευσης και σύγκρισης.
- Εξαρτάται αρκετά από τις προσωπικές αντιλήψεις του ερευνητή και από τα επικοινωνιακά του προσόντα.
- Η συμμετοχή ή η εμπλοκή του ερευνητή μπορεί να μεταβάλλει τα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη κοινωνικού φαινομένου ή διαδικασίας.

3.2 Τι είναι ανάλυση περιεχομένου αρχειακού υλικού.

Η ανάλυση περιεχομένου (content analysis) είναι μια μέθοδος δευτερογενούς ανάλυσης ποιοτικού υλικού το οποίο μπορεί να έχει διάφορες μορφές: κείμενα, τεκμήρια, εικόνες κ.τ.λ. Συνήθως η ανάλυση περιεχομένου εφαρμόζεται σε υλικό προερχόμενο από προσωπικά έγγραφα και ντοκουμέντα, επιστολές, λογοτεχνικά κείμενα κτλ. (Κυριαζή 1999). Για να κατανοήσουμε καλύτερα σε τι συνίσταται η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου ακολουθούνται ορισμένα βασικά στάδια και βήματα:

- Το πρώτο στάδιο περιλαμβάνει μια αρχική θεωρητική επεξεργασία και μια αποσαφήνιση του ερευνητικού αντικειμένου και των ερευνητικών ερωτημάτων. Συνήθως το «στάδιο» αυτό διατρέχει ολόκληρη την ερευνητική διαδικασία καθώς ανασχηματίζεται και μετασχηματίζεται καθώς συλλέγονται τα δεδομένα και προχωρά η ταξινόμηση, η καταγραφή και η ανάλυση τους.

- Το δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει τον ακριβή καθορισμό των πηγών π.χ. ΦΕΚ σε ένα δεδομένο χρονικό διάστημα.
- Το τρίτο στάδιο αφορά τον προσδιορισμό της μονάδας καταγραφής και ανάλυσης, δηλαδή των τμημάτων ή ολόκληρων των κειμένων που παρουσιάζουν ερευνητικό ενδιαφέρον.
- Το τέταρτο στάδιο αφορά στην συστηματοποίηση των εννοιολογικών κατηγοριών στις οποίες κατατάσσονται τα ποιοτικά δεδομένα και στις οποίες βασίζεται ουσιαστικά η ανάλυση περιεχομένου.
- Το πέμπτο στάδιο, άμεσα αλληλένδετο και πολλές φορές ταυτόχρονο με το προηγούμενο, είναι αυτό της κωδικοποίησης του υλικού εντός κάθε κατηγορίας και μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών.

Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της ανάλυσης περιεχομένου.

Α) Πλεονεκτήματα της ανάλυσης περιεχομένου

- Τα δεδομένα υπάρχουν σε σταθερή και μόνιμη μορφή επιτρέποντας επαναλαμβανόμενες αναλύσεις και την εφαρμογή ελέγχων αξιοπιστίας και εγκυρότητας.
- Στην ανάλυση περιεχομένου είναι δυνατόν να εφαρμοστούν συνδυαστικά και ποσοτικές-στατιστικές μέθοδοι ανάλυσης ορισμένων χαρακτηριστικών και στοιχείων του υλικού. Επίσης είναι δυνατόν να εφαρμοστούν και τεχνικές δειγματοληψίας όταν η έκταση του αρχικού υλικού είναι πολύ μεγάλη.
- Στα πλαίσια της μεθόδου είναι δυνατόν να διεξάγονται με σχετικά χαμηλό κόστος επαναλαμβανόμενες έρευνες (longitudinal studies), ιδιαίτερα όταν υπάρχει τακτική ροή τυποποιημένων δεδομένων (γραφτών τεκμηρίων).
- Στα πλαίσια έρευνας με ανάλυση περιεχομένου μπορεί να χρησιμοποιούνται πηγές και υλικό από τα μέσα επικοινωνίας όπως είναι π.χ. (Το διαδίκτυο).

Β) Μειονεκτήματα της ανάλυσης περιεχομένου.

- Τα διαθέσιμα γραπτά τεκμήρια μπορεί να είναι περιορισμένα και ελλιπή.
- Υπάρχει αυξημένος κίνδυνος διαστρέβλωσης των συμπερασμάτων αν δεν δοθεί έμφαση στην διασταύρωση των πληροφοριών και στον έλεγχο της αξιοπιστίας του υπό μελέτη υλικού.
- Σε πολλές περιπτώσεις είναι αρκετά δύσκολο να εντοπιστούν και να τεκμηριωθούν αιτιακές σχέσεις (causal relationships). Αυτό συμβαίνει διότι δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρο αν αυτά που αναφέρονται στα γραπτά δεδομένα αποτελούν αιτίες ή το αποτέλεσμα των υπό μελέτη κοινωνικών φαινομένων (Robson, 2002: 358).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Διαφορές στον Παραδοσιακό Χορό ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια.

Οι διαφορές που συναντάμε στον Παραδοσιακό Χορό ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια είναι ότι στα αγόρια υπάρχει μια μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στον πρωτοχορευτή ή όταν χορεύουν αντικριστά, σε σχέση με τα κορίτσια που όταν χορεύουν πρωτοχορεύτριες ή αντικριστά εκτελούν συνήθως στροφές. Επίσης στις φιγούρες με στροφές βλέπουμε ότι τα αγόρια έχουν τα χέρια ψηλά, σε αντίθεση με τα κορίτσια που έχουν τα χέρια στη μεσολαβή φανερώνοντας την κομψότητα και χάρη των κοριτσιών.

4.2 Σύγκριση των μεθόδων διδασκαλίας των ΦΕΚ 347/12-11-1977 και του ΦΕΚ 304/13-3-2003, τεύχος β'.

Θα αναλύσουμε παρακάτω δύο ΦΕΚ της ενότητας του ΕΠΧ ως προς τη μέθοδο διδασκαλίας που εφαρμόζεται.

Σύμφωνα με το ΦΕΚ 347/12-11-1977, (σελ. 3212) ως προς τους παραδοσιακούς χορούς παρατηρούμε ότι στην Γ'-Δ' τάξη δημοτικού διδάσκονται οι χοροί Καλαματιανός, Τσάμικος και τοπικοί χοροί. Υπάρχουν δέκα προγράμματα ημερήσιας γύμνασης που συναντάμε τη διδασκαλία των χορών που προαναφέραμε χωρίς οδηγίες για μεθόδους διδασκαλίας και τον χρόνο που πρέπει να αφιερωθεί στο οτιδήποτε. Για τις τάξεις Ε'-ΣΤ' Δημοτικού με βάση το ΦΕΚ 347/12-11-1977, (σελ. 3213), συναντάμε επίσης τη διδασκαλία των χορών Καλαματιανός, Τσάμικος και τοπικός χορός. Υπάρχουν τέσσερις ημερήσιες γυμνάσεις Αρρένων, και πέντε ημερήσιες γυμνάσεις Θηλέων που συναντάμε στη διδασκαλία των χορών της Ε'-ΣΤ' τάξης χωρίς να αναφέρονται οδηγίες για τη μέθοδο διδασκαλίας. Στα γενικά στο τέλος του ΦΕΚ για τη ΦΑ γράφεται το εξής: Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στη διδασκαλία των εθνικών χορών, που ασκούν το σώμα με την αρμονία, τη χάρη και την ευρυθμία των κινήσεων και διατηρούν την εθνική μας καλλιτεχνική παράδοση, που είναι στενά δεμένη με το ιστορικό παρελθόν του έθνους μας.

Σύμφωνα με το ΦΕΚ 304/13-3-2003, τεύχος β' θα γίνει ενδεικτική ανάλυση του χορού «Τσάμικος».

Σύμφωνα με το βιβλίο του εκπαιδευτικού Β' Γυμνασίου (Παπαϊωάννου κ.ά., 2006:151- 160) ο «Τσάμικος» είναι χορός που σχεδόν σε όλες τις επίσημες αναφορές εμφανίζεται να συνδέεται με τους αγωνιστές της λευτεριάς, τους κλέφτες και αρματολούς και θεωρείται ως ο αντιπροσωπευτικός χορός της Ελλάδας. Κατά μία εκδοχή, την επικρατέστερη, ο χορός πήρε το όνομα του από την περιοχή Τσαμουριά της Θεσπρωτίας, που ονομάστηκε έτσι από τον ποταμό θύαμι-Τσιάμη (σήμερα Καλαμά) όπου πρωτοχορεύτηκε. Μια άλλη εκδοχή, αναφέρει πως ο «Τσάμικος» ονομάστηκε από το δέντρο τσάμι(είδος πεύκου) που φυτρώνει σε υψόμετρο πάνω από 800 μέτρα, όπου κατέφευγαν οι Κλέφτες. Πάντως, το βέβαιο είναι ότι η ονομασία του «Τσάμικου» σχετίζεται με τοποθεσία της ηπειρωτικής Ελλάδας. Ίσως για το

λόγο αυτό δε συναντιέται στη νησιωτική Ελλάδα, αν και θεωρείται πανελλήνιος χορός. Παλιά στο χορό συμμετείχαν μόνο άνδρες και σπάνια γυναίκες, μαζί στον ίδιο ανοιχτό κύκλο και με πρώτο άνδρα που χόρευε κυρίως αυτοσχεδιαστικά με ελεύθερα κινητικά μοτίβα πάνω στο ρυθμό του χορού, ενώ οι υπόλοιποι χορευτές ακολουθούσαν με αργά περπατητά βήματα ή στέκονταν στον τόπο και παρακολουθούσαν το χορό του πρώτου. Κατά την εξέλιξη του χορού οι πρωτοχορευτές είχαν την ευκαιρία να προβάλλουν την προσωπικότητα τους γενικά, τη λεβεντιά και τα ιδιαίτερα χορευτικά τους προσόντα με πηδήματα, ψαλίδια, με χτυπήματα των ποδιών, γονατίσματα και καθίσματα. Αντίθετα με τον άνδρα, η γυναίκα ως πρώτη (όποτε συμμετείχε), ποτέ δεν αυτοσχεδίαζε στον τόπο, εκτελώντας πάντοτε το βασικό μοτίβο του χορού. Το οποίο παράλλαζε μόνο με στροφές. Υπάρχουν καταγραφές που αναφέρουν τη συμμετοχή γυναικών στο χορό, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα καθώς και «γυναικεία Τσάμικα» σε περιοχές της κεντρικής Ελλάδας. Άλλωστε υπάρχει στην πεδινή Θεσσαλία μία χορευτική φόρμα (με προχωρητικά συρτά βήματα μπροστά και μόνο ένα σύνθετο $\frac{3}{4}$ πίσω) που χορεύουν μόνο οι γυναίκες. Η κινητική φόρμα του χορού είναι κοινή σχεδόν σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα. Υπάρχουν όμως από περιοχή σε περιοχή, διαφορές ως προς τη ρυθμική αγωγή του τραγουδιού καθώς και ως προς την απόδοση των επιμέρους κινήσεων (τριαράκια ή απλά βήματα) που σχετίζονται με το ύφος της περιοχής ή ακόμα του συγκεκριμένου τραγουδιού με το οποίο μπορεί να χορεύεται. Ο χορός χορεύεται με πάρα πολλά τραγούδια, τα «Τσάμικα», που έχουν μουσικό μέτρο $\frac{3}{4}$ με πιο συνηθισμένη την τριμερή ρυθμική ανάλυση 1+1+1 με τονισμένο το πρώτο μέρος ή διμερή ρυθμική πλοκή της μορφής 2+1 με τονισμένο το πρώτο μέρος, φόρμα που συναντάμε στην κεντρική και δυτική Ελλάδα. Σε ορισμένες περιπτώσεις στην Ήπειρο, έχουμε τριμερή ρυθμική μορφή 1+1+1 με τονισμένο το δεύτερο μέρος. Χαρακτηριστικά τραγούδια για τον «Τσάμικο» χορό είναι η Ιτιά, ο Ήλιος, Ο Αϊτός στην ορεινή Ρούμελη, ο Σερήμπεης στον Μοριά, η Τρικαλινή μου πέρδικα, η Νταλιάνα στη Θεσσαλία, τα Μάγια στην Ήπειρο καθώς και τα παραπονιάρικα καμπίσια στην πεδινή Ρούμελη. Τα τραγούδια ορχηστρικά ή τραγουδιστικά, αποδίδονται από τα «κλασικά» ελληνικά μουσικά όργανα δηλαδή κλαρίνο, βιολί, λαούτο και κρουστά (ντέφι ή τουμπερλέκι). Η φορεσιά με την οποία χορευόταν ο «Τσάμικος» είναι η ανδρική φουστανέλα με τις όποιες κατά τόπους παραλλαγές της καθώς και η αντίστοιχη γυναικεία, όπου υπήρχε συμμετοχή γυναικών (Κάρτα 9.6). Στην Ήπειρο χορεύονταν με άσπρη «Μπουραζάνα».

Σύμφωνα με το ΦΕΚ 304/13-3-2003, τεύχος β', μέσω του (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ) για τον παραδοσιακό χορό Τσάμικο υπάρχουν οι παρακάτω στόχοι:

Σωματικός- Ψυχοκινητικός τομέας:

- Α) έχουν μάθει και να ελέγχουν τις κινήσεις των μελών του σώματος τους μέσω των χορευτικών μελωδιών. Πίνακας 9.2
- Β) έχουν εξασκηθεί στην αναπαραγωγή βασικών ρυθμικών δομών. Πίνακας 9.2
- Γ) έχουν καλλιεργήσει τη ρυθμική τους ικανότητα εξασκούμενοι στο ρυθμό των τραγουδιών που συνοδεύουν τους χορούς και αποδίδοντας τους κινητικά. Πίνακας 9.2
- Δ) να γνωρίζουν τα βήματα του χορού Τσάμικος. Πίνακας 9.2

Συναισθηματικός – Κοινωνικός Τομέας:

- Α) έχουν κατανοήσει τη σημασία της επικοινωνίας, της συνεργασίας, της αυτοπειθαρχίας και θα έχουν αναπτύξει ομαδικό πνεύμα χορεύοντας όλοι μαζί στον ίδιο κύκλο. Πίνακας 9.2
- Β) έχουν συνεργαστεί με τους συμμαθητές τους σε πνεύμα δικαιοσύνης, αξιοκρατίας και υπευθυνότητας. Έμμεσα, από το στυλ αμοιβαίας διδασκαλίας στο μάθημα 9.2.
- Γ) χαίρονται, θα ευχαριστιούνται και θα μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα την ώρα που τραγουδούν και χορεύουν τους χορούς. Έμμεσα, στο μάθημα 9.2.

Γνωστικό Τομέας:

Α) Να γνωρίζουν τη μελωδία και τα τραγούδια που συνοδεύουν τους χορούς. Άμεσα, στο μάθημα 9.2.

Β) Να γνωρίζουν τα στοιχεία της λαϊκής παράδοσης που σχετίζονται με τους χορούς. Άμεσα στο μάθημα 9.2.

Γ) Να μπορούν να ελέγχουν την πρόοδο τους και να εντοπίζουν τα λάθη τους. Έμμεσα, στο μάθημα 9.2.

Α) Ανάλυση κινητικού περιεχομένου

1) Τελειώνοντας τα μαθήματα ΕΠΧ οι μαθητές θα πρέπει να μπορούν να εκτελούν σωστά τα εξής όσον αφορά στην: α) εκμάθηση βημάτων, να γνωρίζουν δηλαδή τα βήματα του χορού «Τσάμικος».

2) Εκμάθηση ρυθμικής εκτέλεσης των βημάτων: Να μπορούν δηλαδή να εκτελούν τα βήματα του χορού «Τσάμικος» ακολουθώντας το ρυθμό της μουσικής και του τραγουδιού.

3) Εκμάθηση βασικών ρυθμικών και κινητικών δομών: να αναπαράγουν δηλαδή ορισμένες βασικές ρυθμοκινητικές δομές που συναντούνται στους ΕΠΧ.

Β) Τελειώνοντας τα μαθήματα ΕΠΧ οι μαθητές θα γνωρίζουν ότι πρέπει να προσέχουν τα εξής, όσον αφορά:

B.1. Στη θέση των χεριών στον χορό «Τσάμικος»: Να πιάνονται από τις παλάμες με λυγισμένους τους αγκώνες, χωρίς οι ώμοι να είναι σηκωμένοι, ούτε τα χέρια κρεμασμένα. Έτσι οι μαθητές/μαθήτριες κρατούν τη σωστή απόσταση μεταξύ τους. Οι καθρέφτες στην αίθουσα βοηθούν στην κατανόηση της σωστής θέσης των χεριών από τα παιδιά καθώς και τη διατήρησή της.

B.2. Στη στάση σώματος στο χορό «Τσάμικος»: Το σώμα θα πρέπει να είναι όρθιο και καμαρωτό, ιδιαίτερα στο χορό «Τσάμικος», που θεωρείται λεβέντικος χορός.

B.3. Στη θέση στον κύκλο στο χορό «Τσάμικος»: Κατά τη μετακίνηση των μαθητών στη φορά του κύκλου συχνά χάνουν τη γνώση-αίσθηση της θέσης τους στο ημικύκλιο.

B.4. Στην τεχνική των βημάτων στον χορό «Τσάμικος»:

B.4.1. Σύνθετα βήματα: Τα σύνθετα βήματα διάρκειας 2/4 εκτελούνται χωρίς αναπηδήσεις.

B.4.2. Τοποθέτηση ποδιών: Η τοποθέτηση των ποδιών στους χρόνους 5 και 9 καθορίζει το μέτωπο του χορευτή στο κέντρο του κύκλου.

B4.3. Άρσεις: Οι άρσεις των ποδιών συνοδεύονται από χαμηλή αναπήδηση του ποδιού στήριξης.

Γ) Τελειώνοντας τα μαθήματα ΕΠΧ οι μαθητές θα γνωρίζουν ότι πρέπει να ακολουθήσουν τις εξής προασκήσεις και παιχνίδια για τη βελτίωση τους, όσον αφορά:

Γ.1. Στα κοινά κινητικά μοτίβα των ΕΠΧ: Εξάσκηση σε κινητικά μοτίβα που είναι κοινά στους ΕΠΧ (Κάρτα 9.2).

Γ.2. Την εκμάθηση του χορού «Τσάμικος»:

Γ.2.1 Πλάγια βήματα ¼ δεξιά – αριστερά με μέτωπο προς το κέντρο. Πλάγιο βήμα με το δεξί πόδι προς τα δεξιά, χρονικής αξίας 2/4 και ύστερα του αριστερού προς τα δεξιά μπροστά απ' το δεξί, χρονικής αξίας ¼. Αντίστοιχα προς τα αριστερά ξεκινώντας με το αριστερό πόδι.

Γ.2.2. Η παραπάνω προάσκηση επαναλαμβάνεται με τη συνοδεία της μουσικής του «Τσάμικου».

Ο χορός «Τσάμικος» καθορίζεται από το ΑΠ, και πρέπει να ακολουθείται η αρχή της προοδευτικότητας και της ρυθμικής αγωγής. Όλα τα μαθήματα (για τον οποιοδήποτε χορό), μπορούν να ακολουθούν την ίδια δομή διδασκαλίας όπως παρουσιάζεται στο μάθημα 9.2 λαμβάνοντας υπόψη κάθε φορά τις ιδιαίτερες διδακτικές απαιτήσεις κάθε χορού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9.2:Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χοροί: Εκμάθηση του χορού «Τσάμικος».

<p><u>Στο τέλος του μαθήματος οι μαθητές θα έχουν:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Μάθει τα βήματα του χορού. 2.Μάθει να ανταποκρίνονται κινητικά στο ρυθμό του χορού. 3.Μάθει τα γενικά ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία που συνδέονται με το χορό. 4.Μάθει ένα τραγούδι που συνοδεύει το χορό. 5.Μάθει να εκφράζονται δημιουργικά και να συνεργάζονται. 	<p><u>Εξοπλισμός- Διδακτικά Μέσα:</u> 1 Κασετόφωνο ή CD player, Κασέτες ή CD, Βίντεο ή DVD(προαιρετικά), 30 φύλλα κριτηρίων (Κάρτα 9.5).</p> <p><u>Στιλ διδασκαλίας:</u> Παραγγέλματος.</p>
<p>Εισαγωγή: Οι μαθητές/μαθήτριες από το σπίτι έχουν προσπαθήσει να συλλέξουν πληροφορίες για το πώς χορεύεται ο χορός στη δική τους περιοχή. Επίσης έχουν προσπαθήσει να συλλέξουν στοιχεία για τη φορεσιά, τα τραγούδια και την ιστορία του χορού. Περιγραφή στόχων & οργάνωσης μαθήματος.</p> <p>Προθέρμανση: με επανάληψη του χορού «Σαμαρίνα» που είναι ήδη γνωστός από προηγούμενο μάθημα ή/και εκτέλεση προ-ασκήσεων (ενότητες 3.3.1. και 3.3.2.).</p> <p>Κύριο Μέρος:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Αναφορά στα γενικά ιστορικά στοιχεία του χορού. 4' 2.Εκμάθηση του χορού «Τσάμικος» (Κάρτα 9.5). 14' 3.Εκμάθηση ενός τραγουδιού π.χ. «Αϊτός». <p>Οι μαθητές συνοδεύουν το τραγούδι με παλαμάκια ή άλλη κινητική δραστηριότητα (Κάρτα 9.6). 7'</p> <ol style="list-style-type: none"> 4.Εκτέλεση του χορού «Τσάμικος» με μουσική και συνοδεία τραγουδιού από τους μαθητές. Αξιολόγηση της χορευτικής τους απόδοσης (Κάρτα 9.4). 11' <p>Τελικό Μέρος: 1'</p> <p>Τι επιτεύχθηκε, επισημάνσεις και παρατηρήσεις.</p> <p>Εξετάζεται κατά πόσο έγιναν κατανοητές από τους μαθητές οι εκδοχές για την ονομασία του χορού, σε ποιες περιοχές χορεύεται, από ποια μουσικά όργανα αποτελείται η κομπανία που τον συνοδεύει, ποιοι τον χορεύουν και με ποιες φορεσιές. 3'</p> <p>Δραστηριότητα εκτός σχολείου: (προτείνεται μία)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Να εξασκηθούν στο χορό με συγγενείς και φίλους. 2.Να καταγράψουν τα χαρακτηριστικά αυτών που γνωρίζουν το χορό. 3.Να παρακολουθήσουν ζωντανά μια χορευτική εκδήλωση. 4.Αν έχουν παρακολουθήσει μια χορευτική εκδήλωση, να καταγράψουν τι παρατήρησαν και τι τους άρεσε. 	<p>Οργάνωση Οι επαναλήψεις ορίζονται από τον καθηγητή. Σε ορισμένες ασκήσεις οι επαναλήψεις δίνονται ενδεικτικά. (Κάρτα 9.8). Απαιτείται καλή προ-ετοιμασία για να κυλήσει το μάθημα γρήγορα και με αποτέλεσμα.</p> <p>Σημεία έμφασης:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Το «μέτωπο» του χορευτή. 2.Η θέση των ποδιών στις άρσεις. 3.Η θέση των χεριών. 4.Ολοκλήρωση σύνθετων βημάτων. <p>Μέθοδος εξάσκησης: Η προοδευτική Μερική.</p> <p>Ανατροφοδότηση: Αφορά την ποιοτική εκτέλεση των κινήσεων.</p> <p>Παραλλαγές: Χρήση βίντεο για να γίνει καλύτερη κατανόηση του χορού από τους μαθητές και να μπορέσουν να δουν τον ίδιο χορό σε διαφορετικές περιοχές, με διαφορετικές μελωδίες, τραγούδια και φορεσιές.</p> <p>Διαλείμματα: Θεωρούνται οι αλλαγές από άσκηση σε άσκηση.</p> <p>Σημείωση: Ενθαρρύνονται οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Να βρουν διαφορετικά τραγούδια που θα ήθελαν και θα τους άρεσε να χρησιμοποιήσουν για να χορέψουν αυτό το χορό. 2.Να επισημάνουν το ρόλο του φύλου στην χορευτική διαδικασία. 3.Να ερευνήσουν ομοιότητες και διαφορές με άλλους χορούς(π.χ., δομή της κίνησης, μουσική, ιστορικά στοιχεία, κλπ.).
<p>Αξιολόγηση: Έλεγχος φύλλων κριτηρίων</p>	

Κάρτα 9.5: Για το μάθημα 9.2. Φύλλο ασκήσεων για το χορό «Τσάμικος»

Ο χορός «Τσάμικος», όπου συναντιέται, έχει συνήθως την ίδια βασική κινητική φόρμα. Στη συνέχεια παρουσιάζονται συγκεκριμένες μεθοδολογικές οδηγίες με τη μορφή ασκήσεων για την καλύτερη και ευκολότερη εκμάθηση του χορού. Ο τρόπος της χρονικής επένδυσης των επιμέρους διδακτικών κινήσεων(μέτρηση) είναι ευθύνη του διδάσκοντα. Η λαβή των χεριών στο χορό, είναι από τις παλάμες, με τους αγκώνες λυγισμένους. Κατά τη διαδικασία εκμάθησης προτείνεται η ελεύθερη αραίωση των μαθητών στο χώρο. Ο ΚΦΑ καλό είναι να συμπεριλάβει στο εισαγωγικό μέρος τις προασκήσεις των ενοτήτων 3.3.1 και 3.3.2. Ο αριθμός των επαναλήψεων είναι ενδεικτικός. Προτείνεται να χρησιμοποιηθεί η προοδευτικά μερική μέθοδος διδασκαλίας.

- 1.Ξεκινώντας με δεξί πόδι οι μαθητές εκτελούν σύνθετα βήματα 2/4 (π.χ. όπως τα τριαράκια στον Πηλιορείτικο) προς τα δεξιά. Συνολικά επαναλαμβάνουν τρία εξάρια. Κάθε εξάρι περιλαμβάνει ένα τριαράκι. Ξεκινώντας με το δεξί πόδι και άλλο ένα τριαράκι ξεκινώντας με το αριστερό πόδι.
- 2.Επανάληψη της άσκησης 1 προς τα αριστερά ξεκινώντας με το αριστερό πόδι.
- 3.Ξεκινώντας με δεξί πόδι προς τα δεξιά οι μαθητές εκτελούν σύνθετο βήμα 2/4, με μέτωπο στο κέντρο του κύκλου και ύστερα με ένα απλό βήμα ¼ με το αριστερό πόδι προς τα δεξιά. Η παραπάνω σύνθεση των κινήσεων είναι το σύνθετο βήμα ¾. Συνολικά επαναλαμβάνουν τέσσερις φορές το σύνθετο βήμα των ¾.
- 4.Επανάληψη της άσκησης 3 προς τα αριστερά ξεκινώντας με το αριστερό πόδι.
- 5.Ξεκινώντας με το δεξί πόδι προς τα δεξιά, οι μαθητές εκτελούν δύο σύνθετα βήματα ¾,. Η κινητική ενότητα επαναλαμβάνεται τέσσερις φορές.
- 6.Εκτελούν την κινητική ενότητα της άσκησης 5, ύστερα χτυπούν το δεξί πόδι κάτω και στη συνέχεια αναπηδούν στο δεξί πόδι με ταυτόχρονο μάζεμα(άρση) του αριστερού ποδιού πίσω. Η παραπάνω κινητική ενότητα επαναλαμβάνεται τέσσερις φορές.
- 7.Οι μαθητές ξεκινώντας με αριστερό πόδι εκτελούν ένα σύνθετο βήμα προς τα αριστερά, ύστερα χτυπούν το αριστερό πόδι κάτω και στη συνέχεια αναπηδούν στο ίδιο πόδι με ταυτόχρονο σταύρωμα(άρση) του δεξιού ποδιού μπροστά από το αριστερό. Η παραπάνω κινητική ενότητα επαναλαμβάνεται τέσσερις φορές.
- 8.Η κινητική ενότητα όπως περιγράφεται στην άσκηση 6 συμπληρώνεται από την κινητική ενότητα όπως περιγράφεται στην άσκηση 7 και έτσι ολοκληρώνονται συνολικά τα βήματα του χορού. Τα παραπάνω βήματα επαναλαμβάνονται έξι φορές.
- 9.Επανάληψη της άσκησης 8 με πιασμένους τους μαθητές από τις παλάμες και τους αγκώνες λυγισμένους. Η άσκηση επαναλαμβάνεται 6 φορές συνεχόμενα. Οι μαθητές σε ημικύκλιο.
- 10.Εκτέλεση του χορού με μουσική χωρίς φιγούρες.

ΚΑΡΤΑ 9.6: Για το μάθημα 9.2

Ένας αϊτός, μωρέ (ν) ένας αϊτός καθότανε, μωρέ καθότανε

Ένας αϊτός καθότανε στον ήλιο και liaζότανε, μωρέ liaζότανε.

Και τσί- για σας παιδιά- και τσίμπαγε τα νύχια του, μωρέ τα νυχάκια του

Τσίμπαγε τα νυχάκια του, τα νυχοποδαράκια του, μωρέ ποδαράκια του.

Νύχια-για σας παιδιά- νύχια μου και νυχάκια μου, μωρέ και νυχάκια μου

Νύχια μου και νυχάκια μου και νυχοποδαράκια μου, μωρέ ποδαράκια μου

Την πέ- μωρέ παιδιά-την πέρδικα που πιάσατε, μωρέ που πιάσατε

Την πέρδικα που πιάσατε να μην την εχαλάσετε, μωρέ χαλάσετε.

ΚΑΡΤΑ 9.4: Για τα μαθήματα 9.1 και 9.2. Φύλλο κριτηρίων		
Ονοματεπώνυμο:		
Χορός:		
1.Είναι σωστή η θέση των χεριών;	Σωστή ☐	☐ Θέλει βελτίωση
2.Εκτελεί όλα τα βήματα σωστά χωρίς να μπερδεύεται ή χάνει τη σειρά τους;	Σωστή ☐	☐ Θέλει βελτίωση
3.Τα βήματα και οι κινήσεις του χορού είναι τόσο μεγάλα όσο χρειάζεται;	Σωστή ☐	☐ Θέλει βελτίωση
4.Αποφεύγει να κάνει περιττές κινήσεις με τα πόδια ή άλλα μέλη του σώματος;	Σωστή ☐	☐ Θέλει βελτίωση
5.Ακολουθεί σωστά το ρυθμό καθ' όλη τη διάρκεια του χορού;	Σωστή ☐	☐ Θέλει βελτίωση
6.Έχει σωστή στάση σώματος χωρίς να κοιτάει κάτω τα πόδια ή δίπλα τους άλλους;	Σωστή ☐	☐ Θέλει βελτίωση
7.Χορεύει χωρίς να παρενοχλεί τους άλλους, πατώντας τους διπλανούς, κ.λ.π.;	Σωστή ☐	☐ Θέλει βελτίωση
8.Δείχνει να ευχαριστείται τη συμμετοχή του στο χορό;	Σωστή ☐	☐ Θέλει βελτίωση

Σύμφωνα με το ΦΕΚ 304/13-3-2003, τεύχος β' η διδασκαλία του χορού «Τσάμικος» είναι με βάση τον πίνακα 9.2 που έχει οτιδήποτε χρειάζεται ο εκπαιδευτικός για την πραγματοποίηση της ωριαίας διδασκαλίας, και τρεις κάρτες(9.4, 9.5, 9.6) που υποστηρίζουν την διδασκαλία του χορού. Στην κάρτα 9.5 έχουμε φύλο ασκήσεων για την εκμάθηση του χορού «Τσάμικος» , στην κάρτα 9.6 έχουμε τους στίχους του γνωστού τραγουδιού «Τσάμικου» ένας Αϊτός, και στην κάρτα 9.4 έχουμε φύλο κριτηρίων ως προς την σωστή εκμάθηση του χορού. Αυτό που διαπιστώνουμε στον πίνακα 9.2 είναι ότι η μέθοδος διδασκαλίας είναι η προοδευτική-μερική και υπάρχει πλήρης υποστήριξη με βάση το ΦΕΚ για τη συγκεκριμένη διδασκαλία του χορού «Τσάμικος».

4.3 Με ποιους τρόπους καλλιεργούνται τα εθνικά έμφυλα πρότυπα μέσα από τον παραδοσιακό Χορό στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής.

Παρατηρούμε ότι μέσα από τις πρακτικές της εθνικής διαπαιδαγώγησης που γίνονται από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα στην Ελλάδα στόχος ήταν η ανάπτυξη του εθνικού κράτους. Η εκπαίδευση ήταν αρωγός προς αυτό το σκοπό και η ένταξη του παραδοσιακού χορού στο σχολικό πρόγραμμα, έγινε πράξη μέσα από μια μακρά διαδικασία. Σε αυτή συνετέλεσε το γεγονός, ότι ο ελληνικός παραδοσιακός χορός είναι στοιχείο συγκρότησης της ελληνικής ταυτότητας, η οποία βασισμένη σε στοιχεία λαϊκού πολιτισμού υπό την επίδραση της επιστήμης της λαογραφίας, έχει αναδειχθεί σε δείκτη εθνικής ταυτότητας. Έκτοτε εντάσσεται στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής και καταγράφεται ως διδακτικό αντικείμενο στα σχολικά προγράμματα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κάθε φορά παίρνει και διαφορετική ονομασία, στην αρχή αναφέρεται ως «εθνικοί χοροί», αργότερα «ελληνικοί χοροί», και από το 1980 «ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί». Οι παραπάνω όροι συσχετίζονται με διαφορετικά ιδεολογικά και πολιτικά πλαίσια αλλά έχουν κοινό στόχο την πολιτισμική συνέχεια, και εθνική αυτογνωσία. Έτσι λοιπόν το διδακτικό αντικείμενο του παραδοσιακού χορού συμπεριλαμβάνεται στο ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου, και πρωταγωνιστεί στις εθνικές γιορτές καθώς και σε άλλες σχολικές, πολιτιστικές εκδηλώσεις (Φεστιβάλ, προγράμματα ανταλλαγής κτλ).

Τα εθνικά συναισθήματα δεν είναι πάντα αυθόρμητα, αλλά υποβάλλονται ή επιβάλλονται μέσα από τους δρόμους της επίσημης παιδείας. Η επίσημη ιστορική παιδεία που παρέχει η πολιτεία διαμορφώνει συγκεκριμένες εκδηλώσεις στις οποίες, κάτω από τους όρους και τις συνθήκες της επίσημης κρατικής διδασκαλίας και κατεύθυνσης, προσδίδει ιδεολογικό χαρακτήρα, που διαφέρει από τα πρωτογενή γνήσια λαϊκά και παραδοσιακά τελούμενα. Μέσα από τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Φυσικής Αγωγής και της ενότητας του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού υπάρχει καθετοποίηση και έλεγχος στην διδασκαλία των σχολείων όλης της χώρας που συντελούν στην διαμόρφωση της καλλιέργειας των εθνικών έμφυλων προτύπων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε κατά πόσο αυτά τα Αναλυτικά Προγράμματα μπορούν να ανοίξουν ένα διάλογο για την διδασκαλία του παραδοσιακού χορού σε πρωτοβάθμια-δευτεροβάθμια εκπαίδευση για να μελετήσουμε. Από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας υπάρχουν συμπεράσματα μέσα από τη διδασκαλία του παραδοσιακού χορού μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα Φυσικής Αγωγής από το 1975 έως σήμερα. Η απάντηση στο πρώτο ερώτημα τις διαφορές δηλαδή στον παραδοσιακό χορό ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια παρατηρούμε ότι τα αγόρια όταν χορεύουν μπροστά ή αντικριστά έχουν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων έχοντας τα χέρια ψηλά, τα κορίτσια όταν χορεύουν μπροστά ή αντικριστά έχουν τα χέρια στη μεσολαβή φανερώνοντας την κομψότητα και τη χάρη των κοριτσιών. Η απάντηση στο 2^ο ερώτημα τις διαφορές δηλαδή ως προς τη μέθοδο διδασκαλίας του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού με βάση την χρονολογία μελέτης α)1977 και β)2003 με βάση το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών Φυσικής Αγωγής διαπιστώνουμε ότι στο ΦΕΚ 347/12-11-1977 δεν υπάρχει συγκεκριμένη μέθοδος διδασκαλίας Παραδοσιακού Χορού από το Αναλυτικό Πρόγραμμα, σε αντίθεση με το ΦΕΚ 304/ 13-3-2003 τεύχος β' που η μέθοδος διδασκαλίας του Παραδοσιακού Χορού για την Β' Γυμνασίου(βιβλίο εκπαιδευτικού) στο χορό «Τσάμικος» ορίζεται και είναι η προοδευτική μερική. Η απάντηση στο 3^ο ερώτημα της έρευνας μας, με ποιους τρόπους δηλαδή ο Παραδοσιακός Χορός μέσα από το μάθημα της Φυσικής Αγωγής καλλιεργεί τα εθνικά έμφυλα πρότυπα είναι ότι με βάση τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Φυσικής Αγωγής της ενότητας του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού, μέσα από την διδασκαλία του μαθήματος υπάρχει καθετοποίηση και έλεγχος στα σχολεία όλης της χώρας που συμβάλλουν στην καλλιέργεια της διαμόρφωσης των εθνικών έμφυλων προτύπων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγαλιανού Ολυμπία (2014), Η Φυσική Αγωγή στο Ελληνικό Δημοτικό Σχολείο, η μετάβαση από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα, Θεματική: αναλυτικά προγράμματα, 7^ο επιστημονικό συνέδριο ιστορίας εκπαίδευσης, Πάτρα.

Αθανασάτου,Ι. (2014) *Εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές*(4^η θεματική ενότητα εκπαιδευτικού υλικού).Εκδόσεις: ΚΕΘΙ.

Apple, M. (1986) *Ιδεολογία και Αναλυτικά Προγράμματα*, (μτφρ. Δαρβέρης Τ.),Εκδόσεις: Παρατηρητής.

Arnold, P. J.(1991). The preeminence of skill as an educational value in the movement curriculum. *Quest*, 43(1), 66-77.

Αυδίκος, Ε,Γ. (2004). Πανηγύρια και χορευτικοί όμιλοι: Βίωση και αναβίωση της παράδοσης. Στο Ε.Γ. Αυδίκος , Ρ.Λουτζάκη & Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα*. Καστανιώτης, σσ. 23-42.

Βαβρίτσας, Γ., Ν. (2008). *Παραδοσιακοί Χοροί και η Διδασκαλία τους. Ρυθμοκινητική Ανάλυση και Ρυθμική Αρίθμηση*. Εκδόσεις Βαβρίτσας, Γ.,Ν.

Baud-Bovy, S. (1984). Δοκίμιο για το Ελληνικό Δημοτικό Τραγούδι. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα.

Βούλγαρης Γιάννης (2001), *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990*, εκδόσεις: Θεμέλιο

Bernstein, B. (1991) *Παιδαγωγικοί Κώδικες και Κοινωνικός Έλεγχος*, (συλλογή κειμένων, επιμ. και μεταφρ. Σολομών Ι.), Αλεξάνδρεια.

Buchheld, U. (2000). *Η σημασία της από την αρχαιότητα παραδιδόμενης τομής «έτερα βουκολική» για τους σύγχρονους ελληνικούς χορούς*. Στο Α. Ράφτης (Επιμ.), *Χορός και Ιστορία. Πρακτικά 14^{ου} Συνεδρίου για την Έρευνα του Χορού, 13-17/09/2000* (σς 256). Εκδόσεις Τρόπος Ζωής.

Γκαρτζονίκα-Κώτσικα, Ε.(2009). *Ο ελληνικός παραδοσιακός χορός στην υποχρεωτική εκπαίδευση από το 1914 έως σήμερα*. Διδακτορική διατριβή.Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ.

Γκαρτζινίκα,Ε. (2014β). *Σύγχρονες προσεγγίσεις στη διδασκαλία του ελληνικού παραδοσιακού χορού*. Επιμορφωτικό υλικό για τους εκπαιδευτικούς ΠΕ11της Διεύθυνσης

Δ' Αθήνας που παρακολούθησαν το σεμινάριο. Σύγχρονες προσεγγίσεις στη διδασκαλία του χορού (οργάν.-επιμ. Ε. Γκαρτζονίκα).

Γκαρτζονίκα, Ε. (2016). *Ο παραδοσιακός χορός στην εκπαίδευση. Ιστορική αναδρομή και σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις*. Εκδόσεις: Πεδίο.

Cowan, K. J. (1990). *Η πολιτική του σώματος. Χορός και Κοινωνικότητα στη Βόρεια Ελλάδα*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Δαλκαβούκης, Β., Μάνος Ι, & Βέικου, Χ. (2010). *Ανυποψίαστοι Ανθρωπολόγοι, Καχύποπτοι Φοιτητές. Διδάσκοντας Ανθρωπολογία σ' αυτούς που δεν τη Χρειάζονται*. Εκδόσεις Κριτική.

Δήμας Η., (2004). *Λαϊκή Μουσικοχορευτική Παράδοση. Χορευτικές Συνήθειες των Φοιτητών-τριών της Ελλάδας*, Art Work, 2^η έκδοση.

Δημόπουλος, Κ. (2011). *Συνιστώσες του χώρου και έμφυλες χορευτικές πρακτικές. Οι πεδινές και ορεινές κοινότητες της Καρδίτσας Θεσσαλίας κατά το χρονικό διάστημα 1920-1980*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή διατριβή. ΤΕΦΑΑ, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Δημόπουλος Κ, Τυροβολά Β, Κουτσούμπα Μ./ *Χορός και έμφυλη ταυτότητα: Ο χορός ως σύμβολο και πεδίο ανάγνωσης των έμφυλων σχέσεων*. Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό, Τ.14(2016), σελ.(48-77).

Danish, S.J. (1996). Learning life skills through sports. The APA Monitor, 27,10.

Eriksen, H. T. (2007). *Μικροί Τόποι, Μεγάλα Ζητήματα. Μια εισαγωγή στην Κοινωνική και Πολιτισμική Ανθρωπολογία*. Εκδόσεις Κριτική.

Flintoff, A. (1997). *Learning and teaching in PE: A lesson in gender*. In A. Tomlinson (Ed.), *Gender, sport and leisure: Continuities and challenges*, Aachen, GER: Meyer & Meyer Verlag.

Ιωσηφίδης, Θ. (2001). «Η Μέθοδος των Focus Groups στην Κοινωνική Έρευνα: η Περίπτωση του Ερευνητικού Προγράμματος MEDACTION». Εισήγηση στο «Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο: Κοινωνικές Εξελίξεις στην Σύγχρονη Ελλάδα και Ευρώπη», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Σύλλογος Ελλήνων Κοινωνιολόγων (ΣΕΚ), Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 24-26 Μαΐου.

Κάρδαρης, Δ. (2006). *Χορευτικές αναζητήσεις στη Ζάκυνθο*. Ζάκυνθος: Έντυπο.

Καρφής Βασίλης- Ζιάκα Μαρία (2009). *Ο Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός στην Εκπαίδευση(Προτάσεις Διδασκαλίας)*. Εκδόσεις: Βιβλιοδιάπλους.

Κουλούρη, Χ. (1997). *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία (1870-1922)*. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας/Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.

Κουλούρη, Χ. (2009). «Εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη στη σύγχρονη Ελλάδα». Σύγχρονα Θέματα, τχ.104, Ιαν.-Μάρτιος 2009.

Κουλούρη, Χ. (2015). Η ιστορία του ελληνικού αθλητισμού: Σπορ, φυσική αγωγή και Ολυμπιακοί Αγώνες. Στο Γ. Ζαιμάκης & Ε. Φουρναράκη (Επιμ.). *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα: Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις* (σσ. 59-122), Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Koutsouba, M. (1997). *Plyrality in motion: Dance and cultural identity on the Greek Ionian island of Lefkada*. Thesis submitted for the degree of PhD. London: Goldsmiths College-University of London.

Κουτσούμπα, Μ. (2015). «Η διδασκαλία του Ελληνικού Λαϊκού Παραδοσιακού Χορού στα σύγχρονα εκπαιδευτικά πλαίσια». Στο ΤΠΕ και δημιουργικότητα στο σύγχρονο Σχολείο. Ανακτήθηκε 11 Νοεμβρίου 2018 από <https://ict-1therino-tinos.weebly.com/uploads/5/0/3/5/50351471/paradosiakos..xoros1.pdf>

Κρητσιώτη, Μ. (2000). *Χορός και Προφορική Ιστορία*. Στο Α. Ράφτης (Επιμ.) *Χορός και Ιστορία. Πρακτικά 14^{ου} Συνεδρίου για την Έρευνα του Χορού*, 13-17/09/2000 (σς. 284-297). Εκδόσεις Τρόπος Ζωής.

Κρητσιώτη, Μ., & Ράφτης, Α. (2003). *Ο χορός στον πολιτισμό της Καρπάθου*. Θέατρο Ελληνικών Χορών `Δώρα Στράτου`.

Κυριαζή, Ν. (1999). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*. Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.

Kidd, B., & Donnelly, P. (2000). Gender and sport. *International Review for the Sociology of sport*, 35, σελ. 131-148.

Lawton, D. (1996). *Beyond the National Curriculum. Teacher Professionalism and empowerment*. London: Hodder & Stoughton Educational

Λάζου, Α. (2000). *Μέθοδοι Ιστοριογραφίας του Αρχαίου Ελληνικού Χορού. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις και ΕΙΔΙΚΑ προβλήματα*. ΣΤΟ Α. Ράφτης (Επιμ.), *Χορός και Ιστορία. Πρακτικά 14^{ου} Συνεδρίου για την Έρευνα του Χορού*, 13-17/09/2000 (σς. 298-303). Εκδόσεις Τρόπος Ζωής.

Λάμπρου Χρήστος (2012), αναλυτικά προγράμματα φυσικής αγωγής δημοτικού και γυμνασίου και προπτυχιακά προγράμματα σπουδών των τμημάτων επιστήμης φυσικής αγωγής και αθλητισμού. Κριτική και συγκριτική θεώρηση κατά την χρονική περίοδο 1983-2008, Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Lomax, A. (1968). *Folk Song Style and Structure*. Washington: American association for the advancement of Science.

Λιάκος, Α. (2007). *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*. Εκδόσεις Πολίς.

Λουτζάκη, Ρ. (1992). Οι ελληνικοί χοροί. Κριτική θεώρηση των βιβλίων του παραδοσιακού χορού. *Εθνογραφικά*, 8, 2-45.

Λυκεσάς Γ., (2002). *Η Διδασκαλία των Ελληνικών Παραδοσιακών Χορών στη Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση με τη Μέθοδο της Μουσικοκινητικής Αγωγής*, Διδακτορική Διατριβή, ΤΕΦΑΑ.

Λυκεσάς, Χ.,Γ (1993). *Οι Ελληνικοί Χοροί. Ιστορική- Πολιτιστική- Κοινωνιολογική και Μουσικοκινητική Θεώρηση*. Εκδόσεις University Studio Press.

Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2006). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών*. Τεύχος Επιμορφωτικού Υλικού. ΥΠΕΠΘ-ΠΙ.

Μακρυνιώτη Δήμητρα (2. Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου αιώνα 004), *Τα όρια του σώματος*, Εκδόσεις Νήσος.

Μαλκογιώργος, Α., Μαυροβουνιώτης, Φ. & Αργυριάδου Μ.Σ., Ειρήνη (1997). *Ελληνικοί Χοροί (Ιστορία- Κοινωνιολογία- Μεθοδική διδασκαλία- Κινητικό περιεχόμενο)*. Εκδόσεις Παρατηρητής Α.Ε..

Ματσαγγούρας Η. (2002). Ενιαιοποίηση στα Νέα Προγράμματα Σπουδών: Τρόποι οργάνωσης της σχολικής γνώσης. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*. Ειδικό αφιέρωμα στη Διαθεματικότητα, 7, 19-35.

Mauss, M. (2004). *Κοινωνιολογία και ανθρωπολογία. Οι τεχνικές του σώματος*, Αθήνα.

Μπακαλάκη, Α. (2010). «Για το κοινωνικό φύλο στην ανθρωπολογία και την ελληνική εθνογραφία: Φύλο και Κοινωνικές Επιστήμες στη Σύγχρονη Ελλάδα». Στο Β. Καντσά, Β. Μουτάφη, Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.). *Φύλο και Κοινωνικές Επιστήμες στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σσ. 51-88.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Κέντρο Λεξικολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μπουλάμαντη, Στ. (2013). *Ελληνικός παραδοσιακός χορός και έμφυλη συμπληρωματικότητα: Πολιτισμικές συνήθειες και ιεραρχία στο Κάστρο της Χώρας της Χίου*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή διατριβή. ΤΕΦΑΑ Παν/μίο Αθηνών.

Μπονίδης, Κ. (2008). «Ταυτότητα και ετερότητα στην εθνική επέτειο της 25ης Μαρτίου». Στα πρακτικά της διημερίδας με θέμα: Εθνική ταυτότητα & ετερότητα: πολλαπλές ταυτότητες στη μετανεωτερική εποχή. <http://edlitpened.web.auth.gr/doc/hmerida/anakoinwsis/bonidis.pdf>

Μωυσιάδης, Π. (1994). *Ελληνικοί Χοροί της Θράκης*. Εκδόσεις Κώδικας.

Νιτσιάκος, Β. (1994). *Χορός και συμβολική έκφραση της κοινότητας. Το παράδειγμα του χορού στο Κίνικ' (Περιβόλι Γρεβενών)*. Στο οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου στον απόηχο της μακράς διάρκειας. Εκδόσεις Πλέθρον, σσ. 133-150.

Παπαϊωάννου, Α., Γούδας, Μ., & Θεοδωράκης, Γ. (2003). *Για μια καλύτερη φυσική αγωγή*. Εκδόσεις Χριστοδουλίδη.

Παπαταξιάρχης Ε.(1997). «Το φύλο στην ανθρωπολογία (και την ιστοριογραφία)». Μνήμων, 19, 201-210. <https://doi.12681/mnimon.296>

Παλαιολόγου, Ε.(2015). *Ο παραδοσιακός χορός ως μέσος έκφρασης και επικοινωνίας των ανθρώπων στο χθες και το σήμερα*. ΤΕΙ Ιονίων Νήσων.

Πουρκός Μάριος (2016), *Το σώμα ως τόπος βιωμάτων, ταυτοτήτων και κοινωνικών νοημάτων*, Η ενσώματη στροφή στις κοινωνικές επιστήμες, Αθήνα.

Robson, C. (2002). *Real World Research*, Second Edition. Oxford: Blackwell.

Royce Paterson Anya (2005), *Η ανθρωπολογία του χορού*, Εκδόσεις Νήσος.

Στιβακτάκη, Χ., Μουντάκης, Κ. & Μπουρνέλλη, Ν.(2010). *Η επίδραση ενός διαθεματικού προγράμματος παραδοσιακών χορών στην παρακίνηση μαθητών/τριών Α` Τάξης Γυμνασίου για συμμετοχή στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής*. Φυσική Αγωγή-αθλητισμός-Υγεία,25, 186-208.

Στράτου Δώρα (1978), *Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χοροί*. ΟΕΔΒ 1978.

Στρατηγάκη, Μ. (2006). *Το Φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Ταμβάκος Ιωάννης (2018), *Πολιτικές του σώματος στο πλαίσιο της διδασκαλίας του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής στο ελληνικό σχολείο*, Διπλωματική εργασία, σχολή κοινωνικών επιστημών, αθλητικές σπουδές, ΕΑΠ.

Τζάρτζας, Γ. (2008). «Αλληλοδιδακτικό σχολείο: το σώμα στην εκπαίδευση». Στο Μ. Πουρκός (επιμ.). *Ενσώματος νους, πλαισιοθετημένη γνώση και εκπαίδευση*. Εκδόσεις Gutenberg-Δαρδανός, σσ. 327-336.

Τσούμας, Θ. (2016) *Η γυμναστική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Από τις σωμασκήσεις στη σωματική αγωγή (1834-1936)*, Εκδόσεις Oportuna.

Τυροβολά Κ. Β. και Κουτσούμπα Ι. Μ., (2006). «Μορφολογική μέθοδος διδασκαλίας του ελληνικού παραδοσιακού χορού. Το παράδειγμα των Ποντιακών χορών», *Μουσική σε Πρώτη Βαθμίδα*, τεύχος 1, σελ: 19-32.

Τυροβολά, Β. Κ, (2012). *Χορολογικά θέματα Β`. Περί χορού... Για μία επιστημονική τεκμηρίωση του χορού: Θέσεις, αντιθέσεις και συνθέσεις*. Αθήνα: Β. Κ. Τυροβολά.

Γούδας Μάριος, Αλμπανίδης Ευάγγελος, Δέρρη Βασιλική. Χρόνη Στυλιανή, Ζαχοπούλου Έρη, Χασάνδρα Μαίρη, Αυγερινός Ανδρέας, Κουρτέσης Θωμάς, Κοσμίδου Ευδοξία, Ζήση Βασιλική, Χατζηγεωργιάδης Αντώνης, Κούλη Όλγα, Νικοπούλου Μαρία,.(2005). «ΚΑΛΛΙΠΑΤΕΙΡΑ», ΥΠΕΠΘ.

Φλουρής, Γ. (1983). *Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση*. Εκδόσεις Γρηγόρης.

Φλουρής, Γ. & Πασιάς, Γ. (2004). Σχολική Γνώση και Προγράμματα Σπουδών: «Συστήματα Γνώσης», «Καθεστώτα Αλήθειας» και «Πολιτικές Ρύθμισης» στη Γενική Εκπαίδευση (1980-2000). Στο Γ. Μπαγάκης (επιμ.). *Ο εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*. Πρακτικά 5^{ου} Συνεδρίου ΠΤΝ Πανεπιστημίου Πατρών. Εκδόσεις Μεταίχμιο, σσ. 125-137.

Φουρναράκη, Ε. (2015). *Κατασκευάζοντας το Ελληνοπρεπές σώμα: έμφυλες και ταξικές σηματοδοτήσεις της άθλησης και της εθνικής ταυτότητας στη συγκυρία των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896*. Στο Γ. Γκότση και Ε. Φουρναράκη (επιμ.). *Το φύλο στην ιστορία: αποτιμήσεις και παραδείγματα*. Εκδόσεις Ασίνη, σσ. 303-338.

Φραγκουδάκη, Α. (2004). *Η εθνική ταυτότητα, το έθνος και ο πατριωτισμός*. ΥΠΕΠΘ, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Φωτεινός, Δ. (2015). *Σμιλεύοντας πειθαρχημένα σώματα-η διαμόρφωση του πολιτικού εαυτού στο μάθημα της γυμναστικής ως μία πολιτικό-ιδεολογική συνιστώσα του αναλυτικού προγράμματος*. Στο Μάριος Α. Πουρκός (επιμ.), *Η απύσχα παρουσία του σώματος και του βιώματος στις διαδικασίες εκπαίδευσης, μάθησης και ανάπτυξης*. Εκδόσεις: Τόπος.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ.

1. Νόμοι, ΦΕΚ, Υπουργικές αποφάσεις, Προεδρικά διατάγματα Φ.Α κατά αύξουσα χρονολογική σειρά από το 1975 έως σήμερα:

Σύνταγμα 1975, (ΦΕΚ 111/9-6-1975 άρθρο 16, παρ. 2) «[η] παιδεία αποτελεί βασικήν αποστολήν του κράτους, έχει δε ως σκοπόν την ηθικήν, πνευματικήν, επαγγελματικήν και φυσικήν αγωγήν των Ελλήνων, την ανάπτυξιν της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως και την διάπλασιν αυτών ως ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών».

Ν. 309/1976. Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως. ΦΕΚ 100/ 30-4-1976.

Π.Δ 1034/1977: Διδασκόμενα μαθήματα, αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα Δημοτικού Σχολείου. ΦΕΚ 347/12-11-1977

Π.Δ 583: Αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα Α' και Β' τάξεων Δημοτικού Σχολείου. ΦΕΚ 107/31-8-1982.

Π.Δ 91: Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα των σχολείων Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης. ΦΕΚ 35/23-3-1984.

Π.Δ 373: Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος Φυσικής Αγωγής των Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου. ΦΕΚ 168/12-8-1988.

Π.Δ 377: Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος Φυσικής Αγωγής του Δημοτικού Σχολείου.
ΦΕΚ 209/10-10-1995.

Υπ. Απόφαση Φ.50/76/121153/Γ1: Ορισμός προγραμμάτων σπουδών, ωραρίου λειτουργίας
και ωρολογίου προγράμματος ολοήμερου δημοτικού σχολείου - ο Χορός ως «αυτόνομο»
μάθημα. ΦΕΚ 1471/22-11-2002.

Υπ. Απόφαση 21072α/Γ2/2003. Διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών και
αναλυτικά προγράμματα σπουδών Δημοτικού-Γυμνασίου, «Μελέτη περιβάλλοντος- ο
πολιτισμός του τόπου μου. ΦΕΚ 303/Β/13-3-2003,

Υπ. Απόφαση 21072β/Γ2/2003. Διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών και
αναλυτικά προγράμματα σπουδών Δημοτικού-Γυμνασίου, «Φυσική Αγωγή». ΦΕΚ 304/13-3-
2003, τεύχος β.

Υπ. Απόφαση Φ.12/879/88413/ Γ1. Διδασκαλία-πρόγραμμα σπουδών των νέων διδακτικών
αντικειμένων που θα εισαχθούν στα ολοήμερα δημοτικά σχολεία που θα λειτουργήσουν με
Ενιαίο Αναμορφωμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα (ΕΑΕΠ)-επανεξέταση & επικαιροποίηση
των Αναλυτικών Προγραμμάτων και οδηγιών για τα διδακτικά αντικείμενα του ολοήμερου
προγράμματος. ΦΕΚ 1139/ 28-7-2010.

Υπ. Απόφαση 8561/Δ2 2015. Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Φυσική Αγωγή» της
Α,Β,Γ τάξης Γενικού Λυκείου. ΦΕΚ Β 197/23-1-2015.

Υπ. Απόφαση Φ.12/657/70691/Δ1/26-4-2016. Ωρολόγιο πρόγραμμα ενιαίου τύπου
Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου. ΦΕΚ 1324/11-5-2016.

2. Βιβλία φυσικής αγωγής εκπαιδευτικού και μαθητή κατά αύξουσα χρονολογική σειρά από το 1975 έως σήμερα.

ΥΠΕΠΘ, Δ/ση Φυσικής Αγωγής (1990). *Αναλυτικά Προγράμματα Φυσικής Αγωγής
Γυμνασίου και Λυκείου*. Οδηγίες εφαρμογής στη διδασκαλία. ΟΕΔΒ.

ΥΠΕΠΘ, (1997): *Η Φυσική Αγωγή στο Δημοτικό Σχολείο-βιβλίο για τον διδάσκοντα*. ΟΕΔΒ.

Μπουρνέλλη, Μαριδάκη, Κουτσούκη, Χατζόπουλος, Ζωγράφου, Αγαλιανού (2006), , *Φυσική
Αγωγή Α' και Β' Δημοτικού, βιβλίο εκπαιδευτικού*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και
Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Μπουρνέλλη, Μαριδάκη, Κουτσούκη, Χατζόπουλος, Ζωγράφου, Αγαλιανού (2006), *Φυσική
Αγωγή Α' και Β' Δημοτικού, βιβλίο μαθητή*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και
Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Μπουρνέλλη, Αγγελονίδης, Κουτσούκη, Χατζόπουλος, Ζωγράφου, Αγαλιανού (2006),
Φυσική Αγωγή Γ' και Δ' Δημοτικού, βιβλίο εκπαιδευτικού. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και
Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Μπουρνέλλη, Αγγελονίδης, Κουτσούκη, Χατζόπουλος, Ζωγράφου, Αγαλιανού (2006), *Φυσική Αγωγή Γ' και Δ' Δημοτικού, βιβλίο μαθητή*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών βιβλίων.

Διγγελίδης, Θεοδωράκης, Ζέτου, Δήμας (2006), *Φυσική Αγωγή Ε' και ΣΤ' Δημοτικού, βιβλίο εκπαιδευτικού*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Διγγελίδης, Θεοδωράκης, Ζέτου, Δήμας (2006), *Φυσική Αγωγή Ε' και ΣΤ' Δημοτικού, βιβλίο μαθητή*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Γούδας, Χασάνδρα, Παπαχαρίσης, Γεροδήμος (2006). *Φυσική Αγωγή Α' Γυμνασίου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού*. ΥΠΕΠΘ , ΟΕΔΒ.

Παπαιωάννου, Λαπαρίδης, Μιχαλοπούλου, Πυλιανίδης, Ζέτου, Γουλιμάρης, Καρυπίδης, Μυλώσης, Χριστοδουλίδης, Κούλη, Καλογιάννης, Κωνσταντινίδου (2006). *Φυσική Αγωγή Β Γυμνασίου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού*. ΥΠΕΠΘ , ΟΕΔΒ.

Παπαιωάννου, Λαπαρίδης, Σερμπέζης, Μιχαλοπούλου, Πυλιανίδης, Καρυπίδης, Χριστοδουλίδης, Κούλη, Μυλώσης, Σίσκος. *Φυσική Αγωγή Γ Γυμνασίου , Βιβλίο Εκπαιδευτικού*. ΥΠΕΠΘ, ΟΕΔΒ.

Θεοδωράκης, Τζιαμούρτας, Νάτσης, Κοσμίδου, (2006). *Φυσική Αγωγή Α,Β,Γ Γυμνασίου ,Βιβλίο Μαθητή*. ΥΠΕΠΘ, ΟΕΔΒ.

ΥΠΕΠΘ, ΙΕΠ(2015).*Οδηγός Φυσικής Αγωγής Α,Β,Γ Γενικού Λυκείου για τον εκπαιδευτικό*. ΟΕΔΒ .

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.